

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

ОТЕЛЛО

ПЕРЕКЛАД З АНГЛІЙСЬКОЇ
М. ЙОГАНСЕНА і В. ЩЕРБАНЕНКА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1927

„Життя кожної людини є історія та
відгук часів минулих“

В. Шекспір

ІСТОРИЧНЕ ТАО

Друга половина XVI століття, доба Єлисавети Тюдор в Англії, є період переможного й урочистого наступу капіталу торговельного. Поширюючи ринки, де можна було б збувати свої вироби й діставати потрібну сировину, Англія єдиного мала тоді могутнього ворога. владаря над морями — Еспанію. І протягом довгого часу це був небезпечний конкурент у колоніальній політиці. Але кінець - кінцем „непереможну Армаду“ переможено, і від того часу нестримно широко закладає Англія колоніальні бази в усіх частинах світу — влада над морями перейшла до неї. Єлисавета не шкодувала коштів на віддалені морські експедиції. Згадаймо, приміром, експедицію Джона Гавкінса, цього піонера англійської торгівлі в Америці, і експедицію Френсіса Дрека, що року 1577, об'їхавши ріг Горн, проплив повз береги Чілі та Перу, а потім повз ріг Доброї Надії, зробивши першу кругосвітню подорож; експедицію Фробішера, що відкрив Лабрадор та гирла Гудсону. Помалу

забирає Англія в свої руки світову торгівлю, доходячи стану домінантного: англійські торговці монополізують вивіз багатьох виробів, англійські кораблі заходять не лише в порти французькі та голландські, але й у Балтику та Середземне море, заходять і в Північне море, Біле, до Архангельська, відкриваючи морський шлях до Росії, тодішньої Московії. Крім цього, нові також здобуто ринки—Варварійські володіння, острови Адріатики, почасти Персію, Канарські острови, Гвінею — джерело піску золотого та кости слонової, а насамперед невідьників, що їх продавалось в Америку.

Рівнобіжно з таким розвитком торговельного капіталу і в наслідок його піднеслася роля міст, особливо приморських, як Лондон та Брістоль. Добробут середніх верств населення, земельної аристократії та торгової, підвищується, а поряд цього помічаємо ми й виразну павперизацію. Зміна аграрних відносин, аграрний переворот, неминучий підчас переходу від старої феодально-сеньйоріальної системи до нового земельного укладу, мав своїм наслідком знеземелення й зубожіння чималої частини селянства.

До павперів переходили селяни, що, будучи виселені з панських посіlostей, не находили собі роботи на виробництвах, ті салдати й матроси, що повернулися з походів, а також і ремесники та робітники, викинуті на брук у

наслідок тимчасових, але частих криз. Найкраще ілюструють ріст цієї павперизації статистичні дані про безпритульних - бродяг у місті Лондоні за часів Єлисавети. У столиці Англії налічувалось за Єлисавети 50.000 безпритульних - бродяг, що становить приблизно більш, як одну четверту частину населення столиці. Це сумне явище дуже дошкуляло владущим, і вживали вони різних заходів, щоб його якось пом'якшити. І пом'якшували своїм звичаєм. За Генріха VIII покарано щось 72.000 чоловіка за грабування та крадіжки. І часто незадоволення вибухало в одвертих народніх повстаннях і розрухах.

Гострі суперечності й протилежності є звичайне для того часу явище: новий бо світ поставав тоді із старого феодального, багатства допливали в країну, а в ній гибіли й мерли голодною смертю зігнані із своїх земель селяни. І все було хистке, невикінчене, все було в процесі формування в цьому новому світі: життя розкривало широкі перспективи, широкі можливості.

Це буання, це життя, виповнене контрастами, багате на виразні й таємні перевороти, на боротьбу різних тенденцій, природно, відбилось і в літературі тих часів. Багато видатних імен можна назвати з цієї доби, більш як двісті письменників і поетів, чимало вчених із різних галузей і царин науки. Але жоден з літературних

діячів доби тієї не залишив такого впливу й сліду по собі, як той, чиї твори дійшли до нас з ім'ям Вільям Шекспір. З творів цих черпали надхнення своє чимало поетів, композиторів, мистців. Трагедії його протягом трьох із половиною віків не сходять із сцени не лише культурних і передових народів. Його мова, його творчість є об'єкт невинних і невтомних дослідів людей науки: істориків, письменників, психологів — всім твори Шекспірові дають багатий матеріал.

ШЕКСПІР

Питання про те, хто був саме Шекспір, є суто актуальне питання, бо дослідження останніх часів освітлюють багато загадкового й раніше незрозумілого.

Традиційна біографія Шекспіра сходиться ось на що.

Народився Вільям Шекспір наприкінці квітня 1564 року в містечку Стратфорд на Евоні. Батько його Джон торгував сільсько-господарськими продуктами, продавав хліб, м'ясо. А що до матери, Мері Шекспір, ми знаємо одно: це була жінка, очевидно, без освіти, бо там, де їй доводилось підписуватись, на офіційних документах, вона ставила крапку. В цьому Стратфорд — а це було маленьке містечко з насе-

ленням лише в 1.500 чоловіка — минули перші вісімнадцять - дев'ятнадцять років життя Шекспіра. Років семи-восьми Шекспіра віддано до стратфордської школи; це була „граматична школа“, що наближалась до колишньої нашої гімназії — там вивчали мови класичні й літературу. Очевидно, з Шекспіра був не дуже старанний учень, бо, як каже письменник Бен Джонсон, ця школа дала Шекспірові „трохи латини, а ще менше грецької мови“. Закінчивши школу на чотирнадцятому - п'ятнадцятому році, Шекспір лишається деякий час у сем'ї, допомагаючи батькові. На сімнадцятому році життя Шекспір одружується з Анною Гесеу, що була на вісім років старша від нього, і в травні 1583 року народилась йому дочка Сузанна, а року 1585 близнята — син Гамнет і дочка Юдіт. Щось між 1585 — 1587 роками Шекспір переїздить до Лондону, лишаючи сем'ю в Стратфорді; в Лондоні через свою недосвідченість потрапив Шекспір у компанію не дуже порядних людей — браконьєрів. Подробиць про перші п'ять - сім років життя в Лондоні зовсім немає. Але, безперечно, Шекспір мав звязки з театром, а дедалі відзначився, як талачовитий актер. Можливо, що спочатку Шекспір доглядав лише за кіньми відвідувачів або був за суфлера. З 1592 року починається літературна слава Шекспіра, як автора драми „Генріх VI“. Після неї, не

облишаючи кар'єри актера, Шекспір дає ряд шедеврів. До 1591—1592 років належать: „Тіт Андронік“, „Генріх VI“, „Два веронці“, „Комедія помилок“, „Даремні зусилля кохання“, „Ромео та Джульєта“; до 1594 — „Приборкана непокірна“, „Король Річард III“; до 1595 — „Венеціянський купець“, „Сон літньої ночі“; до 1596 — „Король Джон“, „Король Річард II“; до 1597 — „Король Генріх IV“, „Кінець вінчає справу“; до 1598 — „Король Генріх IV“ (II частина); до 1599 — „Багато галасу знечев'я“, „Король Генріх V“; до 1600 — „Віндзорські кумасі“; до 1601 — „Дванадцята ніч“, „Як вам це до смаку“; до 1602 — „Гамлет“; до 1603 — „Юлій Цезар“, „Міра за міру“; до 1604 — „Отелло“; до 1604—1605 — „Король Лір“; до 1606 — „Макбет“; до 1607 — „Тімон Атенський“; до 1608 — „Антоній і Клеопатра“, „Перікл“; до 1609 — „Троїл і Крессіда“, „Коріолан“; до 1610 — „Зимова казка“; до 1610—11 — „Цімбелін“; до 1611 — „Буря“; до 1613 — „Король Генріх VIII“.

Гроші, що їх заробляв Шекспір, як актер, а потім, як антрепренер театру „Глобус“, — а це були чималі суми, — приміщував він у різні торговельні операції, як от закуп будинків і землі, а року 1605 він бере на відкуп міські прибутки Стратфорду. Року 1597 купує він найбільший будинок у Стратфорді. Там оселяється його

сем'я, туди він часто навідується й там проходять останні роки його життя.

Умер Шекспір 23 квітня 1616 року, і поховано його в стратфордській церкві, де й тепер можна бачити надгробок і бюст — погруддя його.

ШЕКСПІРІВСЬКЕ ПИТАННЯ

Така в головних рисах традиційна біографія Вільяма Шекспіра. Недостатність відомостей, інколи суперечності, а потім і фактичні недоречності, що їх доводилось констатувати, стоячи на ґрунті цієї біографії, впадали на очі багатьом — і читачам, прихильникам поета, і дослідникам, і це не лише останніми часами, а навіть дуже давно. Це питання має свою історію.

Справді, статистика слів, уживаних від Шекспіра, не може не вразити.

Освічений англієць наших часів оперує трьома-чотирма тисячами слів. У Текерея в його лексиконі — п'ять тисяч, у найбагатших мовою французьких письменників: Гюго, Готьє, Тена — до дев'яти тисяч слів. Шекспір є єдиний на світі письменник, що його мовні скарби досягають понад п'ятнадцять тисяч основних слів, а з похідними їх налічується до двадцяти тисяч. Це якось мало погоджується з тим, що каже

нам біографія про родинне оточення, шкільні роки й соціяльне становище Шекспіра.

Другий факт, не менш дивний. Перші дані про смерть великого поета, лише деякі натяки, а не біографія, датується не роком смерти Шекспіра, а написано їх років десять і пізніше по смерті. І в театральному журналі директора театра Філіпа Хенслоу, де є замітки з 1591 по 1609 рік про всіх тогочасних драматургів, навіть другорядних, немає жодного слова за Шекспіра.

Третій факт, що його не подають біографи. Шекспір був студент Кембріджського університету. Про це є дані в книзі „Полімантія“, що її видано року 1595 (друкарня Кембріджського університету).

Четвертий факт. Автографи Шекспіра — а їх лишилося сім — написано різними почерками, більшість їх написано скорочено, тоб-то підпис писав клерк, бо людина була неписьменна, і всі підписи мають різну ортографію. Року 1910 правник Дернінг Лавренс подав аналізу одного з документів — судового свідчення. З цього свідчення ясно, що стратфордський Шекспір був неписьменна людина. Замість підпису стоїть крапка на зразок того, як у нас ставлять хрещика.

П'ятий факт. Портрети Шекспіра (а їх є чимало й існує навіть окремий відділ шекспіро-

знавства — іконографія Шекспіра) мають дуже мало спільних рис, і багато з них визнано за підроблені, тоб - то зфальсифіковані. Дещо освітлює питання про те, хто був Шекспір, портрет його у виданні творів 1623 року.

Поряд із портретом у цьому виданні вміщено вірша, що належить приятелеві великого поета — Бен Джонсонові. Між иншим, там сказано: „Коли б тільки гравер так само добре змалював його душу на міді, як заховав його обличчя“. І справді, цей портрет є не що инше, як маска, звичайна актерська маска.

Шостий факт. У самому Стратфорді дуже мало знають за Шекспіра тих часів. Приміром, у четвертому томі географічної енциклопедії Ж. Блакю „Театр світу“ про Стратфорд сказано дуже мало і, між иншим, ось що: „Завдячує Стратфорд славу свою Жегану, архієпископові Кентерберійському, що збудував тут церкву, і Гюго Клоптону, судді лондонському, що збудував коштом власним міст через річку Евон“. І ні слова про Шекспіра, якого, здавалось би, повинні були тоді знати й шанувати в рідному місті.

Це все, а також і чимало инших даних наводили вже давно на думку, що під ім'ям Шекспіра писав хтось инший. Перший висловив ці сумніви року 1848 Джозеф Харт у своїй „Повісті про подорож яхтою“.

БЕКОНІЯНСЬКА ГІПОТЕЗА

Першу гіпотезу, так звану Беконіянську, запропонувала року 1856 Делія Бекон, яка доводила, що не Шекспір із Стратфорду, а славетний Фрексіс Бекон разом із іншими вченими був автором творів Шекспірових. Але найближча аналіза мови Шекспіра й Бекона доводять, що мова Шекспіра куди багатша й поетичною стороною вища.

Крім того, не можна припустити авторства Беконового й тому, приміром, що він виступав на процесі судовому проти змовників, проти Есекса й називав „Річарда II“ „п'есою, що закликає скинути королеву“.

Поки точилась шалена боротьба між беконіянцями й стратфордівцями, де-далі більше збиралось даних, що освітлювали життя Англії за часів Шекспіра. Року 1908 „Історична комісія в справі вивчення пам'яток старовини“ оголосила матеріали, знайдені в замку Бельвуар, що належав графам Ретлендам. На підставі цих матеріалів доводиться зробити припущення, що автор шекспірівських творів є Роджер Ретленд, один із найкращих представників вищої англійської інтелігенції. В дальшому викладі, кажучи про Роджера Ретленда, ми залишаємо однак за ним прізвище Шекспір, маючи на увазі, по-перше, що саме під цим ім'ям писав Ретленд

і, по - друге, що в прізвищі Шекспір ми вбачаємо складний історичний та історико - літературний комплекс, якого не слід би порушувати.

ШЕКСПІР - РЕТЛЕНД

Біографія Шекспіра - Ретленда, його виховання, його подорожі та участь у змові партії Есекса, що вилилась, правда, в невдаче, але збройне повстання 8 лютого 1601 року проти Єлисавети Кривавої, цілком погоджується з усім тим літературно - історичним матеріалом, що його являють п'єси Шекспіра, а якщо справжньому авторові довелось заховати своє авторство, то на це були дуже поважні причини конспіративного характеру. Театр того часу був за могутній засіб агітації. Партія Есекса прекрасно використовувала цей засіб: трагедію „Річард II“ ставиться одночасно на сценах усіх лондонських театрів. І народ, знаючи захований зміст трагедії, нестримно йде до театру. Там йому показують, як скинули з престолу та вбили Річарда - короля, що зрадив віру та звичаї батьків своїх і допустився великих злочинів.

А щоб замаскувати справжнє авторство, змовники з партії Есекса, попросту кажучи, купили ім'я стратфордського Шекспіра і, коли треба їм було, ставили на п'єсі. Через лорда

Савтгемптона передають вони Шекспірові чималу суму, аби лише він виїхав із Лондону й оселився в Стратфорді.

Тепер, коли досліджено кожен майже крок життя Шекспіра - Ретленда, коли ми знаємо, що це була людина на той час дуже освічена, що знала не лише англійську мову, але й латинську й французьку та італійську, людина, яка багато подорожувала і з власної волі, і з наказу владущих — тепер розвіюється більшість сумнівних питань, що їх не розв'язати ніяк, припускаючи авторство Шекспіра з Стратфорду¹⁾.

БІОГРАФІЯ РЕТЛЕНДА

Яке барвисте, багате на переживання життя Шекспіра — Роджера Ретленда порівняно з життям стратфордського Шекспіра!

Народився Роджер Маннерс, граф Ретленд 6 жовтня 1576 року в замку Бельвуар у Лейчестерському графстві в родині як на той час високоосвіченій, що мала зв'язки з літературними колами того часу. В бібліотеці Бельвуара

¹⁾ Хто бажав би познайомитись докладніше з сучасним станом цього інтересного питання, тому радимо, крім історичних монографій за добу Єлисавети, прочитати книгу: Ф. Шипулинский — Шекспир - Ретленд. Госиздат, Москва, 1924.

було багато книг і не аби - яких, а серед картин було чимало творів найвидатніших майстрів. 21 картина була в концертній залі, 20 — у новій галерії, 15 — у їдальні, 51 — у вітальні, 10 — у жовтій залі, 13 — у мармуровій залі, 63 — в залі картин, 39 — у великій галерії та 13 — на сходах. Тут були картини Дюрера, Гольбейна, Кореджіо, Рубенса, Ван - Дейка, Мурільйо, Рембрандта. Батько Роджерс, як і більшість предків його, мав університетську освіту, а саме юридичну.

Крім такого сприятливого оточення, серед книжок, картин, вплинула на творчість Шекспіра, безумовно, і навколишня природа. Бельвуар лежить у лісовій місцевості, що її прорізають Трент, Евон, де є багато лісових озер. Це — Шервудський ліс, що його чари відчуються у „Венері та Адонісі“, в „Дванадцятій ночі“, „Зимовій Казці“, „Сні літньої ночі“. Гуляючи й полюючи в цьому лісі, майбутній поет навчився любити природу, і не дивно, отже, що в творах його ми маємо таку незвичайну для пересічної людини силу назов квіток, трав, дерев.

Року 1588, тоб - то коли Шекспір - Ретленд мав одинадцять років, умер його батько. Уже цього року, як свідчать прибутково - видаткові записи його матери, він є учень королівської гімназії при Кембріджському університеті.

Року 1590 з середньої школи Шекспір-Ретленд переходить в університет і протягом чотирьох років закінчує його. Перші літературні спроби, як от „Генріх VI“, належать саме цьому періодові. В університеті Шекспір зазнайомився з Савтгемптоном, талановитим письменником, що теж захоплювався театром.

Закінчивши університетський курс і здобувши звання *magister artium*, поет їде в славетний Падованський університет. По дорозі на деякий час він затримується в Парижі при дворі короля Генріха IV Наварського. Як доводить п'єса „Даремні зусилля кохання“, Роджер мав час придивитись до французького придворного побуту й звичаїв. В Парижі також починає Шекспір „Комедію помилок“.

Подорожуючи далі, Шекспір зупиняється на деякий час у Швейцарії, в Цюріху, де знайомиться з філологом Гаспаром Базером.

Року 1596 Шекспір-Ретленд студент Падованського університету — прізвище його маємо в реєстрі студентів-чужоземців.

Тут, в Італії, Шекспір виявив велику продуктивність. Підчас перебування в Падуї, Вероні, Венеції дописано „Комедію помилок“, тут постали „Два веронці“, „Ромео та Джульєта“, „Венеціянський купець“.

Захорівши в Італії, можливо, на малярію, Роджер повертається року 1597 на батьківщину,

в Лондон, і 2 лютого 1598 року поступає у Gray Inn — вищий юридичний інститут. Того ж року склав він магістерський іспит в Оксфорді, здобувши звання magister artium і в цьому університеті.

До цього періоду належить і важлива в житті поета подія — одруження його з Єлисаветою Сідней, натурою безумовно обдарованою.

Ворог тиранії, Шекспір - Ретленд не міг лишатись байдужим до тогочасних подій політичних. Граф д'Есекс, переможець непереможної Армади, раніше фаворит королеви, втрачає колишні симпатії при дворі. Йому не важко було набрати собі прихильників, що підтримали б його, бо ні для кого не були таємницею жорстокі розправи кривавої королеви з її політичними ворогами. І в числі змовників партії Есекса був Шекспір - Ретленд.

Як ми казали, театр і тоді був за могутній агітаційний засіб. З цього театру і з таланту Шекспіра - Ретленда й скористалась партія Есекса, коли їй треба було підбурити народ до повстання. Коли було поставлено „Річарда II“, — а це був заклик скинути тирана, — королева лютувала до нестями, бо зрозуміла і натяк, і заклик.

Року 1599 разом з Есексом Шекспір - Ретленд був в Ірляндії, де тоді вибухло повстання. Цікаво, що саме на цей період припадає одна

вставка, зроблена між четвертим і п'ятим актом „Генріха V“, де, між иншим, сказано :

„Коли б тепер генерал нашої ласкавої імператриці, як це може статись одного чудового дня, повернувся з Ірляндії з повстанням на вістрі меча свого, скільки народу облишило б мирне місто, щоб зробити йому зустріч!“

7 грудня 1599 року Шекспір - Ретленд разом із герцогом Норсемберлендом відпливають з армією на Нідерланди проти Остенде, а потім проти Дюнкерка.

Рік 1600 і початок 1601 — це остаточна підготовка до повстання. В цій підготовці чималу роль відіграла трагедія „Юлій Цезар“. Плани змовників було дещо попереджено, їм довелось виступити раніш, ніж вони хотіли — виступити, не чекаючи допомоги із Шотляндії. В суботу 7 лютого в усіх театрах Лондону поставлено „Річарда II“, а в неділю 8 лютого три сотні змовників раду радили в будинку Есекса. Коли підчас наради вони побачили, що плана їхнього вже розкрито, вони все ж вийшли на вулицю під командою Есекса.

Перед вели Шекспір - Ретленд і Савтгемптон. Але народ не підтримав їх, палац королеви оберігала варта. Тимчасом наближається військо, починається стрілянина, змовників розбито. Недобитки їхні з Есексом зібрались у його будинку. Почалась облога цього будинку,

далі капітуляція, а потім нашвидку організований суд.

П'ятеро головних змовників засуджено. Це були Есекс, Кефф, Деверс, Меррік і Деві (останнього королева помилювала). Смерть загрожувала й Шекспірові, але дядько його заплатив чималий штраф, і йому дозволено взяти поета на поруки в замок Уфінгтон.

Мов обірвалась нитка життя й безсило опускаються руки... Відчай і сум — ось домінантний настрій цього періоду.

До нього належить „Гамлет“ (перший варіант), а року 1604 надруковано новий варіант, з доповненнями. Цей новий варіант зроблено під впливом важливих для поета змін, що сталися року 1603. Цього року вмерла королева Єлисавета, і престіл перейшов до Якова I, короля шотландського. Новий король випустив із в'язниці Савтгемптона, а Ретлендові дав найвищий орден — Підвязки. Здавалось би, можна знову починати придворне життя, лише в іншому, сприятливішому оточенні. Але після таких переживань поетові ближча була тиша Шервудського лісу, ніж блискуче життя при дворі. І король призначив його на управителя Шервудського лісу. Але раніш, ніж відпустити Ретленда, король доручає йому пливти в Данію, вітати короля Христіяна IV з приводу народження сина. 28 червня Шекспір на чолі

посольства відпливає в Данію. По двох тижнях, після урочистих свят, спектаклів і балів, 19 липня Шекспір - Ретленд відпливає в Англію. Але по дорозі нове нещастя. Буря... Чотирнадцять днів і ночей лютувала буря, розбила корабель і викинула його на скелі Скарбору.

Ця боротьба на життя й смерть і відбилась в останньому творі поета — „Буря“.

До останнього періоду належать небагато, але найкращих (після „Гамлета“) творів — „Макбет“, „Король Лір“ і „Отелло“.

Відмовляючись від яких-будь придворних посад, Шекспір инколи приїздив до Лондону, але здебільша тримався далі від виру життєвого. Умер він 26 червня 1612 року в Кембріджі на тридцять шостому році життя.

Такий погляд на авторство Шекспіра - Ретленда потверджують дуже багато фактів. Значно найголовніші з них.

Місце, де відбувається дія в перших шекспірівських п'єсах, цілком відповідає місцеперебуванню Шекспіра - Ретленда в той час, коли він писав їх.

У видаткових записках Бельвуара є замітки про книжки, що їх куповано. Дати цих записів збігаються з датами й часом, коли писано відповідні п'єси. Багато деталів у п'єсах Шекспіра точно відповідають фактам із життя Шекспіра - Ретленда. Це стосується також і зміни переживань і настроїв, що відбивались у п'єсах.

ОТЕЛЛО

Найдосконаліша з трагедій Шекспірових „Отелло“, написана року 1604 — 1605 і поставлена на сцені року 1605 уперше, належить періодові достиглої та цілком розвиненої творчости.

Тему трагедії взято із збірника новел італійського письменника Джіральді Чінтіо, виданого року 1566 у Венеції. В новелі цій оповідається про Мого (італійською мовою це може значити не лише „мавр“, а й взагалі „смугливий“), що служив у венецькому війську й був видатним воєначальником. Цього Мавра полюбила благородна венеціянка Disdemona, полюбила за його мужність та відвагу, виявлені в походах. Проти волі батьків своїх вона пішла заміж за нього, і деякий час жили вони щасливо у Венеції. Коли Мавра призначили командувати ескадрою, щоб пливти на Кипр проти турецької флоти, Дездемона не хоче лишатись сама і, не боячись незгод воєнних, їде з чоловіком на Кипр. У Мавра був поручник, „людина злого серця“, але дуже красивий; Мавр дуже любив його й ставився довірливо до нього, бо „не мав жодного уявлення про його низькі почуття“. Дружина цього поручника була подругою Дездемони, і вони бували одна в одній часті в гостях.

Поручник покохав Дездемону, але всі його зусилля добитись успіху були марні. Вважаючи, що Дездемона не звертає на нього уваги лише тому, що кохає заступника Мавра (*il capitano di squadra*), поручник хоче усунути якомсь свого ворога. Одного разу, коли Дездемона прийшла до його дружини, він тишком і непомітно взяв її хустку, а потім підкинув її капітанові. З цього й починається.

Не довіряючи більше дружині своїй, навіть більше — цілком переконаний, що вона зраджує, Мавр де-далі більше вірить поручникові. Цей не хоче допустити, щоб Дездемона належала кому-будь іншому, і вбиває її, вбиває, майже на очах Мавра. Про цей злочин спочатку ніхто не знав. Але потім у почутті Мавра постає перелім: він відчуває відразу до поручника й звільняє його. Втративши посаду й не досягши чого хотів, поручник викриває заступникові, як одного разу Мавр хотів позбавити його життя. Заступник тягне Мавра до суду. Рада Десятьох катує Мавра, але той не визнає свого злочину. Присуд Ради Десятьох — вигнання Мавра. Згодом і поручникові довелося стати перед судом, бо він обвинуватив одного з товаришів у вбивстві, і закінчив свої дні під рукою ката.

На цій нескладній фабулі, вводячи декілька нових персонажів і змінюючи деталі, Шекспір виготовує складну психологічно витриману

трагедію, яка вражає розвитком дії, єдністю, послідовним наростанням почуття від першої до останньої дії.

Центральні постаті трагедії, як їх подає Шекспір, дві—Отелло і Яго і, може, в більшій мірі Яго.

Отелло щиро любить Дездемону й сам по собі він не ревнивий. Коли б не було Яго, не було б і трагедії. Отелло—дуже довірлива людина, і лише в останньому акті дізнається він про справжнього Яго.

Образ Яго змальовано куди сміливішими й виразнішими рисами, і є підстави гадати, що за природний матеріал для нього були справжні історичні персонажі з придворного життя, багатого на інтриги. Є оповідання про те, як в одному американському містечку публіка чекала по закінченні п'єси, поки вийде Яго, щоб побити його; а один із глядачів після другої вистави „Отелло“ навіть убив актера—Яго.

Яго складає диявольський план і виконує його математично розраховано. Спочатку легкий натяк у першій дії робить не Яго, а Брабанціо, батько Дездемони:

Гляди її, як в тебе очі є:

здурила батька, здурить і тебе.

З другої дії починаючи, Яго виконує послідовно свої плани. Коли Монтано й Кассіо посварились і дійшло в них до бою, Отелло хоче

довідатись, яка тому причина ; але Яго не хоче пояснити :

Не можу я сказати,
що за причина їхньої незгоди.

Третя дія, коли Дездемона просить за Кассію, є момент, коли в Отелло починає складатись переконання, що дружина його зраджує. Яго спочатку обережно запитує, чи давно Дездемона знайома з Кассію. Запитання це само по собі не важливе, та Яго хоче поглибити, роз'ятрити сумніви. Невідоме вабить найбільше. Яго це прекрасно знає й розкриває „правду“ по-малу — тут слово. там слово. Діялог між Отелло та Яго в третій дії й дає прекрасний зразок, як нарастають сумніви під впливом одного навіть слова. Але Отелло хоче доказів. Другий логічний ступінь у плані Яго — перейти до „доказів“. До них він і переходить. Перший із таких „доказів“ — досить природно передана картина : Кассію, що говорив уві сні. А другий — заздалегідь підготовлена історія з хусткою.

Четверта дія безупинно розвиває той самий план. Подавши думку про хустку, Яго не облишає Мавра. Він роз'ятрює його уявлення картиною зради. І тут така сама витримана послідовність. Спочатку Яго каже про поцілунок :

То погляд ваш такий,
що поцілунок потай . . .

Потім другий ступінь :

Або що з другом в ліжку голим
полежати годину й більш без замірів
порочних...

І третій :

Коли ж моїй дружині я дарую хустку,
то, пане мій, її вона вже власність: як свою,
віддати може, думаю, кому захоче.

Але все це треба потвердити й потвердити одразу ж, бо инакше слова не справлять такого вражіння. Для цього й призначено сцену між Кассіо та Яго, за якою потай стежить Отелло. Яго починає розмову про Біянку, а Отелло упевнений, що справа йде про Дездемону, і те, що він чує й бачить, потверджує правдивість слів Яго. Наприкінці дії четвертої доходить ся кульмінаційного пункту : Отелло переконаний і прямо каже Дездемоні, що вона повія.

П'ята дія — цілком логічний висновок з усього попереднього. Яго повинен усунути з шляху Кассіо :

Кассіо живий лишиться,
то життя його краса що дня
наводитиме сум.

Але не сталось те, чого хотів Яго — стороння, випадкова причина на перешкоді стала. На місце, де призначено було вбити Кассіо, при-йшли Людовіко й Граціяно.

Витримана й спокійна поведінка Яго, коли він бачить, що його плани розкрито, що Отелло та всі знають правду.

Отже, в особі Яго ми маємо движну силу цілої трагедії: визначити мету, обрати для неї засоби, вміти психологічно обдуманно вплинути на інших, примусити їх бути за знаряддя своє і разом із тим удавати з себе цілком непричетну особу, що її розгадують лише випадково, лише на останку — такий перед нами Яго.

Інша справа з Отелло. Це відважна людина, що часто ризикувала життям своїм на війні; благородна, що хоче знати правду відразу, а не півправди; довірлива, що довго не помічає, хто її ворог, а хто друг; з природи не ревнива навіть; вона аналізує те, що бачить, і робить логічні висновки; вона вимагає доказів, і коли має їх, то переконується. Отелло є в кожному з нас: часто ми дивимось очима Яго й часто вважаємо за докази те, що лише здається ними, бо не перевіряємо критично, холодним розумом, а дивимось очима серця.

Психологічно правильне наростання почуття й афектів, починаючи від незначного натяку до кінцевого розряду — ось у чому вартість „Отелло“. Слово — уявлення — дія. Ці три фази переживає кожен із нас що дня. Пережив їх і Отелло. В ньому насамперед слід вбачати не ревнивого й розлютованого самця. Отелло — великий

страдник: бачити, як заплямовується найчистіше, що є в світі, стежити за цим занепадом і переконуватись — це велике страждання. І повстає Отелло не проти зради, як такої, а проти лицемірства, проти брехні.

Що до інших персонажів, крім Дездемони, то їх змальовано більш-менш у загальних рисах, так, щоб не послаблювати вражіння від центральних двох.

До нас трагедія ця дійшла з деякими вставками й варіантами. Перший раз її видано року 1622 *in quarto*, а другий — у посмертному виданні *in folio* року 1623, коли додано чимало нових рядків і випущено дещо.

ТЕАТР ЧАСІВ ШЕКСПІРА

Піднесення міського життя, про яке ми казали вище, а разом із тим і порівняно мала приступність книги для широких мас зумовлювали велику популярність театру. Особливо лондонці були охочі до всяких видовищ, процесій, військових парад. Була навіть частина Лондону, Бенксайд, на березі Темзи, де були сконцентровані театри столиці. І театр задовольняв свого глядача, бо цей театр, з одного боку, відбивав історичне, часто дуже близьке глядачам життя, знайомив широкі маси з історією, а з другого — показував людину та страсті

її. Але відповідно до епохи театр цей мав і свої особливості, які часто здаються нам чимось далеким, чужим, з нашого погляду неприпустимим. Приміром, навіть Шекспір, тоб-то людина високоосвічена, вживає виразів, які, на наш погляд, є непристойні. Причина цього та, що люди барокко, відійшовши від доби старого лицарства, ще не засвоїли елементарних звичок культури. В побуті було багато рис грубеньких таких, примітивних. Це помітно й на мові. Ліжки та подушки були ще тоді за дивину, виделки теж були новиною. Білизну прали не з милом, а з коров'ячим гноєм. Навіть про королів, як от про Якова, знаємо, що не мив він рук, а витирав їх злегка хусткою. Ця грубість була і в розвагах того часу, коли тішились кулачними боями, підкидали вгору півнів, звязавши їм крила, і ловили їх на списа або їли гарячі пиріжки наперегони. Не лише грубість, але й жорстокість — відзнака тодішньої маси. Багато було смертних кар, а голови скараних виставляли на страх. Року 1592 один німець, подорожуючи, бачив на лондонському мості тридцять чотири голови. Багато було процесів судових проти ворожбитів і відьом. Все це є відгуки середньовіччя. Їх маємо ми й у мові. Люди сміливо називали тоді речі власними їхніми йменнями, не боячись слів. І багато є в драматичній літературі взагалі і в Шекспірових творах такого, що

нам здається цинічним. Є це і в „Отелло“, хоч і не в такому розмірі, як в інших трагедіях. Це перше, що слід знати, щоб правильно розуміти твори того часу.

Друга особливість їх — це складність, так би мовити, різнобічність їхня. Книга була тоді мало-приступна, і театр, заступаючи книгу, повинен був задовольняти, всі верстви суспільства — і вищі, і середні, і нижчі, давати і розвагу, і повчання відповідно до смаку кожної.

Ця складність і різнобічність виявляється і в складових елементах трагедій того часу. Бо є в них елементи і середньовічної містерії, і народнього фарсу, і трагедії крові, і комедії Плавта, і пасторали італійської, і хроніки рідного краю.

Зовнішньою стороною театр тих часів був теж неподібний до нашого. Якоїсь єдиної будови народній театр тоді не мав. До 1623 року це були дерев'яні будівлі овальної форми, як от „Лебідь“ і „Глобус“, многокутної — як „Роза“, прямокутної — як от „Фортуна“. Року 1888 найдено в Голяндії малюнок, що з нього можна скласти уявлення про тодішні театри. Це — малюнок театру „Лебідь“. В овальній будівлі бачимо ми всередині три яруси місць для глядачів. Сцена прямокутної форми міститься всередині. Із сцени є виходи в першому ярусі, двоє дверей (в інших театрах їх було й троє). Отже,

перше, що впадає на очі — нема театральної завіси в нашому розумінні.

Крім центральної сцени, була ще задня, в тій частині, де були двері, і ця сцена мала завісу. Іноді дію доводилось переносити на другий ярус над задньою сценою. Така сцена додається дуже часто, коли дія відбувається в двох площах, двох поверхах, приміром, море й палуба корабля. Ця трохи незвична будова стане зрозуміла лише в історичній перспективі: таку будову мали англійські, а також голяндські гостиниці.

Розміри театрів були не дуже великі. Приміром, театр „Фортуна“ мав в основі квадрат, сторона якого зовні — 80 ф., в середині — 55 ф. (25 ф. на бічні галереї) Вишина ярусів: першого — 12 ф., другого — 11 ф., третього — 9 ф. Сцена 43 ф. завширшки, а в глибину $27\frac{1}{2}$ ф. Що до театрів приватних, то вони були менші. Такі театри, як „Фортуна“, могли вмістити 1.000 — 1.200, а театри приватні 500 — 600 чоловіка.

Точних немає даних про оркестру, а саме про її місце. Щось найпевніше, містилася вона над сценою за балконом, але не між сценою та партером. В оркестрі було звичайно вісім-десять музик, а найуживаніші з інструментів були флейта, гобой, скрипка.

Дах був солом'яний, іноді з черепиці й захищав від дощу лише частину сцени. Над

дахом була невеличка надбудова, башта : з неї й на неї на хмарі сходять і підіймаються боги. Був у помості також і люк, що з нього виходили привиди, нечиста сила то-що. Позаду сцени були кімнати для актерів — куліси. Був також і неодмінний суфлер-підказувач. Вихід для публіки робили один, і це становило велику небезпеку на випадок пожежі.

Декорації були дуже примітивні — завіси й килими. Але безперечно були й складніші; при-міром, інвентарний опис 1598 року зазначає „полотнище із сонцем і місяцем“, скелі, навіть „місто Рим“. Місце дії або зазначалось у словах дієвої особи, або вивішували написи, так звані titles.

Між діями були антракти, але протилежно нашим часам дуже короткі. В антракті іноді танцював актер, іноді виходив клоун і розважав глядачів.

Починались вистави пізно, о десятій годині, і закінчувались далеко по півночі, як це було в театрах придворних; ставили також вистави вдень — у театрах народніх.

БІБЛІОГРАФІЯ

Література про Шекспіра надзвичайно багата. В Британському музеї у відділі Shakesperiana налічується мало не 4.000 книжок. Року 1868

відкрито шекспірівську бібліотеку в Бірмінгемі, що тепер налічує понад 10.000 назов. Їх було б іще більше, коли б не сталась пожежа в цій бібліотеці року 1879.

Наводимо далі список англійських видань повного зібрання творів Шекспіра.

Перше повне зібрання творів — *in folio*, що його видали Юмінг та Кондель року 1623. Налічується нині лише щось 160 примірників цього видання. Щоб зробити його приступнішим для дослідувачів, його перевидано кілька разів фотографічно: року 1864 — 1865 видання Ставнтон, року 1876 — Голівеля - Філіпса, а року 1902 — найкраще й найточніше фототипичне видання теж Голівеля - Філіпса.

Друге *in folio* датується роком 1632 і майже повторює перше.

Третє *in folio* датується роком 1663, і в ньому є декілька псевдошекспірівських драм.

Четверте *in folio* датується роком 1685 і повторює видання 1663 року.

Перше більш-менш критичне видання належить першому біографові Шекспіра — Ров (Rowe; 1709 року 6 томів і 1714 р. 9 томів *in 8°*). З дальших видань XVIII століття заслуговують на увагу видання: Попа (1725, 6 т.; 1728, 10 т.; 1735, 1768); Теобальда (1733, 7 т.; 1740, 1752, 1772, 1773); Генмера (1744); Варбуртона (1747, 8 т.); Джонсона (1765, 8 т.); Кепеля (1768, 10 т.);

особливо Стівенса (1773, 10 т.; 1778, 1785, 1793 в 15 т.); Мелона (1790, в 10 т.).

Всезбірку всіх коментарів являє „Variorum edition“ Ріда, 1803 р. (21 том). Друге видання цього „Variorum edition“ 1813 року і третє — 1821. Подібне до цього й прекрасне „New Variorum edition“, що являє собою справжню енциклопедію (12 томів, 11 п'ес, 1871), американця Фернеса.

З видань XIX віку зазначмо видання Дайса (1857); Ставнтон (1868—1870); Деміуса (1854); Кембріджське видання Кларка й Райта; Нью-Йоркське „Bankside edition“, що виходить з року 1888; Гарнеса (1825); Сінгера (1826); Найта (з ілюстраціями, 1838—43); Баррі Корнвелля (1839—43, теж ілюстроване); Голівель-Філіпса (1853—61); Грент-Вайта (1857—65); „Henry Irving edition“ (1888—90); Голанца (1894—96); „Oxford edition“ Крега (1894); Герфорда (1899); К. Дайтона (1890).

Повні зібрання творів перекладено французькою мовою: Летуернер (1776—82), виправлено від Гізо (1821—1860—62); Мішель (1839); Ларош (1839—43); Монтею (1867—72); Франсуа Віктора Гюґо (1859—66— всі переклади прозою); німецькою: Віланда (1762—66); Ешенбурга (1775—82); Шлегель-Тіка (1797—1833); Боденшtedта, Фрейліґрата й Гайзе (1867—71); Фосса (1818—29); Бенді (1825—26);

Кернера (1836); Бетгера (1836—37); Ортлеппа (1838—39); Келлера та Раппа (1843—46); Мольтке (1865); Кавфмана (1830—36); італійською: Мікеле Леоні (1819—22); Карло Русконі (1831); Каркано (1875—82); голландською: Кока (1873—80); Бургердіка (1884—88); польською: Крашевського (1875); українською є переклади багатьох трагедій, в тім числі „Отелло“, П. Куліша, Львів, т-во ім. Шевченка; угорською (1824, 1889—91); чеською (1856—73); шведською: Гагберга (1848—51); данською (1807; Лембке, 1845—50); фінською: Каяндера (1879); еспанською (1885); російською: Н. Кетчера (1830 роки); Л. Соколовського (1897); Гербея і Некрасова (1865—68); П. Каншіна (1893 і 1902); видання Брокгавза-Ефрона за редакцією Венгерова (з 1902 до 1904 р.). Цей переклад, крім самого тексту й приміток, подає дуже багато ілюстрацій, між иншим, репродукції з картин художників XVIII й XIX століття на шекспірівські теми, і цією стороною являє єдину майже в Європі спробу.

Що до неповних перекладів поодиноких п'єс різними мовами, навіть говірками індустанськими, то число їхне справді колосальне.

Переклад „Отелло“, що його подаємо з відповідними коментарями, історично-речовими та граматичними, зроблено з пропозиції Державного

Видавництва України, на основі двох видань: K. Deighton'a (Macmillan and Co, London), 1924 р. і A. Dyce'a (Tauchnitz, Leipzig), 1868 р. Перше з них, Дайтонове, належить до найкращих коментованих видань, і з 1890 року до нашого часу його перевидано десять разів.

Маючи на меті насамперед якомога більше наближення до англійського оригіналу й передачу як-найточнішу настроїв та переживань, ми обрали віршовану, ритмізовану форму перекладу. Річ у тім, що в Шекспірових трагедіях є логічний з художнього боку правильний перехід від вірша, іноді і з римою, до прози. Ось чому в прозовому перекладі цю рису безнадійно й губиться, бо не передає він урочистости віршованих діалогів.

Ще й друга є причина, чому обрано переклад віршований, хоч і маємо майстерний переклад Кулішів. Наближаючись по змозі до оригіналу й беручи на увагу критично-дослідницьку роботу останніх десятиліть, ми дбали також і про наближення до сучасної літературної мови. Тому вважаємо, що переклад цей, можливо, придасться і для нашої сцени. Крім того, в багатьох перекладах російських і в Кулішовому є подекуди пропуски, навіть не заанотовані в примітках, особливо в місцях неясних або тих, де важко передати гру слів. Не завжди мавши силу перебороти ці труднощі, ми однак

даємо повний переклад із відповідними поясненнями в коментарях.

Нарешті, придасться коментований переклад цей і тим, хто цікавиться англійською літературою, вивчає англійську мову й бажав би читати Шекспіра в оригіналі, користуючися з першого - ліпшого видання тексту та звичайного словника.

ΟΤΕΛΛΟ

ДІЄВІ ОСОБИ

Дож Венецький
Брабанціо, сенатор
Інші сенатори
Граціяно, брат Брабанціо
Людовіко, родити Брабанціо
Отелло, мавр
Кассіо, його заступник
Яго, його поручник
Родріго, шляхтич венецький
Монтано, управитель Кипру
Блазень
Вісник
Дездемона, дочка Брабанціо
Емілія, дружина Яго
Біанка, полюбовниця Кассіо

Місце дії: перший акт — у Венеції, інші — на Кипрі.

АКТ ПЕРШИЙ

Сцена I

Венеція. Вулиця

РОДРИґО

Ет¹⁾, не кажи мені, я дуже серджусь,
що ти, в моїй кешені хазяйнуючи, як свій,
ти знав про це — і не сказав мені.

ЯґО

Пречиста кров²⁾! Та ви ж мені не ймете віри:
коли я знав про шлюб той, то нехай
я провалюсь отут.

РОДРИґО

А ти казав, що Мавра ти ненавидиш.

ЯґО

Нехай я чесний чоловік не буду. Троє з міста
людей видатних особисто його прохали³⁾
мене заступником⁴⁾ своїм узяти. Бігме,
собі я знаю ціну — я достойний цього рангу,

та він, закоханий у задум свій і гонор,
запаморочив їх, промову довжелезну ⁵⁾
сказавши, повно напхану воєнних назов;
і от урешті

чисто одмовив їм: бо я, він каже,
собі вже вибрав офіцера.

Хто ж це він?

Куди тобі, великий рахівник ⁶⁾,
такий Мікеле Кассіо з Флоренції,
що вже з якоюсь там красунею ⁷⁾ злигався,
що з роду він ватаги не водив у поле
і зна про диспозицію у битві
не більш, як та прядуха ⁸⁾; крім хіба того,
що урядовці штатські ⁹⁾ в книгу вчитати
можуть
незгірш від нього; все його геройство —
хвальба без діла. Та його, бач, вже призначено
тепер,

а я, чиї діла він бачив і на Кипрі,
і на Родосі, і в країнах інших християнських,
а також і язичеських, я, як без вітру парус,
зоставсь і задніх мушу пасти за отим писар-
чуком ¹⁰⁾.

Цей рахівник у добрий час ¹¹⁾ йому заступ-
ником,
а я, нівроку ¹²⁾ їм, їх ясномаврости поручник.

РОДРІГО

На бога, радше катом був би я для нього.

ЯГО

Так, тут ніщо не допоможе, це вже лихо служби.
Повищення через листи й прихильності стається,
а не в черзі, в порядку законнім. Так, тепер
судіть,

чи маю я причини кривні¹³⁾ чи'які
любити Мавра.

РОДРИГО

Я б у нього не служив тоді.

ЯГО

О, пане, підождіть.
Служу йому, щоб заміри свої здійснити коштом
його самого, бо не можемо ми всі
панам бути і не всяк пан має вірні слуги.
Бувають слуги¹⁴⁾, що і шию гнуть¹⁵⁾, і перед
паном
плазують, як невольники віддані, й служать вічно,
як той господарів осел за харч саму, коли ж
зістаріється він, його у тришия женуть із двору.
Я з таких чесних слуг лупив би шкуру. Але
є й такі,
що, заховавшись під видом вірних слуг,
насправді тільки собі служать ревно
і, викидаючи панам свою покірність,
при них живуть привільно, а коли у пір'я
вб'ються¹⁶⁾,
служать уже собі самим; це хлопці слухні,

і я себе вважаю за такого. Бо, мій друже,
от як ви знаєте, що ви Родріго,
коли б я був сам Мавр, я не хотів би бути Яго.
Йому служивши, я лише собі служу.
Богом клянусь, йому служу не ради вірної
любови,
лише під виглядом цього служу своїй меті,
бо, якщо справжня суть мого серця
колись назовні вийде й стане явна,
я після того візьму серце на рукав
і дам його склювати воронам — не те я, чим
здаюсь ¹⁷⁾).

РОДРІГО

Якого щастя той губань допавсь проклятий,
коли йому ніщо не перешкодить.

ЯГО

Збуди її отця!

Його ¹⁸⁾ ж самого непокій, полюй його, отруй
йому розвагу,
розслав його у місті; зворуши її рідню,
і, хоч живе він зараз у щаснім підсонні,
катуй його мушвою ¹⁹⁾, хоч він розкошує,
додай йому до насолоди мук,
щоб вона згіркла ²⁰⁾ трохи.

РОДРІГО

Ось її батька дім — я спробую гукнути голосніш.

ЯГО

Гукай, ніби на гвалт, і верещи,
неначе в місті уночі²¹⁾ зчинивсь пожар
і шириться вогонь навколо.

РОДРИГО

Агов, Брабанціо! Сеньйор Брабанціо, гов!

ЯГО

Вставай, агов, Брабанціо, злодії, злодії.
Доглядайте дому, дочки і скринь своїх.
Злодії! злодії!

(Брабанціо з'являється вгорі до вікна)

БРАБАНЦІО

Що за причина цих жахливих криків?
В чім справа тут?

РОДРИГО

Сеньйоре, чи всі ваші вдома?

ЯГО

Чи замкнені в вас двері?

БРАБАНЦІО

Чого про це питаєтесь?

ЯГО

Пречиста кров²²⁾, вас ограбовано, скоріш вдя-
гайтеся, то ж сором,
зломили серце вам, ви втратили душі частину.

Ось зараз, зараз же брудний старий баран
овечку вашу білу покриває²³). Уставайте!

Збудіть дрімливих городян, дзвоніть або ж
диявол
вас зробить дідом. Уставайте!

БРАБАНЦЮ

Чи ви в своїм умі?

РОДРІГО

Шановний пане, чи ви голос мій пізнали?

БРАБАНЦЮ

Ні, хто ви є?

РОДРІГО

Мое ім'я Родріго.

БРАБАНЦЮ

Тим гірше. Я тебе просив
коло моїх дверей не появлятись²⁴),
сказав тобі я, що моя дитина не для тебе,
а ти тепер, упившись вином,
прийшов сюди без сорому, нахабно
порушити мій спокій.

РОДРІГО

Пане, пане...

БРАБАНЦЮ

Але будь ти певний —
мій дух і стан дадуть мені спромогу
тобі за це, як личить, відплатити.

РОДРІГО

Стривайте, добрий пане.

БРАБАНЦІО

Що ти тут мелеш про крадіж. Це є Венеція.
Мій дім не хутір²⁵).

РОДРІГО

Брабанціо, вельмишановний
із щирим серцем я до вас прийшов.

ЯГО

Клянусь пречистою кров'ю, мосьпане, ви один
з тих хто не хоче служити богові тільки че-
рез те, що вам це наказує диявол. Через те,
що ми прийшли вам прислужитись, а ви ду-
маєте на нас, що ми буяни, вашу дочку по-
криє²⁶) варварійський огир²⁷), ваші небожата
до вас іржатимуть, рисаки будуть вам за кузе-
нів і кобили за кузин.

БРАБАНЦІО

Що це за соромітник?

ЯГО

Я, пане, такий, що кажу вам, що Мавр і ваша
дочка строять тепер звіра з двома спинами.

БРАБАНЦІО

Ти є хамлюга²⁸)!

ЯГО

Ви — сенатор.

БРАБАНЦЮ

За це ти ²⁹⁾ відповідь мені даси, Родріго.

РОДРІГО

За все готовий я відповідати, але прошу вас, коли це з ваших відому і згоди (а ніби так воно виходить), те, що гарну вашу дочку в оцей глибокий час півночі ³⁰⁾ увезено з таким недобрим почтом, як найманий лакіза - гондольєр, просто в обійми сороміцькі Мавра, коли ви знаєте про це й на те є ваша згода, тоді ми заподіяли вам лихо не аби-яке ³¹⁾, та, коли ви того не знаєте, я мислю, що ви нам докоряєте неправу. Не подумайте, щоби противно всім пристойности законам я легковажив би отак вашу вельможність. Ваша дочка, коли на те ви їй не дозволяли, зчинила бунт ³²⁾, свою красу і розум і маєток звязавши з отаким блудячим ³³⁾ чужоземцем без роду й племені. Скоріше подивіться, коли вона в своїм покої чи хоча б у вашім домі, мене під суд віддайте за обман.

БРАБАНЦЮ

Вогонь крешить, о — гей!

Дайте мені свічу! Скликайте мою челядь!

Щось дуже схоже оце - о мені приснилось ³⁴).
Я вірю вже — мене гнітить ця віра.
Світла, кажу я, світла ! (Зникає з очей угорі).

ЯГО

Прощайте, бо я мушу вже іти, мені бо
немає рації стріватися із Мавром
за свідка проти нього, бо, знана річ, тепер
хоча це діло, може, йому трохи і пошкодить,
але ж держава його дуже потребує
для Кипрської війни, що ось тепер на часі.
Бо отакого иншого вождя ³⁵) вони не знайдуть,
хоча б життям своїм наклали, тож і я,
хоч і ненавиджу його незгірш од мук пекельних,
але з потреб цього життя земного
я мушу викинути флаг і знак любови,
насправді тільки знак. Щоб вам його знайти,
ведіть юрбу, шукаючи, до Сагітарі ³⁶),
там буде він і я. Отож, будьте (виходить).

БРАБАНЦЮ

Лихо моє : її немає справді.
Життя моє мені немиле відтепер,
нема для чого жити. Ну, Родріго,
де бачив ти її ? Дівча нещасне,
ти кажеш : з Мавром ? Отаке батькам !
Як ти пізнав, що це вона ? О, годі говорити !
Як мене одурила ! Що вона тобі сказала ?
Гей, вогнів !

Збудить усю мою рідню ! Чи вже одружені вони ?
Як ти гадаєш ?

ЯГО

Так, одружились, я гадаю.

БРАБАНЦЮ

О, боже ! Як вона втекла ? О, зрада крови ...³⁷⁾
Батьки, не вірте відтепер дочкам
у тім, що чинять. Може, чари є
такі, щоб молодість дівочу спокушати
і зводити. Чи вам доводилось читати
про щось таке, Родріго ?

РОДРІГО

Так, сеньйоре.

БРАБАНЦЮ

Покличте мого брата. О, якби я вам її віддав !
Ідїть одні сюди, другі тудою. Може, вам відомо,
де треба нам її шукати з Мавром ?

РОДРІГО

Гадаю, що знайду його, як ваша ласка
узяти досить слуг і слїдувать за мною.

БРАБАНЦЮ

Я прошу вас, ведїть. У кожнім домі
прохатиму помощи, майже скрізь її я можу
править.

До зброї, гей! Покличте скільки душ³⁸⁾
з нічної варти міста. Ну, рушайте,
добрий Родріго: вам, як личить, дякувати буду.

Сцена II

Друга вулиця. Увіходять Отелло, Яго й челядь із смоло-
скипами

ЯГО

Хоч на війні я убивав людей,
але, по щирій совісті, не можу
я душогубом бути; так мені злоби не вистачає,
що иноді могла б мені придатись.
Разів із десять, може, я хотів його штрикнути³⁹⁾
під ребро.

ОТЕЛЛО

Воно так краще.

ЯГО

Та він так блудив словами
й такі слова казав ганебні й непристойні
на вашу честь⁴⁰⁾,
що я, не бувши надто вже побожний,
заледве здержавсь. Але, прошу вас,
чи ви перевінчалися як слід? Бо будьте певні,
що цей вельможа у такій пошані,
що голос його важить так, як голос⁴¹⁾ дожа.
Він вас розлучить, а як ні, то буде притіснити

і кривдити наскільки тільки зможе,
а може він багато ¹²⁾).

ОТЕЛЛО

Хай що хоче робить; заглушать
мої перед державою заслуги
його скарги й прохання; ще й те треба знати,
що я, коли б хвальбу вважалося за доблесть,
проголосив би привселюдно — я бо сам
із роду королівського ¹³⁾, мої ж заслуги
дорівнюються щастеві тому,
що я здобув — запам'ятай же, Яго:
коли б я Дездемони не любив,
я б не віддав за всі багатства моря ¹⁴⁾
своє життя, свобідне й безпритульне ¹⁵⁾.
Але дивись! що за вогні он там?

ЯГО

Це збуджений отець із свояками.
Вам краще б увійти.

ОТЕЛЛО

Ні, мене знайдуть.
Мій ранг, мій гонор і моє безплямне серце
мене оборонять. Чи це вони?

ЯГО

Клянусь Юпітером, здається, ні.

(Увіходить Кассіо й кілька офіцерів із смолоскипами)

ОТЕЛЛО

Заступник мій це й люди дожа з ним.
На добру ніч вам, друзі. Що нового?

КАССІО

Дож вас вітає, генерале,
і просить вас, не гаючи й хвилини ⁴⁶),
з'явитися до нього.

ОТЕЛЛО

В чім, на вашу думку, справа?

КАССІО

Щось з Кипру, скільки можу догадатись.
І діло там пекуче, бо з галер
надіслано з десятків посланців цієї ночі
одне по одному, і радників чимало
вже зібралося в дожа; вас шукали тільки,
і, що удома вас не знайдено, сенат
три відділи окремих вислав вас шукати різно.

ОТЕЛЛО

То добре, що це ви мене знайшли.
Я тільки слово мовлю тут у домі
й піду за вами (виходить).

КАССІО

Поручнику, чого він тут?

ЯГО

Цієї ночі він забрав галеру сухопутню ¹⁷⁾,
коли вона йому дістанеться за приз, то щастя
його готове.

КАССІО

Я не розумію.

ЯГО

Він оженився.

КАССІО

З ким ¹⁸⁾ ? (Увіходить Отелло).

ЯГО

Женився із... То ходімо, генерале.

ОТЕЛЛО

Ходім.

КАССІО

Оце ще инший відділ вас шукає.

ЯГО

Це є Брабанціо; обачність, генерале !

Він не з добром до вас приходить.

(Увіходять Брабанціо, Родріго й челядь озброєна, із смо-
лоскипами)

ОТЕЛЛО

Гей, стій там !

РОДРІГО

Пане, то Мавр.

БРАБАНЦІО

Бий злодія.

(І ті, і другі добувають зброю)

ЯГО

Ви, Родріго, ви. Сюди, до мене, я за вас.

ОТЕЛЛО

Ховайте яснії мечі, бо їх роса поїсть.
Добрий сеньйоре, більше важать ваші роки,
ніж ваша зброя ⁴⁹⁾).

БРАБАНЦІО

Нечистий злодію, де ти сховав мою дитину?
Проклятий, ти її приворожив;
нехай посвідчить все, що розум має,
чи дівчина така, щаслива, гарна й ніжна,
така ворожа шлюбіві, що завжди уникала
синів Венеції багатих, кучерявих ⁵⁰⁾,
могла на сміх усім припасти до грудей
такого сажотруса ⁵¹⁾, як от ти, кого
лише боятись можна, не любити,
чи статись це могло без чародійства?
Отож хай скаже світ, чи це не очевидно,
що кохан - зіллям ти й бісівським чаклуванням
її душу молодую отруїв і розбудив
в ній похоть ⁵²⁾. Я це хочу з'ясувати прилюдно ⁵³⁾.

Це імовірно й явно очевидно,
отож тебе беру я й арештую,
як небезпечного дурисвіта, що чинить
лихі ремества, заборонені законом.
Беріть його; коли він сам не дасться,
за його страх силom його хапайте.

ОТЕЛЛО

Геть з руками
й ті, що за мене, й ті, що проти — всі:
коли б хотів я битись ⁵¹⁾, я б це знав
без товмача. Куди ви хочете мене вести,
щоб дати відповідь на позов?

БРАБАНЦЮ

В тюрму, допоки реченець
настане, що тебе законний справи біг
покличе в суд.

ОТЕЛЛО

Коли тебе послухаю,
чи буде з цього мати втіху дож,
чиї посланці ось стоять зі мною поруч,
щоби мене у справі невідкладній,
в державній справі повести до нього?

І ОФІЦЕР

Вельмишановний пане, тому правда,
у раді дож; я певний, що й по вашу світлість
вже послано також.

БРАБАНЦІО

Як то? У раді дож? Такої пізньої години!
Ведіть його, моя бо справа не пуста:
сам дож чи хто з братів моїх державних⁵⁵⁾
мою обиду, як свою, відчує;
бо, якщо за такі діла не буде кари,
над нами швидко наймити й поганці запану-
ють⁵⁶⁾.

Сцена III

Кімната ради. Дож і сенатори сидять коло столу; челядь⁵⁷⁾

ДОЖ

У свідках цих немає послідовности,
вони не зовсім певні.

I СЕНАТОР

Вони різнять поміж собою, справді.
Цей лист, що в мене, каже про сто сім галер.

ДОЖ

А цей — сто сорок.

II СЕНАТОР

Цей про двіста.

Та, хоч вони й не сходяться в числі,
як у таких ділах часом буває, все ж вони
всі свідчать, що плыве на Кипр турецька флота.

ДОЖ

Є досить даних, щоб судити, отже я
не дуже з чисел неправдивих тішусь.

А маю суть листа за правду
й то дуже грізну.

МАТРОС

(Зовні). Гей, агов, агов !

І СФІЦЕР

Гінець з галер. (Увіходить матрос).

ДОЖ

У чому справа ?

МАТРОС

Лаштується турецька флота плисти на Родос.
Так наказав державі доповісти
сеньйор Анджело.

ДОЖ

Що про цю зміну думаєте ви ?

І СЕНАТОР

Того не може бути, коли ми
на камні розуму цю звістку перевірим:
це підступ, щоби збити нас. Коли значіння

Кипру

для турків зважимо і візьмемо на карб,
що він для них далеко потрібніший від Родоса

і куди легше їм його завоювати,
бо він не має засобів до оборони
й воєнного йому ристовання ⁵⁸⁾ бракує,
коли це зважимо, то стане зовсім ясно,
що турчин не такий дурний, щоб кинув те
на послід, що йому передусім потрібне,
щоб справу легку та прибутню занедбав
і ризикнув на небезпечне діло ⁵⁹⁾ й некорисне.

ДОЖ

Запевне, так: не Родос їх цікавить.

І ОФІЦЕР

Є ще новини. (Увіходить посланець).

ПОСЛАНЕЦЬ

Вельмишановне панство! Оттоміти,
керуючи на Родос, просто із другою
з'єднались флотою.

І СЕНАТОР

А, так я й думав. Скільки, як на вашу думку?

ПОСЛАНЕЦЬ

Вітрил із тридцять, і тепер вони назад
свій повернули біг і навіпростець пливуть
уже до Кипру. Тож сеньйор Монтано,
ваш доблесний і вірний офіцер ⁶⁰⁾,
що звістку вам належним чином посилає
і просить вірити йому.

ДОЖ

Значить, на Кипр то дійсно їхній замір є.
Чи Марко Люччіко є в місті?

І СЕНАТОР

Він у Флоренції.

ДОЖ

То спішно напишіть йому від нас, як мога
швидше ⁶¹).

І СЕНАТОР

Ідуть Брабанцію і мужній Мавр.

(Увіходять Брабанцію, Отелло, Яго, Родріго й челядь)

ДОЖ

Добрий Отелло, ми повинні вас негайно
на спільних наших ворогів послати —
на оттоманів. (До Брабанцію).

Я не побачив вас, вітаю, благородний пане;
нам допомоги вашої й поради бракувало.

БРАБАНЦІО

Мені ж була потрібна ваша. Вибачте мені,
не ранг мій, ані те, що я почув про діло,
мене вночі збудили й підняли,
й загальне лихо теж мене не зворушило,
бо, як всевладна повинь, як стихія,

моя біда і власне моє лихо
заглинуло й ковтнуло всі жалі,
зіставшись, як було, незмінне.

ДОЖ

У чому ж справа?

БРАБАНЦЮ

Моя дочка! Моя дочка!

ДОЖ І СЕНАТ

Умерла?

БРАБАНЦЮ

Так, для мене.

Її одурено, украдено мені, приврочено лихими
напоями і зіллям шарлатанським.

Адже природа схибити отак не може без відь-
мівства,
вона бо не сліпа і не крива на розум.

ДОЖ

Хто б той не був, хто способом злочинним
укравав вашу дочку в неї самої,
а вас у неї, ви сами в криваву книгу⁶²⁾
законів будете читати й прикрий її зміст
по-своєму тлумачити, хоча б мого сина
обвинувачено у тім.

БРАБАНЦІО

Уклінно вашій світлості я дякую.
Ось Мавр, кого, здається, щойно
сюди від вас закликано в державних справах.

ДОЖ І СЕНАТОРИ

Нам дуже шкода, що так сталось.

ДОЖ (До Отелло)

Що скажете в свою ви оборону
у справі цій?

БРАБАНЦІО

Що ж инше, як не „так“.

ОТЕЛЛО

Вельможні й вельми ушановані сеньйори,
моє шляхетне й милостиве панство!
Що я узяв дочку цього старого чоловіка,
то чиста правда; правда, що я з нею одру-
жився.

Вся суть і сила мого вчинку лише в цьому,
не більше. Дуже простим словом
я промовлятиму, гладкої мови миру несвідомий;
бо з того часу, як оцим рукам сім літ минуло,
аж дотепер (як виключити дев'ять місяців звідци)
воєнну справу оці руки в полі дбали...
Я мало знаю і про цей великий світ,

окрім справ воєнних та військових, тож і мову свою не дуже прикрашатиму, але, коли дозволите ви, розповім всю просту історію мого кохання; яким зіллям, якими чарами й яким великим чародійством (мене цього бо винуватять) я його дочку приворожив.

БРАБАНЦЮ

Дівча несміливе, така лагідна й тиха,
що червонілася з що - кожного зворушення⁶³⁾
свого, й вона
наперекір природі, рокам, звичаям і людям
щоб покохала те, на що боялась глянуть!
Лише спотворений і викривлений розум
подумав би, що як - найвища цнота
так може схибити проти законів
природи; отже, треба підступів пекельних од-
шукати,
що спричинили це. І знову я кажу,
що трійлами, що розпалили кров,
або напоями з бісівським наговором
він переміг її.

ДОЖ

Казати — це не довід
без доказів ясніших і сильніших,
ніж скудний одяг той і імовірності убогі й ста-
ромодні⁶⁴⁾,
що ви їх привели.

І СЕНАТОР

Але ж, Отелло, говоріть,
чи ви неправими й насильними путями
цієї дівчини чуття взяли і отруїли,
чи досягли лицарським залицанням,
таким, що серце з серцем сполучає.

ОТЕЛЛО

Я прошу вас послати по мою дружину
у Сагітарій⁶⁵), і нехай вона розкаже перед
батьком
про мене, і коли почуєте від неї,
що я чинив недобре⁶⁶), то довір'я ваше й ранг,
що я дістав від вас, од мене відберіть,
і вирок ваш нехай життя мені відніме.

ДОЖ

Дездемону приведіть сюди.

ОТЕЛЛО

Поручнику, ідіть із ними, ви
найкраще знаєте це місце. (Виходять Яго й челядь).
А поки вона прийде, я так щиро,
як перед богом, гріх вам сповідаю,
як я прекрасної цієї дами
здобув кохання, а вона — моє.

ДОЖ

Розповідай, Отелло.

ОТЕЛЛО

Батько Дездемони

мене любив, запрошував часом до себе,
розпитувався про моє життя за роком рік,
про битви, про облоги та пригоди,
що я одбув.

Я пробігав їх від моїх хлоп'ячих літ
аж до години самої, коли у нас була розмова,
коли я говорив про ті жакні пригоди,
про случаї страшні на суші і на морі,
про те, як я на волосок від смерти рятувався,
як полонив мене й знущався з мене ворог
і продано мене в неволю й викуплено звідти ;
про все, що в мандрах мені бачити лучалось,
в краях печер великих і пустель безмежних,
суворих скель і гір, що досягають неба головами,
мені траплялося казати ; й далі мова йшла,
як канібали одне одного їдять, про антропо-
фагів⁶⁷⁾

і про людей, що голови у них попід плечима.
Серйозно слухала мене й охоче Дездемона,
та хатні справи її часто відтягали, і вона,
упоравшись із ними що - найшвидше, знов вертала
й жадібним вухом слухала моїх оповідань.
Я бачив це, добрав колись годину слушну
й зумів у неї викликать прохання
од всього серця їй мої пригоди розповісти,
що з них уривки вона чула вже раніше,

та не в цілому. Я на це погодивсь
й часом на її очах сльози викликав,
якусь біду з літ молодих своїх повівши.
Коли скінчив я, цілим світом своїх зідхань
мені віддячила, казавши раз-у-раз: це чудно, це
химерно,
як жалько, як страшенно жаль. Вона хотіла,
щоб зроду отого не чула, й знов бажала,
щоб бог її отим героєм був зробив⁶⁸⁾; вона
мені складала дяку й натякала, що коли б
я друга мав, що в неї був закоханий, то варт,
щоб він оцю історію їй розповів; тоді
він мав би її серце. Отже, я пристав
на це й почав казати сам.
Вона мене за те любила, що я перетерпів і пе-
режив,
а я її за те, що вона жаль відчула до моїх
пригод.
Оце єдине є відьмівство, що вживав я; ось іде
вона сама.
Нехай вона сама посвідчить.

(Увіходять Дездемона, Яго й челядь)

ДОЖ

Гадаю, що таке оповідання
дочку мою також перемогло б.
Брабанцію, одрубаної віти не притулиш⁶⁹⁾
назад до дерева — миріться з цим:

краще поламаним оружжям битись,
аніж голіруч.

БРАБАНЦЮ

Прошу, дайте їй сказати:
коли вона признається, що хоч почасти
сама того хотіла, хай мене ударить грім,
як я тоді хоч слово мовлю проти нього.
Так от, синьйоро благородна, чи ви тут
у цім поважнім товаристві бачите того,
кого ви над усе повинні шанувати?

ДЕЗДЕМОНА

Батьку мій шановний,
моя повинність ділиться надвоє:
вам я завдячую життя і виховання;
і те, і друге вчать мене вас шанувати, ви бо
мій господар
і я ваша дочка. Але отут мій муж,
і як колись воліла мати моя взяти вас
й пішла від батька, так і я,
смію сказати, мушу Маврові коритись.

БРАБАНЦЮ

Бог з вами. Я скінчив. Як воля ваша, доже,
нум до справ державних.
Було б у прийма мені брать дитину, не родити.
Слухай мене, о Мавре! Я даю тобі
з усього серця те, чого, якби ти сам не взяв,

я б усім серцем намагавсь тобі не дати; що ж до тебе,

перлино, я від всього серця рад,
що другої дитини я не мав, бо через тебе
я закував би був її в кайдани. Я скінчив, мій
доже.

ДОЖ

Най я те слово мовлю, що його
годилося б сказати вам і приступкою стало б їм
до серця вашого й до вашої любови:
де не допоможе вже ніщо, там край жалю,
що до кінця чіплявся за надію.
Журитись лихом, що минуло і пішло —
це значить лихо гіршее накликати на себе.
Коли втрачаєш те, що вдержати несила,
найкраще — посміятися з утрати.
Той обікрадений, що з бід своїх глузує,
дещо бере у злодія назад, а той, хто плаче —
той сам себе ограбував.

БРАБАНЦЮ

Нехай же подаруймо туркам Кипр,
сами всміхаючись — тоді не втратимо нічого.
Ох, легко терпить таку мудрість ⁷⁰⁾ той,
що тільки втіху з неї почерпає.
Кому ж і жаль, і мудрість треба враз терпіти,
тому не легко буде жаль свій оплатити,
не позичавши в бідного терпіння. Мудрі ті слова,

як цукор, чи як той полин — двоїста річ:
вся справа в тім, з якого боку повернути.
Але слова — то є слова, і зроду я не чув,
щоб серце зранене крізь вухо лікувалось ⁷¹).
Уклінно прошу вас: візьмімося до справ державних.

ДОЖ

Турки плывуть на Кипр з великою силою
війська. Отелло, ви найкраще свідомі засобів
оборони Кипру, і хоча в нас там є добрий
і мужній замісник, але громадська опінія, суверенна цариця успіху, більше надії покладає на вас; отож ви мусите, на жаль, затьмарити сяйво вашого недавнього щастя суворою бурхливою подорожжю.

ОТЕЛЛО

Вельмишановні сенатори! Звичка — мій тиран:
з заліза й каменю, на чім в поході люди сплять,
зробила пуховик. І я кажу:
для мене похід — то розвага. Я беру
на себе цю війну. Отож прохаю
наказ зробити, щоб моїй дружині
призначено належне місце проживання
і улаштовано її в такому товаристві ⁷²),
з вигодами такими, як то личить
її високому походженню.

ДОЖ

Як ваша згода,
нехай в отця живе.

БРАБАНЦІО

Цього не хочу я.

ОТЕЛЛО

Я теж.

ДЕЗДЕМОНА

Я теж; я не хотіла б жити там,
перед очима в батька, й дратувати
його присутністю своєю. Світлий доже,
послухайте моїх прохань уклінних
і підкрепіть своїм поважним словом
мою простоту.

ДОЖ

Що хочете ви, Дездемоно?

ДЕЗДЕМОНА

Нехай моя бурхлива доля
сурмить на всесвіт, що я Мавра полюбила
і з ним живу з любови; моє серце
належить його справі нероздільно⁷³).
Лице Отелло бачу я в його душі,
і його честі й славі героїчній
я присвятила своє серце й долю.

Отже, синьйори, коли я залишусь тут,
немов та міль⁷⁴), а він поїде на війну,
в мене однімуть саме те, за що його я полю-
била⁷⁵),

й тяжку розлуку накладуть на мене
з моїм коханим. Відпустіть мене із ним.

ОТЕЛЛО

Зробіть, шановне панство, як вона прохає.
Бог бачить, не для того це кажу,
щоб похить жадібну задоволити
чи втихомирить спрагу, що юнаків розпалює,
в мені —

спрага та вмерла, але лиш для того,
аби зробити, як вона того бажає.

Але хай бог боронить вас, синьйори, від думок,
що я поважну вашу справу і велику занедбаю,
із нею бувши. Ні, коли в розвазі легкокрилій
мені запаморочить очі Купідон

й рішучу руку спинить, так що справа
від того стане, о, тоді —

нехай баби з мого шолома горщик зроблять⁷⁶),
нехай ганьба і сором невимовні
на честь мою падуть.

ДОЖ

Хай буде так, як вирішите ви,
чи їхати, чи ні, бо справа страшно пильна
й чинити треба невідкладно.

І СЕНАТОР

Вам треба їхати цю ніч.

ОТЕЛЛО

Від всього серця.

ДОЖ

В дев'ятій вранці зберемося тут.
Отелло, ви залиште офіцера,
що вам накази наші привезе,
також уповноваження і всі
папери й свідчення, що вам потрібні будуть.

ОТЕЛЛО

Тоді дозвольте, хай то буде мій поручник.
Людина з нього вірна й певна, я йому
доставити мою дружину доручаю
і все, що ваша світлість побажає,
мені прислати.

ДОЖ

Хай же буде так.

Тож на добраніч всім. (До Брабанціо). Синьйоре
благородний,
коли в чесноті є своя краса ⁷⁷),
то зять твій красень, присягаюсь небом.

І СЕНАТОР

Прощай і Дездемону бережи,
хоробрий Мавре.

БРАБАНЦЮ

Гляди її, як в тебе очі є:

Здурила батька, здурить і тебе ⁷⁸⁾,

(Дож, сенатори й челядь виходять)

ОТЕЛЛО

Життям своїм за її вірність я ручуся. Чесний
Яго,

на тебе я покину Дездемону і прохаю,
щоб твоя жінка їй служила й помагала.

Ти привезеш їх згодом. Дездемоно,
ходім. Одна в нас є година для кохання
й для наших справ — ми часу мусимо коритись.

(Виходять Отелло й Дездемона)

РОДРИГО

Яго,—

ЯГО

Що скажеш, благородне серце?

РОДРИГО

Що я робитиму? Як твоя думка?

ЯГО

Мабуть, піти та виспатись.

РОДРИГО

Я хочу зараз утопитись.

ЯГО

Коли ти це зробиш, я після того тебе не любитиму ніколи. У чім справа, дурний ти шляхтичу?

РОДРИГО

Дурний буде жити, коли життя стає мукою, а коли смерть буває нам за лікаря, ми одержуємо рецепт умерти.

ЯГО

О, сором! Я дивлюсь на світ уже чотири рази на сім років, і з того часу, як я вмію одрізняти добро від обиди, я ніколи не бачив чоловіка, що вмів би себе любити. Радше я, скажу тобі, помінявся б був своїм людством з яким-будь павіаном, ніж топитися з любови до гвінейської курки.

РОДРИГО

Що ж я маю робити! Я признаюсь, це сором
отак
закохатися, але несила моя тепер це змінити.

ЯГО

Несила! Дулю! Це від нас залежить — бути такими чи ськими. Наші тіла — це сад, а наша воля — в ньому садівник; чи ми схочемо посадити буряк, чи посіяти салат, чи виплекати іссоп, чи виростити кмин, засіяти одним сортом

рослин, чи засадовити багатьма, чи, лінуючись, держати його пустою, чи обробляти старанно: вся влада і в порядчя сила — в нашім волінні. Коли б на важниці нашого життя не було б шальки для розуму, щоб урівноважити шальку похитливости, то наша кров і низькість нашої натури зробили б найганебніші висліди, але в нас є розум, щоб охолоджувати скажені пориви, плотську пристрасть, нестримну хіть, а звідси я виводжу, що те, що ти взиваєш коханням, є просто собі прищеплена гілочка.

РОДРІГО

Не може цього бути!

ЯГО

Це просто гра крові й попущення волі. Будь мужчиною! Втопитися! Топи котів і цуценят! Я казав тобі, що я твій друг, і признаюсь, що, прив'язаний до тебе грубенькими та цупкенькими вузлами, я ніколи не міг тобі більше придатися, ніж зараз. Сип гроші в свій гаманець, їдь із нами у війну, змieni свій вид, причепивши бороду, кажу — сип гроші в свій гаманець. Не може бути, щоб Дездемона довго любила Мавра, — сип гроші в свій гаманець, — ані він її; це діло почалося раптом, і ти побачиш відповідне закінчення; сип тільки гроші в свій гаманець. Маври непостійні в своїх бажаннях, —

набий свій гаман грішми, — справа, що йому тепер солодка, як той мед, скоро буде йому гіркіша від того деревію ⁷⁹). Її потягне на молоде, коли вона насититься його тілом, вона побачить, що помилилася, їй треба буде переміни, їй треба буде: отож сип гроші в свій гаманець. Коли ти конче хочеш себе згубити, то є для того солодші способи, ніж топитись. Збий грошей, скільки можеш; якщо я й усі пекельні сили подужаємо зломити святобливу й крихку обітницю поміж бродячим дикуном і дуже вже тонкою венеціянкою, чи поласуєш нею, отже, добувай гроші. Хай його мара візьме — втопитись! Про це не може бути мови; краще подбай, щоб тебе повісили, поласувавши нею, ніж піти топитися, нічого не добувши.

РОДРІГО

Чи ти будеш вірно мені пособляти, коли я спробую добитись?

ЯГО

Можеш сповіритись на мене, — іди добувай гроші, — я казав тобі часто, і тепер я кажу тобі ще раз і ще раз: я ненавиджу Мавра; моя справа серйозна; твоя має не менш поважну рацію. Поеднаймося у помсті над ним; коли ти зумієш наставити йому роги, ти зробиш собіприємність, а мені втіху. Много подій є в лоні

часу, що небавом народяться на світ. Марш!
Біжи, готуй гроші! Взавтра в нас будуть нові
відомості. Бувай!

РОДРІГО

Де ми зустрінемося взавтра?

ЯГО

В мене вдома.

РОДРІГО

Я буду завчасу.

ЯГО

Іди, бувай здоров. Чуєш, Родріго!

РОДРІГО

Що саме?

ЯГО

Ані тельє, щоби втопитись, чуєш!

РОДРІГО

Я й не гадаю: я продам усі свої маєтки.

(Виходить)

ЯГО

Отак з дурних собі роблю я касу,
бо нащо був би я свій досвід зневажав,
коли б морочився з таким ослим задурно
і не для вигоди своєї. Мавра
ненавиджу я: ходить поговор,

що він у простинях моїх мої обов'язки
виконував; не знаю,
чи тому правда, та досить уже самого
підозріння.

Мене він поважає, і мені тим легше буде
доскочити свого. От Кассіо — добрий хлопець;
подумаймо хвилинку; його пост зайняти
і вбитись в пір'я у подвоєнім шахрайстві.
Як? Як? Подивимось. Трохи згодом
Отелло в вухо треба нашептати,
що Кассіо близький занадто до його дружини.
Його натура й зовнішність гарненька,
неначе створені, щоби жіноцтво спокушати,
а Мавр — людина щира і одверта, він
людей за чесних має, коли тільки зовні
вони, як чесні, виглядають, і його за носа
водити можна так любенько, як осла.
Готово. Законїлось. Пекло й ніч
страшному вилупкові допоможуть народитись.
(Виходить).

АКТ ДРУГИЙ

Сцена I

Морська гавань на Кипрі. Відкрите місце коло набережної
Увіходять Монтано й двоє з шляхти

МОНТАНО

Що можете ви бачити на морі з тої скелі?

ПЕРШИЙ З ШЛЯХТИ

Нічого, лише високо здіймає зиб,
і я між небом і водою корабля не бачу ні
одного.

МОНТАНО

Я думаю, що вітер прогримів уже
своє останнє найгрізніше слово, і здається
дужчий вії
не колихав ще наших стін ізроду, бо коли він
так буяв
на морі, то які ж дубові ребра
могли б устояти у гніздах проти цілих гір води?
Що з цього буде?

ДРУГИЙ З ШЛЯХТИ

Розпорошить турецьку флоту. Коли тут
стоїш на пінявому березі, то хвилі
гарчать і б'ють у небо наче, і гора, надута
вітром,
із гривою страшною
на віз блискучий воду кидає і хоче загасити
маяк полярної зорі¹⁾. Такого хаосу я зроду ще
не бачив,
такої люті моря.

МОНТАНО

Коли турецька флота
не заховалася у певному притулку, вся вона
потопла, бо не сила людям таку бурю
перенести.

(Увіходить третій з шляхти)

ТРЕТІЙ З ШЛЯХТИ

Новини, хлопці, — край війні Ця буря.
так турчина пошарпала, що він
од замірів своїх одмовився; венеційанський
корабель
бачив аварію й загибель мало не всієї флоти.

МОНТАНО

Як, чи правда ж тому?

ТРЕТІЙ З ШЛЯХТИ

Той корабель вже в гавані. Мікеле Кассіо,
веронець²⁾,
заступник доброго Отелло — вже прибув на
беріг, сам же Мавр
у морі і пливе з уповноваженням до Кипру.

МОНТАНО

Я рад — з нього достойний буде губернатор.

ТРЕТІЙ З ШЛЯХТИ

Але той Кассіо, хоч і казав він про полегкість
у тім, що турчина розбило, але він сумний
і молить бога, щоби Мавр зостався цілий, їх бо
розлучила
скажена буря.

МОНТАНО

Хай його врятує небо.

Я в нього служив — він так командує,
як справжній воїн. То ходім на беріг моря,
подивімось на корабель, що це прийшов,
і будемо хороброго Отелло виглядати, доки очі
не стомляться блакить від моря відрізнять.

ТРЕТІЙ З ШЛЯХТИ

Так ходім; бо кожної хвилини
той корабель прибути може.

(Увіходить Кассіо)

КАССІО

Синьйоре, прошу вас, підіть і сповістіть нас,
хто прибув.

ДРУГИЙ І ТРЕТІЙ З ШЛЯХТИ

Іду.

МОНТАНО

Скажіть, заступнику, чи генерал ваш
одружився?

КАССІО

Так, і при тім щасливо, бо він одружився
із дівчиною, що над всяке слово й славу, що перо
найкраще неспроможне прикрасити і творця¹⁾
втомляє, коли він це чудо сотворіння хоче
змалювать.

(Вертається другий з шляхти). Що, як? хто там
прибув?

ДРУГИЙ З ШЛЯХТИ

Поручник генералів, Яго.

КАССІО

Щасливо й швидко він до гавани дістався,
ніби бурі
самі, відкрите море і вітри ревучі,
таємні скелі й піскові мілини,
ніби вчуваючи красу, наперекір смертельній
своїй вдачі
безпечно пропустили Дездемону.

МОНТАНО

Хто вона?

КАССІО

Та, що про неї я казав—вождь нашого вождя ⁵⁾
із нею смілий Яго, що наші сподівання
випередив на сім день. О, великий боже!
Охороняй Отелло і надми його вітрило
своїм могутнім подихом, щоб він прибув
у цю затоку на своїм високім кораблі,
щоби кохання ув обіймах Дездемони
зідхнуло знов, щоб запалив у нас потомлені
серця
і Кипр увесь спокійно відпочинув.

(Увіходять Дездемона, Емілія, Яго, Родріго й челядь)

— О, дивись,
багатства з корабля зійшли на беріг!
Ви, люди Кипру, станьте на коліна,
слава тобі, синьйоре, і хай милість неба, справа
й зліва
і звідусіль, тебе оточить.

ДЕЗДЕМОНА

Дякую хоробрий Кассіо.
Що ви мені сказати можете про мого мужа?

КАССІО

Він не прибув ще і не знаю я нічого,
Окрім того, що все гаразд і скоро він тут буде.

ДЕЗДЕМОНА

О, я боюсь — де ви з ним розлучились?

КАССІО

Великий бій між небом і водою нас розлучив.
Ба! — Парус!

(Зовні: „Парус, парус“! Чути гармату)

ДРУГИЙ З ШЛЯХТИ

Вони вітають цитадель — це очевидно
теж друзі.

КАССІО

Дізнайтесь, у чім справа. (Виходить шляхтич).
Добрий поручнику, вітаю вас. (До Емілії). Пані,
вітаю вас.
Не сердься, добрий Яго, що її так привітаю,
це моя звичайність
і чемність дозволяють на такий галантний
вчинок. (Цілує її).

ЯГО

Коли б вона так часто вам давала губи,
як обдаровує мене своїм невтомним язиком,
ви швидко стали б ситі.

ДЕЗДЕМОНА

Ні, вона не балакуча.

ЯГО

Клянусь, занадто. Так мені здається,
коли я спати хочу. Бігме, я гадаю,
що перед вами ясна пані: вона у серці свій
язик ховає
і лається в думках.

ЕМІЛІЯ

В тебе нема причин таке казати.

ЯГО

Чекай, чекай, ви всі на людях картинки,
в гостинних — дзвоники, у кухнях — дикі кішки,
святі, як лається, самі чорти, коли вас лають,
в хазяйстві грається і хазяйнує в постелі.

ДЕЗДЕМОНА

Сором тобі, клеветнику!

ЯГО

Нехай я турок буду, як неправда це.
Ви гратись встаєте й лягаєте робити.

ЕМІЛІЯ

Ти не писатимеш мені хвали.

ЯГО

Ні, хай не треба краще.

ДЕЗДЕМОНА

Що ти про мене написав би, коли б мусив
скласти
мені хвалу?

ЯГО

Синьйоро, на таке не силуйте мене,
бо я — ніщо, коли мені не можна лихословить.

ДЕЗДЕМОНА

Спробуй одначе. Чи там хто пішов у гавань?

ЯГО

Так, синьйоро.

ДЕЗДЕМОНА

(До себе)

Не весело мені, та я сховаю
під маскою веселощів свій настрій. (До Яго). Ну,
кажи,
як ти мені хвалу складав би?

ЯГО

Я починаю, та думки мої виходять з мене,
немов той клей, що до сукна пристав,
неначе мозок видирається із ними вкупі, але
муза

моя працює — ось вона звільнилась :
коли вона русява⁶⁾ і розумна — розум і краса,
зуміє розум скористатися з краси.

ДЕЗДЕМОНА

Добра хвала. А як, коли вона розумна і
чорнява?

ЯГО

Коли вона чорнява й має розум,
то знайде білого, що її чорну покохає.

ДЕЗДЕМОНА

Що - разу гірше.

ЕМІЛІЯ

А як, коли русява і дурна?

ЯГО

Гарненька зроду не була така дурна,
Щоб сина народить не спромоглась вона.

ДЕЗДЕМОНА

Це старі дурні приказки, щоб смішити дурнів
по шинках. Яка мізерна хвала ще в тебе є для
негарної й дурної?

ЯГО

Не народилась ще така дурна й негарна, щоб
вона
усяких штук від гарних та розумних не
перейняла

ДЕЗДЕМОНА

О, яка несвідомість! Ти найбільшу склав хвалу для найгіршої жінки. Але яку хвалу ти зложив би достойній жінці, настільки певній себе, що самій клеветі дозволяє про себе судити?

ЯГО

Та, що красива завжди й зроду не пихата,
що має що сказати, але більш мовчить,
що має золото й не хоче їм пишатись,
тікає похоти й живе як має право жить,
коли розсердиться, то помсти не шукає,
а гнів гамує й жаль свій подавляє,
така розумна, що підсунуть їй не удається
за хвіст форелі голову від оселедця,
що вміє думати і з мислями ховатись,
на кавалерів, що за нею йдуть, не оглядатись,
вона була б особа — наколи б така особа
існувала, здатна...

ДЕЗДЕМОНА

Для чого?

ЯГО

Щоб годувать дітей і рахувать видатки⁷⁾.

ДЕЗДЕМОНА

О, який кривий і нужденний висновок! Не вчись у нього, Еміліє, хоч він і чоловік твій. Що

ви скажете, Кассіо? Хіба ж це не непристойний і сороміцький співрозмовець?

КАССІО

Він балакає по-простецькому, синьйоро, він вам більше сподобається, як вояка, ніж як учений.

ЯГО

(До себе)

Він бере її за руку: а, це добре сказано⁸⁾, шепчється; в оцее ж таки маленьке павутиння я спіймаю таку здорову муху, як Кассіо. Гей, усміхайся до неї, я спіймаю тебе в своє власне залицяння. Слушно кажете, так справді, бо коли оці штучки викинуть вас з вашого заступницького посту, то вам краще було б поменше цілувати свої пучки і удавати отакого галантного кавалера. Дуже добре, прекрасно поціловано! Добірна галантність! Так, справді. Знов пучки до рота! Краще б для вас як би то були клістирні дудки (сурма за сценою). То Мавр! Я знаю його сигнал.

КАССІО

Це так.

ДЕЗДЕМОНА

Зустріньмо й привітаймо.

КАССІО

Агов, він уже тут.

(Увіходить Отелло й челядь)

ОТЕЛЛО

Моя прекрасна вояковниця⁹⁾!

ДЕЗДЕМОНА

Любий мій Отелло!

ОТЕЛЛО

Як я здивований і радий, що тебе
ось тут перед собою бачу. Радість ти душі
моєї.

Коли по кожній бурі буде така втіха,
нехай вітри дмуть і ревуть, аж поки збудять
саму смерть,

нехай човни здіймаються на хвилях
заввишки із Олімп і знову падають у глибшу
глибину,

ніж путь від неба і до пекла. О коли б я
вмерти мусив тут!

Боюсь, оце душа моя з такої ласувала втіхи,
що другої хвилини отакі
я не діжду повік.

ДЕЗДЕМОНА

Нехай же небо зробить так,
щоб втіха наша і любов росли, як наші дні
ростуть.

ОТЕЛЛО

Амінь на цім, святії сили, я не можу більше
про втіху тут казати, бо отут (кладе руку на серце)
мене спиняє,
це забагато щастя, хай оце й оце (цілує її)
найбільший буде спір між нас, між нашими
серцями.

ЯГО

(До себе)

О, добре ви настроєні тепер у лад, та я кі-
лочки
оті зірву, що музику оцю піддержують,
нехай я чесний чоловік не буду.

ОТЕЛЛО

Ходім до замку, є новини, друзі.
Покінчено війну, бо турки потопились.
Як тут живуть мої старі знайомі? Вас,
голубко¹⁰⁾,
тут добре привітатимуть на Кипрі, бо мене
тут дуже полюбляли. Серце моє любе,
я забалакався од щастя; я не знаю, що кажу
від розкошей. Я прошу, добрий Яго,
піді до гавани і виладуй мої там скрині,
і поведи у місто капітана — він путящий
мореходець,
і має право на пошану. Дездемоно,
ходім, ще раз здорова будь на Кипрі.
(Виходять Отелло, Дездемона й челядь),

ЯГО

Зустрінеш мене трохи згодом у гавані. Підійди ближче. Коли в тебе є вдовіль мужности — кажуть, що й підлі люди, закохавшись, стають благородніші, ніж то є в їхній удачі — слухай мене. Заступник цієї ночі буде в головній варті; передусім я мушу тобі сказати ось що: Дездемона безперечно в нім закохалася.

РОДРІГО

У нім? Де там — це річ неможлива!

ЯГО

Поклади собі палець отут і бери до серця те, що я тобі кажу. Замість, з якою силою вона спершу покохала Мавра, тільки за те, що він похвалявся й розповідав їй свої химерні побрехеньки: хіба ж вона буде завжди любити його за балачки? хай твоє серце підкаже тобі, що це не так. Вона схоче пасти свої очі, а яка втіха їм буде дивитись на нечистого? Коли кров стане каламутна від насолоди, для того, щоб знову її розпалити, щоб дати нову поживу пристрасті, треба галантного поведження, рівности в літах, звичаях і красі — все, чого немає в Мавра; отож, прагнучи цього, її делікатна натура переконається, що її піддурено, почне гидувати Мавром і ненавидіти його, сама природа її цього навчить і штовхне шукати переміни.

Тепер, хлопче, припустивши це, а це є очевидний і натуральний висновок, хто стоїть на найближчому до цього щастя щаблеві, як не Кассіо? Це шельма¹¹⁾ дуже непевна, совісти в нього вистачає саме настільки, щоб прибрати тільки чемну й виховану зверхність, щоб отим краще сховати похоть і таємні розпусні бажання. Ніхто йому в цім нерівний, ніхто, кажу я. Непевна й хитра шельма, такий, що не прогавить нагоди, ще й сам оту нагоду зуміє при нагоді вигадати й утворити, коли б її не було, диявольська шельма. До речі, він шельма гарний, молодий і в нього є все, за чим упадають дурні зелені голови; справжня зараза, шельма; і вона його вже знайшла.

РОДРІГО

Я цьому про неї не повірю.: в неї така янгольська вдача.

ЯГО

Янгольська дуля! Вино, що вона п'є, зроблено з винограду чи ні? Коли б вона була янгол, вона ніколи не покохала б Мавра. Янгольська перепічка! Хіба ти не бачив, як вона бавилася з його долонею? ти не примітив цього?

РОДРІГО

Так, я бачив, але то просто було з увічливости.

ЯГО

З похоти, клянусь цією рукою. Це вступ і темний пролог до історії розпусти й ласих думок. Вони так зближали свої уста, що їхнє дихання цілувалося. Ледащі думки, Родріго. Коли ці взаємності пішли стежечкою попереду, зараз же по них з'явиться основне й головне діло, природне закінчення, еге! Але, друже, слухайся мене, я ж привіз тебе з Венеції. Вартуй сьогодні, я скажу тобі, що треба буде робити. Кассіо тебе не знає. Я буду поблизу від тебе, знайди нагоду роздратувати Кассіо, чи голосною балачкою, чи натяками на погану дисципліну, чи якимсь іншим способом, як буде до того слухна нагода.

РОДРІГО

Гаразд.

ЯГО

Друже, він запальний і гарячий у гніві й дуже випадково може тебе вдарити мечем; дратуй його, щоб це сталося; бо саме цим я хочу спровокувати кипрян на заколот, який можна буде втихомирити, тільки усунувши Кассіо. Так ти швидше доскочиш свого тими засобами, що будуть для цього в моїх руках; так ми гарненько усунемо перешкоду, а без цього ми не можемо мати успіху.

РОДРІГО

Я це зроблю, коли буде найменша нагода.

ЯГО

Ручусь тобі. Приходь до мене в цитадель; я зараз маю перевезти його речі. Будь здоров!

РОДРІГО

Прощай. (Виходить).

ЯГО

Що Кассіо у ній закоханий, цьому повірити
нетрудно,
що і вона його кохає — це можливо й дуже
імовірно.

Мавр, хоч його терпіти я не можу, є людина
певна,
шляхетної і ніжної удачі; Дездемоні з нього
прекрасний буде муж. Я теж її кохаю
й то не з самої похитливости, хоча мені й цей
гріх

можна б закинути але почасти теж,
бажаючи свою задоволити помсту, — я гадаю,
що ласий Мавр мене в моїй постелі заступав.
Ця мисль, мов та отрута їдовита,
моє нутро гризе й ніщо не зможе душу
мою потішити, аж поки поквитаюся я з ним;
за жінку — жінка, чи, як це не вдасться,
принаймні, розпалю в нім ревності такі,

яких сцілити розум не зуміє. А для цього,
коли тільки оцей плохута¹²⁾
з Венеції, якого я держу на мотузку, не зі-
рветься завчасу,
я злапаю Мікеле Кассіо за барки,
його знеславлю перед Мавром як - найкраще,
— боюсь, що Кассіо теж мні допомагав
в постелі,—
примушу Мавра дякувать мені, любити й ви-
нагороджати
за те, що з цього я любісінько зроблю собі
осла,
і буду грати на його душевний спокій аж до
сказу.

Оце воно, ще поки-що туманне;
лице шахрайства виясняється по ділі.

Сцена II

Вулиця. Увіходить герольд, виголошуючи відозву. За ним
народ

Нашого благородного й доблесного генерала
Отелло воля, щоб кожен святкував з приводу
тепер одержаних звісток про повну загибель
турецької флоти: хто танцями, хто вогнями, як
кому забажається, і розважатися, і веселитись,
бо, крім цих добрих вістей, ще й святкується
його одружіння. Щоб це було проголошено,
на те є воля генерала. Всі залі одчинено й кож-
ному є воля бенкетувати з цієї п'ятої години,

аж доки дзвін проб'є одинадцять. Хай благословить небо острів Кипр і нашого благородного генерала Отелло.

Сцена III

Заля в замку. Увійодять Отелло, Дездемона, Кассіо і челядь

ОТЕЛЛО

Добрий Мікеле, ви цієї ночі мусите доконче доглянуть варті. Треба пам'ятати нам, що аж ніяк не можна переступить межу пристойности сьогодні.

КАССІО

Вже має Яго всі інструкції до того, та все ж на мої власні очі, справи я доглядатиму.

ОТЕЛЛО

Людина з Яго дуже певна. Мікеле, на добраніч. Завтра рано вранці я з вами мушу говорити. (До Дездемони). То ходім, моя любов; зробивши діло, люди з його плодів ласують і для нас тепер це має наступити.

На добраніч. (Виходять Отелло, Дездемона й Кассіо).

КАССІО

Здоров будь, Яго, нам оце пора іти на варту.

ЯГО

Ще не пора, пане заступнику; ще немає десяти. Генерал нас сьогодні одпустив раненько — з любови до своєї Дездемони: не будемо йому за це докоряти, він ще не гуляв з нею вночі, а вона ж достойна Зевса.

КАССІО

Вона надзвичайно прекрасна дама.

ЯГО

І, ручуся, повна вогню.

КАССІО

Справді це таке ніжне й делікатне створіння.

ЯГО

Які в неї очі — просто як закликають.

КАССІО

Привабні очі — і все ж, я сказав би, скромні.

ЯГО

А коли вона говорить — хіба то не сигнал до любови?

КАССІО

Вона дійсно прекрасна.

ЯГО

Ну що ж, хай їй щастить у простинях! Ходім.
Пане заступнику, у мене є фляга вина, а тут

надворі кілька шляхетних кипрян, що охоче
вихилили б мірочку за здоров'я чорного Отелло.

КАССІО

Не тепер, добрий Яго, в мене дуже слаба
голова й негодяща пити; я б дуже бажав, щоб
вигадали иншу маніру розважатись.

ЯГО

О, це ж наші друзі; один келішок; я вам
допомагатиму.

КАССІО

Я випив сьогодні одну чарку й то я її добре ¹³⁾
спершу розбавив, а бач, що вона зі мною зро-
била — мені ніяк не годиться піддаватися цій
слабості, я в цім дуже нещасливий.

ЯГО

Гей, друже, це ж ніч бенкетування, і шляхта
цього хоче.

КАССІО

Де вони?

ЯГО

Ось, коло дверей, прошу, запросіть їх увійти.

КАССІО

Я зроблю це: хоч мені й не охота. (Виходить).

ЯГО

Коли я зможу хоч одну ще чарку
до того, що вже випив він, долити,
він стане отакий сварливий і дрочливий,
як молоденької синьйори пес. Мій дурень
Родріго, що його любов до Дездемони
трохи не вивернула вже наспід, сьогодні в честь її
упивсь, як чіп, і він буде на варті; трьох кипрян
над звичай благородної й дрочливої удачі,
що не дадуть собі у кашу наплювать, я теж
сьогодні добре підпоїв і вони теж на варті.
Отож у цій п'янючій череді я Кассіо під'южу
до чогось, що островитян образить дуже.
А ось вони ідуть; як справа так і йтиме,
як я собі задумав, то мій корабель піде
під парусами й з вітром за водою

(Знов увиходить Кассіо; з ним Монтано й шляхта, слуги
йдуть із вином)

КАССІО

Як перед богом, вони мені дали вже кінву¹⁵⁾.

МОНТАНО

Йй-бо, зовсім малесеньку, не більш од пінти,
нехай не буду воїн я!

ЯГО

Вина, гей! (Співає).

Нехай же келіх задзвенить, дзвенить, дзвенить;

хай келіх задзвенить:
салдатові не довго жить;
так дайте же йому п'ять, п'ять, п'ять;
так дайте же йому п'ять.
Вина, хлоп'ята!

КАССІО

Як перед богом, чудова пісня!

ЯГО

Я вивчився її в Англії, де люди п'ють, не про-
ливають, оті данці¹⁶⁾, оті німці, оті товстопузі
голяндці.— Гей, пиймо — пuste проти тих ан-
гліїців!¹⁴⁾

КАССІО

Чи той англієць отак добре п'є?

ЯГО

Він отого данця зап'є в смерть, йому раз плю-
нуть перепити того німця, він зажене отого го-
ляндця в блювачку, поки наливатиметься дру-
гу кінву.

КАССІО

За здоров'я нашого генерала.

МОНТАНО

Я за це, синьйоре, я це піддержу.

ЯГО

Святая Англіє! (Співає).
Король Стефан був пан і хват,
штани купив за копу,
не захотів рубля давать
кравцеві, щоб він лопнув.

Так він король був, а ти що —
край гине від пишання,
щоб нам розору не було,
гуляй у рваних штанях.
Вина, гей!

КАССІО

Агей, та це ж ще краща пісня від тієї!

ЯГО

Хочете ще раз послухати.

КАССІО

Ні, бо я вважаю, що той не годен свого посту,
хто таке робить. Отож бог над усім; є душі,
що спасуться, і видно є такі, що не спасуться.

ЯГО

Це правильно, пане заступнику.

КАССІО

Як на мене — нехай не образиться ні генерал,
ні хтось із значних людей — я сподіваюся спа-
стись.

ЯГО

І я так само, пане заступнику.

КАССІО

Так, але прошу вас, не поперед мене; попереду має врятуватися заступник, а тоді вже поручник. Покиньмо це; візьмімось до справи. І остави нам гріхи наша. Панове, берімось до справи. Не думайте, панове, що я п'яний; ось мій поручник; ось моя права рука, о - оце ліва. Я не п'яний; я можу стояти й балакати, як треба.

ВСІ

Прекрасно. Цілком добре.

КАССІО

Гаразд, дуже добре, отже, ви не мусите думати, що я п'яний. (Виходить).

МОНТАНО

На терасу, панство: час становити варту.

ЯГО

Ви бачите, цей хлопець, що пішов, це воїн, що поруч з Цезарем годився б воювати й командувати, подивіться ж на його порок, що саме рівний його доблесті, що він її цілком урівноважує, однаковий із нею, шкода дивитись. Я боюся, що довір'я, яке Отелло

на нього покладає, у якусь хвилину
такої слабости його ізможе спричинитись
до заколоту тут на острові.

МОНТАНО

То чи з ним часто отаке буває?

ЯГО

Це що - разу прелюдія до сну. Коли його
не влюляє вино, він може заспить дві доби
не спати.

МОНТАНО

Гаразд було б
про це і генералові сказати, бо, можливо,
що він цього не знає, чи його предобра вдача
так цінить Кассію, що він не бачить його хиб,
чи так?

(Увіходить Родріго)

ЯГО

(В бік до нього)

Ну, Родріго, час —

я прошу вас ідіть негайно по заступника.

(Родріго виходить)

МОНТАНО

І дуже шкода,
що довірив пост заступника свого отій людині,
що в ній така укоренилась слабість.
Було б звичайно й чесно
про це сказати Маврові.

ЯГО

Я б не зробив таке й заради острова
прекрасного цього, я Кассіо люблю і дав би все,
щоб вибавить його од цього лиха.
Чу — що за шум?

(Крики зовні — Рятуйте, рятуйте!)

(Знов увиходить Кассіо, женучись за Родріго)

КАССІО

Ланець ти, сволото!

МОНТАНО

В чім справа, пане заступнику?

КАССІО

Оце ледащо сміє мене вчити!
Строшу ледащо я на гамуз¹⁷).

РОДРІГО

Мене?

КАССІО

Ти ще базікати, сволото! (Б'є його).

МОНТАНО

Покиньте, пане заступнику. (Спиняючи його).
Я прошу вас, покиньте.

КАССІО

Пустіть мене, мосьпане,
або я оперішу вас по тикві¹⁸).

МОНТАНО

Легше, легше, ви багато випили.

КАССІО

Я випив ! (Вони б'ються).

ЯГО

(В бік дс Родріго)

Геть відси, я кажу, геть : кричіть
на ґвалт, на заколот.

(Родріго виходить)

Ну, заступнику, та схаменіться ж ви, панове.
Рятуйте, пане Кассіо — Монтано — пане !
Рятуйте, панство ! Отака - то мені варта.

(Дзвін б'є)

Хто б'є у дзвін ? Гей, чорт візьми !
Місто прокинеться ; богом прошу, заступнику,
спиніться.

Повік життя вам буде сором !

(Знов увіходять Отелло й челядь)

ОТЕЛЛО

В чім справа тут ?

МОНТАНО

Бігме, мене поранено на смерть. (Зомлів).

ОТЕЛЛО

Спиніться, коли ще не хочете вмирати.

ЯГО

Спиніться, стійте. Пане Кассіо, пане Монтано,
панство,
чи ви забули, де ви й хто ви?
Спиніться, генерал до вас говорить, стійте,
стійте, сором!

ОТЕЛЛО

Як, звідки, чей, із чого почалось?
Чи ми на турків повернулись і самі себе
б'ємо,
коли вже небо не дало їм нас напасти?
Вам, християнам, сором. Припиніть
цю дику бійку; хто із вас поворухнеться перший
давати серцю волю, той пропав — він вмере
отут на місці.
Спиніть цей дзвін; він острів цей розрушить.
В чім справа, люди? Добрий Яго, справа ця
тобі, я бачу, страшно прикра, то скажи,
хто тут почав; кажи; ім'ям твоєї
любви й вірности я вимагаю.

ЯГО

Не знаю я. Оце допіру друзі,
за чверть години й між собою,
як молоді у шлюбну ніч, коли зненацька мов
якась планета¹⁹⁾
людей сказала, що вони один на одного з мечем
повстали у кривавій бійці; я не знаю,

як почалась ота дитяча свара; краще б я в
поході
утратив ноги, щоб вони мене сюди не прино-
сили.

ОТЕЛЛО

Як сталося це, Кассіо, що ви усе отак забули?

КАССІО

Прошу простіть мене — несила і сказати.

ОТЕЛЛО

Монтано, ви, що повсякчас поводитись при-
стойно,
про вас загальна думка, що хоч молода
людина ви, але поважна і звичайна; у людей
найкращих ви в значній пошані — що це ста-
лось?

що добру славу ви свою отак заплямували
й міняєте її на незavidну назву
гуляки? Дайте відповідь мені.

МОНТАНО

Достойний пан Отелло: тяжко зранено мене,
хай Яго, ваш поручник, вам розкаже,
а я мовчатиму, бо говорити боляче мені.
Він скаже все, що знаю я, а я не знаю
нічого, що вчинив би був лихого цієї ночі,
як самозахист не порок і боронити
себе не гріх, коли на нас сказано нападають.

ОТЕЛЛО

Ні, кленуся богом, кров моя
вже починає опановувати розум; пристрасть,
затмаривши свідомість, хоче вже вести
мене з собою; варт мені звести
цю руку і найкращий з вас паде,
на смерть покараний від мене. Ну, кажіть
мені,
як ця безглузда чвара почалася, хто її завів,
і винний, хоч би він родився був в моїй ко-
лисці,
моя двійня, мене він потеряє. Як, підчас війни
у місті, ще розпеченому боем,
де серце жителів по вінця²⁰⁾ повне страху,
заводити між себе вдома чвару, уночі,
на варті, постановлених для охорони²¹⁾! Жах!
Яго,
хто це почав?

МОНТАНО

Коли ти з приязни, чи з товаришування
покажеш більш чи менш, ніж щирю правду,—
ти не салдат.

ЯГО

Е, не займай мене,
я краще видер би собі язик із рота,
ніж гудити Мікеле Кассіо. Та я себе впевняю,
що правда ані в чім йому пошкодити не може.

Було це так. Монтано й я балакали отут,
коли прибіг якийсь, гукаючи „рятуйте“.
По нім з занесеним мечем вбігає Кассіо,
ганяючись за ним. Цей шляхтич підійшов
до Кассіо і намовляв його спинитися, а я
погнався за тим, щоб лементу у місці він не
зняв;

і так воно і сталося — він швидкий на ноги
утік од мене; я, вертаючись, зачув,
як б'ють мечі й дзвенять, а Кассіо
вигукує прокляття, а цього я зроду ще не чув
до цієї ночі, а коли я увійшов —
це швидко сталося — я побачив, що вони
зчепилися і б'ються, от як ви,
сюди прийшовши, бачили сами. Нічого більше
сказати я не можу про це діло, але люди
є люди, і найкращі з - поміж них все забувають
подекуди; хоч Кассіо його, здається, трохи за-
чепив,
як от, сказившись, люди б'ють по тих, хто їм
добра бажає,
але запевне Кассіо від того втікача,
гадаю я, зазнав такої сильної образи,
що стерпіти її не зміг.

ОТЕЛЛО

Я знаю, Яго,
що ти з любови й щирости применшуєш це діло,
щоб визволити Кассіо. Я, Кассіо, тебе люблю,

але моїм ніколи ти не будеш офіцером...

(Знов увиходить Дездемона з челяддю)

Бач, ще коли б ти не злякав моєї ніжної любови!
Для прикладу тебе я мушу покарати.

ДЕЗДЕМОНА

У чому справа?

ОТЕЛЛО

Усе гаразд тепер, любима, йди спокійно спати.
Монтано, вам я стану сам за лікаря; допоможіть
йому іти. (Монтано виводять).

Ти, Яго, міста доглядатимеш уважно
І угамуєш тих, кого ця чвара роз'ярила.
Йдім, Дездемоно; бач, таке життя бояцьке —
пробуджуватись з сну сцілющого до бою

(Виходять усі, окрім Яго й Кассіо)

ЯГО

Що, вас поранено, пане заступнику?

КАССІО

Е, мене ніяка медицина не вилікує.

ЯГО

Боже милий, борони такого!

КАССІО

Репутація, репутація, репутація! О я втратив
свою репутацію!

ЯГО

Не будь я чесний чоловік, я думав, що вас насправді якось поранено; це річ значніша від якоїсь репутації. Репутація це пусте й фальшиве звання; часто її придбають без ніяких заслуг і втрачають без ніяких причин. Ви не згубили ніякої доброї репутації, поки не уявляєте собі, що її згубили. Гей, друже, є способи знову прихилити до себе генерала, і він вас оце, розгнівавшись, звільнив; вас покарано більше для політики, як от коли хто б'є свого безповинного собаку, щоб злякати страшного лева; піддобріться до нього, і він ваш.

КАССІО

Хай краще мене зневажатимуть, ніж щоб я підсував такому доброму вождеві отакого легковажного, п'яного й непевного офіцера. Напиватись, балакати, як папуга, чіпати людей, базікати, блудити словами, заводитись з своєю власною тінню! О, ти невидимий душе вина, коли тобі не дано імені, можна б тебе назвати дияволом.

ЯГО

За ким це ви ганялися з мечем, хто він? Що він вам зробив?

КАССІО

Я не знаю.

ЯГО

Чи можливо це?

КАССІО

Я пригадую цілу купу всього, та все неясно, згадую про сварку, але не знаю причини. О, боже, за що ж люди хилять у свій рот ворога, що краде їхній мозок. На що ж ми з радістю, втіхою й веселощами повертаємо себе в тварюк?

ЯГО

Але ж ви зараз цілком у собі; як ви так швидко опам'ятались?

КАССІО

Біс піяцтва волів дати місце бісові гніву, одна слабкість виявляє мені другу, я починаю себе геть зневажати.

ЯГО

Киньте, з вас надто суворий мораліст; що до часу, місця й становища цієї країни, я б щиро бажав, щоб цього не було, та як воно вже сталося — направте його собі на добре.

КАССІО

Попрошуся я знову на свою посаду, він скаже мені, що я п'яниця. Коли б у мене було стільки вуст, як у гідри²²), і то така відповідь їх усі враз би затулила. Бути відомою людиною,

поволеньки зробитися дурнем, а кінець - кінцем стати тварюкою! Диво дивне! Кожен зайвий келих — прокляття, і вміст його — диявол.

ЯГО

Ну, ну, добре вино то до біса дружня істота, коли з нею добре поводитись: не лайте її, будь ласка. Слухайте, пане заступнику, я гадаю, що ви гадаєте, що я вас люблю?

КАССІО

Я добре це довів, добродію. Я пив.

ЯГО

Ви, як і всяка жива людина на землі, могли ж раз напитися. Я вам скажу, що вам треба робити. Наша генеральша тепер є генерал, я можу так сказати що до цього, бо він цілком віддав і присвятив себе спогляданию її чарівної постати; признайтесь їй у цьому широко; в неї така одверта, щира, ласкава натура, що вона за гріх уважатиме не зробити навіть понад те, чого в неї прохають; вона не може не перев'язати цей пірваний між вами й її дружиною звязок²³); закладаюся всім, що в мене є, проти всякої дрібниці, що цей перелом у вашій приязні зростеться міцніше, ніж він був перед тим.

КАССІО

Ви добру мені даєте пораду.

ЯГО

Запевняю вас від щирої любови й чесної
приятелі.

КАССІО

Я цілком цьому вірю й узавтра вранці я про-
ситиму благородну Дездемону мовити за мене
слово. Я зневірюсь у долі своїй, коли вона й
тут мене обмане.

ЯГО

Правильно. Добраніч, пане заступнику, я му-
шу йти на варту.

КАССІО

Добраніч, чесний Яго. (Виходить).

ЯГО

Хто ж скаже, що я є шахрай,
коли пораду цю даю я щиро й чесну
й таку, що саме може Мавра прихилить,
і є найкраща путь до цього; дуже ж легко
схилити Дездемону до якоїсь чесної допомоги;
вона так щедра, як оті стихії вільні, легко
і для неї
переконати Мавра, хоч би мусив він свого хре-
щення
зректись і знаків всіх та символів спасіння;
любов до неї його душу закувала так,
що по своїй вподобі може їм вона крутити

й робити, що захоче, коли навіть хіть
її для нього стане богом. Як мене взивати шахраєм,
коли я раджу Кассіо до цього діла для його ж
добра?

Усемогутність пекла! Бо коли нечиста сила
найпоганіше діло затіває, то насамперед
вона являється святою. Так і я:
бо поки чесний дурень цей буде прохати Де-
змону

направити його діла й вона за нього ревно
почне просити Мавра, я отруту
буду поволі капать в його вухо, я скажу,
що вона хоче з тіла Кассіо поласувати,
і що сильніш вона проситиме за нього,
то більше в Мавра віру в себе підкопає.
Так її цноту я на дьоготь поверну.
І з добрости її зроблю тенета,
що в них усі вони попадають.

(Увіходить Родріго)

Ну, як, Родріго?

РОДРІГО

Я приїхав сюди на лови, але не як той собака,
що полює, а як той, що його взяли в смик на
затичку²⁴). Гроші мені сливе вийшли, сьогодні
вночі мене добряче вибито, і, я гадаю, скін-
читься тим, що мені предосить буде такої на-
уки за мої труди, і я без грошей, але, трохи
набравшись розуму, повернуся до Венеції.

Які нещасні ті, що неспроможні ждати :
 яка ж це рана не сцілялася поволі ?
 Ми розумом працюємо, не чародійством,
 а розум жде, поки настане слухний час.
 Хіба все це не йде на добре ? Кассіо тебе побив,
 а ти за це його розкасував²⁵); усе росте
 на сонці добре, але перший спіє плід²⁶),
 чий цвіт розвинувсь перший. Трохи почекай.
 Клянусь причастям²⁷), вже свінуло. Дія і роз-
 вага

тобі той біг годин укоротять : іди;
 іди туди, де послано тебе квартирувати.
 Геть, я кажу, бо скоро визнаєш більше, ну,
 іди ж !

(Родріго виходить)

Два діла треба ще зробити; моя жінка
 в своїй пані мусить попрохати
 за Кассіо — її на це намовлю; а тимчасом
 відкликчу Мавра, й, коли Кассіо буде благати
 Дездемону,
 він їх застукає — це те, що треба нам, агов !
 До праці нум, щоб задум цей не прохолов !

АКТ ТРЕТІЙ

Сцена I

Кипр. Перед замком. Увіходить Кассіо та кілька музик

КАССІО

Панове, грайте тут¹⁾, — я вас нагороджу затруд, —
не довге щось; проголосіть вождеві на добри-
день.

(Увіходить Блазень)

БЛАЗЕНЬ

Чи не були, часом, панове, інструменти ваші
в Неаполі²⁾?

Так вони гугнявлять.

ПЕРШИЙ МУЗИКА

Що, пане, що?

БЛАЗЕНЬ

Це ж інструменти духові.

ПЕРШИЙ МУЗИКА

Звичайно, пане, так.

БЛАЗЕНЬ

Значить це такі, що висять під хвостом³⁾?

ПЕРШИЙ МУЗИКА

Що висить? під чим?

БЛАЗЕНЬ

Бігме, як у багатьох відомих мені духових інструментів. Але, панове, ось вам гроші. Генералові дуже до смаку музика ваша; він хоче, щоб ви зробили ласку й не зчиняли шуму.

ПЕРШИЙ МУЗИКА

Добре, пане, не будемо.

БЛАЗЕНЬ

Коли маєте яку музику, щоб її не було чути, починайте знову, а отакої чутної не дуже любить генерал.

ПЕРШИЙ МУЗИКА

Такої, пане, в нас немає.

БЛАЗЕНЬ

Тоді кладіть дудки в мішки та й геть: ідіть, щезайте, геть.

(Музики йдуть геть)

КАССІО

Чи чуєш ти, мій любий друже?

БЛАЗЕНЬ

Ні, не чую я вашого любого, я вас чую.

КАССІО

Будь ласка, кинь свої дурощі. Ось тобі невеличка золота монета. Коли та жінка, що прислугує коло дружини генерала, прокинулась, скажи їй, що є тут такий Кассіо й бажає з нею трохи бути на розмові. Ти зробиш це?

БЛАЗЕНЬ

Вона прокинулась, пане; коли захоче кинутись сюди, то я пораджу її.

КАССІО

Будь ласка, друже мій.

(Блазень іде геть)

(Увіходить Яго)

В добрий час, Яго.

ЯГО

А ти ще й досі не лягав?

КАССІО

Ні, ще на світ благословилося раніш, ніж розійшлись ми. Сміливість я мав покликати дружину вашу. Я просити хочу, щоб допомгла мені якось до Дездемони достойної добитись.

ЯГО

Зараз надішлю її до вас,
а сам подумаю, як Мавра віддалити,
щоб вам вільніш було у справі вашій розмовляти

КАССІО

Глибоко вдячний вам. (Яго виходить). Не знав
ніколи флорентійця¹), ласкавішого й чеснішого
од нього.

(Увіходить Емілія)

ЕМІЛІЯ

Добридень вам, добрий заступнику. Шкодную,
що з вами скоїлось таке, проте гаразд все буде.
Вона про це з Отелло розмовляла
й за вас просила палко; Мавр казав,
що той, кого ви ранили, на Кипрі має добру славу,
зв'язків багато, і тому цілком свідомо
він вам відмовив; але він вас полюбляє,
і ця прихильність сильна запорука,
щоб скористатись з першої нагоди й повернути
вас ізнову.

КАССІО

Так, та все ж прошу я вас,
коли вважаєте ви за пристойне, чи можливе,
нагоду дайте мені бути на розмові
хоч трохи з Дездемоною віч - на - віч.

ЕМІЛІЯ

Ідіть сюди, будь ласка ;
я так зроблю, що матимете час
про справу вашу вільно розповісти.

КАССІО

Дуже вдячний вам.
(Виходять)

Сцена II

Кімната в замку. Увійходять Отелло, Яго й благородні
венеціянці

ОТЕЛЛО

Ці листи, Яго, капітанові віддай;
хай передасть моє поважання сенату.
Коли це зроблено, я можу йти на шанці.
Там найдеш ти мене.

ЯГО

Гаразд, мій пане, все зроблю.

ОТЕЛЛО

Оглянете, панове, може ви фортецю ?

ШЛЯХТА

За вами підемо ми, генерале.

Сцена III

Сад замку

ДЕЗДЕМОНА

Вір, добрий Кассіо, мені, я докладу
всіх сил, щоб врятувать тебе.

ЕМІЛІЯ

О, добра пані, прошу. Бо мого
це так тривожить чоловіка,
немов би його власне це обходить.

ДЕЗДЕМОНА

О, то порядная людина. Будьте певні, Кассіо,
я хочу, щоб мій чоловік і ви ізнову
приятелі були, як і раніш.

КАССІО

Ласкава пані,

хоч що там буде з Кассіо Мікеле,
він буде завше вам слугою вірним.

ДЕЗДЕМОНА

Я знаю це і вдячна. Любите мого ви чоловіка:
ви знаєте його давно; і будьте певні,
він буде холодно триматися лиш доти,
поки то треба для політики.

КАССІО

Так, пані,

але політика триватиме ця, може, довго

або живитиметься кормом водянистим і убогим,
або, нарешті, розростеться⁵⁾ так,
що, як мене не буде й буде другий,
мій генерал забуде за любов мою і службу.

ДЕЗДЕМОНА

Про це ви не турбуйтеся; свідок ось Емілія,
ручусь за вашу я посаду: вірте,
коли даю я слово дружби, я додержую його
аж до останку. Мужу я не дам спокою,
я чатуватиму на нього, до нестями за вас бла-
гаючи,
і здасться йому ліжко школою, і сповідальнею —
обід,
хоч що робитиме, а я вплету про Кассієву справу:
будьте певні, Кассію,
що радше ваш захисник вмере,
ніж вашу справу занедбає.

ЕМІЛІЯ

Пані, аж ось іде і пан.

КАССІО

Я покидаю, пані, вас.

ДЕЗДЕМОНА

Чому? Лишайтеся і слухайте.

КАССІО

Ні, пані, не тепер; ніяко щось себе я почуваю,
свою робити справу я не годен.

ДЕЗДЕМОНА

Ну, то робіть, як вам охота.

(Кассіо виходить)

(Увіходять Отелло та Яго)

ЯГО

А, це мені не до вподоби!

ОТЕЛЛО

Що кажеш ти?

ЯГО

Нічого, пане. Або коли... не знаю я.

ОТЕЛЛО

Не Кассіо це щойно вийшов від дружини?

ЯГО

Що? Кассіо? Ні, ні, не можу припустити,
щоб він утік, немов злочинець,
побачивши, що ви йдете.

ОТЕЛЛО

Це, здається, він.

ДЕЗДЕМОНА

Ну, що, мій пане?

Я розмовляла тут з просителем одним;
людиною, яка через твою неласку сохне.

ОТЕЛЛО

Про кого кажеш?

ДЕЗДЕМОНА

Про вашого заступника, про Кассіо Мій друже,
коли тебе я маю силу зворушити,
то помирися з ним негайно.
Бо коли він тебе не любить вірно
і не навмисно схибив і без заміру лихого,
то я не розуміюся на чесних людях.
Прошу, поклич його.

ОТЕЛЛО

Чи то не він пішов?

ДЕЗДЕМОНА

Так, любий, і пригнічений такий,
що залишив мені частину горя,
щоб з ним страждати. Любий, клич його назад.

ОТЕЛЛО

Не зараз, серце Дездемоно, якось иншим разом.

ДЕЗДЕМОНА

Але це буде скоро?

ОТЕЛЛО

Для тебе, люба, як - найскорше.

ДЕЗДЕМОНА

Сьогодні може ік вечері?

ОТЕЛЛО

Не сьогодні.

ДЕЗДЕМОНА

То завтра об обіді?

ОТЕЛЛО

Не обідатиму вдома,
нараду маю з старшиною в замку.

ДЕЗДЕМОНА

То завтра ввечері або в вівторок рано?
або о півдні, або над вечір? у середу уранці?
Прошу тебе, порадь коли; та тільки хай це
буде

як-найскоріш, бо він уже покаявсь.

Та й провина його, про людський розум,
(хоч кажуть, що підчас війни прикладу ради
часом карають і найкращих) — то вина,
лише словесної догани варта.

Скажи, Отелло, я не знаю, чи є таке на світі,
щоб його для тебе не зробила б
або, отак вагаючись, стояла. Про Кассіо кажу я,
з тобою він приходив, як залицявся ти і так часто,
коли казала я про тебе щось недобре,
за тебе заступався; а тепер мені так важко
його вернути. Вір, зробила б я і більше.

ОТЕЛЛО

Ну, годі, вже хай прийде, коли схоче;
тобі ні в чому не відмовлю.

ДЕЗДЕМОНА

Не ласка ж це мені :
це все одно, коли прошу надіти рукавиці
або поживну з'їсти страву, одягтись тепліше,
або зробити те, що є на користь
тобі самому : ні, якби схотіла
цим звирити твою любов,
просила б щось страшне й поважне,
що навіть боязко вволити.

ОТЕЛЛО

Тобі ні в чому не відмовлю.
Тепер прошу тебе, будь ласка,
облиш мене на час на самоті.

ДЕЗДЕМОНА

Хіба ж відмовлю я? Ні, на все добре, пане.

ОТЕЛЛО

Прощай, о Дездемоно; я вернусь до тебе швидко.

ДЕЗДЕМОНА

Еміліє, ходім. Звели, що хочеш,
і я всьому скорюся. (Іде з Емілією).

ОТЕЛЛО

Ах, миле ж ти моє⁶⁾! Нехай душа моя загине,
коли тебе я не люблю. Коли ж любити перестану,
тоді нехай усе загине в світі⁷⁾.

ЯГО

Мій благородний пане!

ОТЕЛЛО

Що тобі, Яго?

ЯГО

Чи Кассіо, поки ви залицялися до пані,
про вашу знав любов?

ОТЕЛЛО

З початку знав і до кінця. Нащо питаєш?

ЯГО

Щоб заспокоїти свої думки,
нічого більш.

ОТЕЛЛО

Які думки?

ЯГО

Я не гадав, що він тоді знайомий був із нею.

ОТЕЛЛО

Так, так. І часто був за посередника між нами.

ЯГО

Невже!

ОТЕЛЛО

Невже? Звичайно, так:— що в цьому ти вбачаєш?
Хіба нечесний він?

ЯГО

Він чесний, пане !

ОТЕЛЛО

Чесний, так.

ЯГО

Оскільки щось я знаю...

ОТЕЛЛО

Що тобі на думці?

ЯГО

На думці?

ОТЕЛЛО

На думці...

О, боже, він повторює мов та луна,
немов йому на думці щось повторне,
що страшно й показать. Що в тебе на душі?
Я чув, як щойно ти казав — тобі не до вподоби,
що вийшов від дружини Кассіо. То що не до
вподоби?

Коли казав я, що він був за посередника
в моїй любовній справі, ти кричав „невже?“
і брови так похмуро ти насупив,
мов стиснути хотів у мозку
якусь жакливу мисль. Коли мені ти справді вірний,
скажи свою таємну думку.

ЯГО

Ви знаєте, мій пане, що я вас люблю.

ОТЕЛЛО

Я знаю це.

Й тому, що знаю твою вдачу, віддану та чесну, що важиш ти слова, раніше, ніж їм дати волю, мене лякають ці уривчасті слова.

Такі слова в нечесних шахраїв — звичайні хитрощі; в людей порядних — прихований це натяк ⁸⁾: рветься він із серця, яким не може керувати страсть ⁹⁾).

ЯГО

Про Кассіо

заприсягнувся б я, чим чесна він людина.

ОТЕЛЛО

Я думаю так само.

ЯГО

Повинні б бути люди тим, чим нам вони здаються, а не здаватись тими, чим вони не є.

ОТЕЛЛО

Повинні, певно, люди бути саме тим, чим нам вони здаються.

ЯГО

Тому, гадаю я, що чесна Кассіо людина.

ОТЕЛЛО

Ні, ні, є в цьому більше щось;
прошу, скажи мені, що ти гадаєш тайно

і як собі міркуеш ; і думки найгірші
передавай найгіршими словами.

ЯГО

Пробачте мені, пане,
хоч і повинен я робити те, що слід,
та не повинен — те, від чого вільні і раби.
Мої думки розкрити? А як вони гидкі й облудні?
Де ті палаци, де б не вдерлась підлість,
і де те щире серце, що у ньому
невиразні думки й правдиве міркування,—
на судищі разом би не сиділи¹⁰⁾.

ОТЕЛЛО

Ти змову маєш проти друга, Яго,
коли вважаєш, що зневажено його, й думки свої
заховуєш від нього.

ЯГО

Вас благаю,
хоч¹¹⁾, може, й помиляюсь я у догадах моїх,
то правда, хиба вдачі вже моєї — вбачати зло
й підозрівати зле
там, де його немає. Хай ваш розум
на ці недосконалі міркування
уваги не звертає ; хай його не мучать хисткі
ці здогади та спостереження непевні : ні спо-
кій ваш, ні ваш добробут,
ні вік мій, чесність і мій розум
не дозволяють думку вам мою сказати.

ОТЕЛЛО

Що ж ти думаєш?

ЯГО

Добра слава в чоловікові та жінці, пане,
то в душах їх найкраща перлина.

Хто гаманець украв мені, дурницю вкрав; це
щось — нічого:

він мій був, був його, він тисячам належав,
а хто в мене украде добру славу,
той краде те, чим сам не збагатиться,
у мене ж забирає все.

ОТЕЛЛО

Во ім'я бога, хочу думку твоєю знати.

ЯГО

Не визнаєте, хоча тримали б серце ви моє в руці.
І потім знать не будете, аж поки моє серце
в мене.

ОТЕЛЛО

Ось як!

ЯГО

Уберігайтесь ревнощів, мій пане,
зеленоока це потвора, й створює сама
те, з чого живиться¹²⁾. Ті зраджені¹³⁾ щасливі,
хто, впевнені, перестають кохати зрадниць;
а скільки проклятих хвилин той зазнає,
хто любить — і сумниться, підозріває і кохає
палко!

ОТЕЛЛО

То мука!

ЯГО

Бідак, аби довольний, багатій та ще й який,
а хоч який багатий — бідний мов зима,
бо повсякчас боїться впасти в злидні.
О, небо, захисти усіх до мене близьких
від ревнощів.

ОТЕЛЛО

Про що, про що ти?

Чи думаєш, що в ревнощах живу я,
і буду я мінитись, мов той місяць,
з що - кожною непевністю. О, ні, сумніву раз
зазнавши,

я враз його розв'язую; нехай я буду цап,
коли свою святу найглибшу справу
я в недостатні здогади й порожні поверну,
послухавши тебе. І ревність не розпалить
в мені оте, що жінка гарна, любить товариство,
любить розмову, гру, співає і танцює.

Все це лиш прикрашає цноту.

А що мої заслуги невеликі,
теж нічого боятись її зради,
бо має очі й вибрала мене. Ні, мій Яго,
раніш побачу, потім усумнюся й сумнів пере-
вірю.

А як упевнюсь, то тоді лишиться тільки
геть із коханням або з ревнощами геть!

ЯГО

Я дуже радий; я тепер нагоду маю
любов і ревність виявить мою,
із щирим серцем я повинен це зробити,
я вам скажу. Але я ще цього не перевірів.
Стеж за дружиною; дивись за нею й Кассіо
на оці май, без ревнощів, але дивися пильно;
не хочу, щоб людину щиро й благородну,
через її лагідну вдачу, скривдили; постеж.
Я знаю добре звичай нашої країни:
венетіянки тільки небу розкривають свої штуки,
не сміють розказати чоловікові: чеснота в них
не в тім, щоб стриматись, а в тім, щоб зро-
блене сховати.

ОТЕЛЛО

Ти так гадаєш?

ЯГО

Батька обманила і пішла з тобою;
здавалось перед поглядом твоїм тремтіла,
а справді так його любила.

ОТЕЛЛО

Так, було.

ЯГО

Отож!

Такою молодою будши, вміла удавати,
і очі відвернула батькові, свій намір так схо-
вавши,

що він у цім добачив чародійство ; в тім я щось
кажу погане :
уклінно прошу вас пробачити мені,
бо я прихильний вам.

ОТЕЛЛО

Повік тобі я вдячний.

ЯГО

Здається, це вас трохи стурбувало ?

ОТЕЛЛО

Ні крихти, ні.

ЯГО

Боюсь, що так, мені здається.
Та сподіваюсь зрозумієте, що всі мої слова
з відданости моєї,—але бачу — схвилювались.
Я прошу вас словам моїм не надавати
значіння більшого та сили,
ніж підозрінню.

ОТЕЛЛО

Не надаватиму.

ЯГО

Інакше, бачите,
мої слова набудуть сили прикрої такої,
що я її не мав на думці. Кассіо — достойний
друг;
та, пане, бачу ви хвилюєтесь.

ОТЕЛЛО

Не дуже.

Я лише певен — Дездемона чесна.

ЯГО

Хай довго чесна житиме і ви, що думаєте так.

ОТЕЛЛО

А що, коли б схибнулася природа?

ЯГО

Ось тут і суть. Насмілюся сказати прямо —
вона багато відхилила домагань любовних
і від людей споріднених удачею і статтю,
але природа всім однаково керує.

І можна б убачати тут розбещеність думок,
надмір бажання, неприродні мрії.

Але пробачте: я підстав не маю
казати саме так про неї. Хоч боюсь,
що коли розум в неї запанує,
рівняти буде вас з своїми
і пожалкує, може.

ОТЕЛЛО

Прощай, прощай...

коли ти що помітиш, повідом.

Нехай твоя дружина стежить. Іди, Яго.

ЯГО

Прощайте, пане. (Йде)

ОТЕЛЛО

Навіщо взяв її? Запевно, цей порядний чоловік
і знає й бачить більш, ніж розкриває.

ЯГО

(Повертається)

Хотів би я умовити вас, пане,
щоб ви собі цим не сушили голови; хай ро-
бить час,
а Кассіо, хоч личило б вернути на посаду,
бо, певно, виявив велику він умілість,
але вам слід би почекати з цим.
Тимчасом стежте ви за ним і наміром його.
І як дружина вас проситиме за нього,
проситиме невпинно й невідступно,
то щось тут є. А поки-що
вважайте, що я дуже в острах вдався
(і маю, справді, нахил я підозрівати),
і не виніть її ні в чім, я вас благаю.

ОТЕЛЛО

Не бійся, бо собою я владаю.

ЯГО

Ще раз, моє вам шанування. (Иде).

ОТЕЛЛО

Ось людина надзвичайно чесна
і знає розумом ученим всі прикмети

поводження людського. Як доведу, що сокіл
мій здичавів,

то хоч ті пута з струн моїх серцевих,
я розірву їх і пушу на вітер —
на волю долі. Може, це тому, що чорний я,
не знаю ніжної тієї мови,
як двірські; може, і тому, що я іду
в долину років... це ще невелике горе.
Нема її, і зраджено мене; моя розрада —
тепер зневага. Ось нещастя шлюбів:
звемо своїми ми істоти ніжні ці,
але бажання їх не наші. Волів би жабою ро-
дитись

і жити в смороді в'язниці,
ніж дати окраець з того, що я кохаю,
другому. Так, це кара душ високих;
вони не мають прав простого серця;
невідворотна доля їх, як смерть:
з народження на світ судилось лихо нам,
рогате лихо. Дездемона йде.
Коли вона фальшива, о, це небо з себе поглу-
милось.

Ні, я цьому не вірю.

(Увіходять Дездемона й Емілія)

ДЕЗДЕМОНА

Ну, що, Отелло любий?
Обід ваш, — благородні остров'яни,
що ти їх запросив, чекають на тебе.

ОТЕЛЛО

Я винен, так.

ДЕЗДЕМОНА

Чому так тихо говориш?

Хворий ти?

ОТЕЛЛО

Мене болить отут чоло¹⁴).

ДЕЗДЕМОНА

Мабуть, тому, що ти не спав. Це все мине.
Дай хусткою перев'яжу і за годину будеш ти
здоровий.

ОТЕЛЛО

Ця хустка замала. (Зриває її й кидає).
Облиш. Ходім разом зі мною.

ДЕЗДЕМОНА

Шкода, що хворий ти.

(Ідуть Отелло й Дездемона)

ЕМІЛІЯ

От добре, що найшла я хустку:
це перший подарунок їй від Мавра.
Мій чоловік, чудний, сто раз просив
украсти хустку; та вона її так любить —
він сам благав її назавжди берегти —
що береже її вона завжди,
цілує й розмовляє. Вишию таку
і Ягові віддам.

Що з нею зробить він, не знаю.
Я лиш його бажання вдовольняю.

(Увіходить Яго)

ЯГО

Ну, що, ти знову тут сама?

ЕМІЛІЯ

Не сердься. Маю щось для тебе.

ЯГО

Щось для мене? — це звичайна річ.

ЕМІЛІЯ

Що?

ЯГО

Мати нерозумну жінку.

ЕМІЛІЯ

Це все? А що даси мені тепер
за хустку саме ту?

ЯГО

Яку?

ЕМІЛІЯ

Яку?

Від Мавра Дездемоні перший подарунок,
її так часто ти прохав украсти.

ЯГО

Її ти в неї вкрала?

ЕМІЛІЯ

Ні. Вона її необережно загубила,
а я, тут бувши, підняла.
Дивися, ось вона.

ЯГО

Красунє, дай її сюди.

ЕМІЛІЯ

Нащо тобі вона й чому так домагався,
щоб я її украла?

ЯГО

Що тобі до того? (Вириваючи хустку).

ЕМІЛІЯ

Коли вона потрібна не на щось важливе,
верни її, бо бідна пані буде божевільна,
коли побачить, що її немає.

ЯГО

А ти нічого мов не знай.

Вона мені потрібна. Йди, облиш мене. (Емілія
йде).

В кімнаті Кассіо я хустку кину.
І він її знайде! І отака дурниця
для ревнощів за певний стане доказ,
немов з письма святого: зробить це своє.

Моя отрута Мавра напоїла:
непевний здогад для таких — отрута,
що спершу ледве можна розпізнати,
а скоро крапля увійде в кров,
мов сірчані копальні запалає. Це я знав.
А ось і він іде. Ні мак, ні мандрагора ¹⁵⁾,
ні сон-зілля усі цілого світу
не повернуть тобі того ніжного сну,
що ним учора був щасливий.

(Повертається Отелло)

ОТЕЛЛО

То значить зрада?

ЯГО

Що, що ви, генерале! про це годі!

ОТЕЛЛО

Геть! Геть! Завдав мені ти мук!
Кленусь, великої зазнати кривди краще,
ніж трохи знати.

ЯГО

Що ви, пане?

ОТЕЛЛО

Чи відчував я крадені години насолоди?
Не бачив я, не думав, і вони не мучили мене.
Вночі спокійно спав, веселий був, щасливий,
не помічавши Кассієвих поцілунків на устах.

Отак з обкраденим бува, що він не знає про
крадіж¹⁶⁾,
а як не знає, то й здається, мов все ціле.

ЯГО

Прикро слухать це.

ОТЕЛЛО

Щасливий був би я, коли б все військо,
усі салдати мали її ніжне тіло —
аби не знав я тільки. А тепер назавжди
прощай, спокійний розум, спокій.
Прощай, пернате¹⁷⁾ військо, бій завзятий,
де честолюбність є добро! Прощайте!
Прощайте кінь, що рже, і сурми звук,
і барабана гуркіт, флейти гострий зойк,
величний прапор, і високі всі прикмети,
і мужність, велич, і пригоди славної війни!
І ви гармати смертні, що ваш сиплий грім,
подібний громові безсмертного Зевеса —
прощайте! Закінчився шлях Отелло.

ЯГО

Чи це можливо?

ОТЕЛЛО

Падлюко, мусиш ти довести зраду,
щоб певним був я. Дай наочний доказ;
інакше долею кленусь душі моєї,

родитись тобі краще псом,
ніж гнівові роз'ятреному відповідь давати.

ЯГО

Ось дійшло до чого!

ОТЕЛЛО

Нагоду дай побачити або нарешті доведи,
щоб ні на чому не могли
втриматись сумніви. Инакше — смерть тобі.

ЯГО

Мій владний пане!..

ОТЕЛЛО

Коли ти наклеп зводиш цей мені на муку,
з проханням годі,— геть з сумлінням!
На злочин злочини згромаджуй!
Роби, щоб небо плакало й земля струснулась;
нічого іншого не можеш ти зробити,
щоб засудити себе.

ЯГО

Ласки! Боже правий!

Чи ви людина? Є душа у вас і розум?
Господь із вами! Більше не слуга вам. Дурню,
дожився до того, що чесність є злочинство.
Потворний світ! Дивись, дивись, о, світе,
як небезпечно бути чесним, щирим!
Спасибі за науку вам. Коли таку страшну образу
зазнав я через дружбу, геть із нею!

ОТЕЛЛО

Ні, почекай. Бо, може, ти ще чесний.

ЯГО

Хотів би я розумним бути: чесність, то без-
глуздя
і утрачає те, що робить.

ОТЕЛЛО

Всім кленусь на світі,
вона і чесною мені здається, і здається — ні.
Здається — ти правдивий, і здається — ні.
Я хочу доказів: ім'я, таке ясне і чисте,
немов Діяни сяйво, тепер заплямлене та чорне,
як це моє обличчя. Коли могузки є, ножі,
отрута і вогонь, задущливі потоки —
не винесу цього. Упевнитись я хочу.

ЯГО

Я бачу, пане, ревності гризуть вас,
шкодую, що довів до цього.
Хотіли б ви упевнитись?

ОТЕЛЛО

Хотіли б? Ні, я хочу!

ЯГО

І можете: та як? як впевнитись?
Чи хочете назирці розполохом захопити
її на ділі?

ОТЕЛЛО

Смерть і кара. О!

ЯГО

Було б то дуже важко, я гадаю,
примусити їх вам це показати: горе їм,
коли б чийсь могли побачить очі їх на ложі,
крім їхніх власних. Ну, то що ж, і як?
Сказати що? Упевнитися як?
Побачити не можна вам цього ніяк,
хоча б були вони, як кози безсоромні, і палкі,
як мавпи,
шалені, як вовки у тіщці, та безглузді,
як лише п'яні можуть бути. А коли
переконання й докази виразні,
що просто в двері істини ведуть,
упевнити вас можуть, я вам їх дістану.

ОТЕЛЛО

Наочний доказ зради її дай.

ЯГО

Мені робити це не дуже то охота.
Та вже коли я так зайшов далеко,
через любов до вас безтямну й чесність,
я далі йду. Лежав із Кассіо я нещодавно¹⁸⁾.
Мене боліли дуже зуби,
і я не міг заснути.
Бувають люди отакої вдачі,

що уві сні діла свої розповідають;
до них належить Кассіо.
Вві сні, я чув, казав він „люба Дездемоно,
на варті будьмо і кохання криймо наше“.
А потім він схопив і стиснув мою руку,
„істото люба“, каже, й цілував мене так палко,
немов рвучи з корінням поцілунки,
що на губах мені росли; притиснувся
до мене тілом і зідхав, цілуючи, а потім
„проклята“, скрикнув, „доле, що тебе злучила
з Мавром“.

ОТЕЛЛО

О, жах! жахливе діло!

ЯГО

Це лишь сон, дивіться ж.

ОТЕЛЛО

Але виказує він те, що сталося,
і сумніви потверджує, хоч це лиш сон...

ЯГО

Крім того, може потвердити він
ще й інші докази непевні.

ОТЕЛЛО

Я розірву її на шмаття!

ЯГО

Розумні будьте; ми ж не бачили нічого.
Можливо, вона чесна. А скажіть мені,

не бачили якось ви хустку
у жінки, вишиту суницями.

ОТЕЛЛО

Ту хустку їй подарував я,
перший подарунок...

ЯГО

Не знав цього я. Але хусткою такою,
напевно пані вашої, сьогодні,
я бачив, Кассіо обличчя витирав.

ОТЕЛЛО

Коли це та...

ЯГО

Хоч та, хоч інша її хустка,
все ж проти неї свідчить це разом з усім.

ОТЕЛЛО

Чому не сорок тисяч раз живе цей раб¹⁹⁾?
Життя замало одного, для помсти обмаль.
Тепер, я бачу, правда це. Дивись сюди, Яго.
Кохання все моє глибоке з себе видхну:
Нема його!
Повстань же, чорна помсто, із безодні пекла.
Віддай, любов, вінець і в серці трон
невпинній помсті. Повно здимайтесь груди
від язиків гадючих.

ЯГО
Заспокойтесь!

ОТЕЛЛО
Крови, крові, крові!!!

ЯГО
Терпіть, я прошу; ви роздумаєтесь, може.

ОТЕЛЛО
Ніколи, Яго! Як Понтійське море ²⁰⁾
холодні свої хвилі та нестримні
назад ніколи не вертає, але мчить
на Пропонтиду і на Геллеспонт,
так і думки мої криваві, забуявши,
назад не глянуть, повертаючись до ніжного
кохання,
поки міцна й безкрая помста
поглине їх. Тепер, ясним кленуся ²¹⁾ небом
(стає навколішки),
шануючи святую обітницю,
від слів своїх я не одмовлюсь.

ЯГО
Не вставайте (стає навколішки).
Ви, завжди осяйні небесні світила,
стихії, що блукаєте навколо нас,
ви будьте свідками, що Яго віддає
свій розум, руки й серце

Отеллові покривдженому. Хай накаже — й ви-
конаю я сумлінно,
нехай кривава буде справа та й жахна.

ОТЕЛЛО

Вітаю я відданість
не звуками порожніми, а радісним вітанням,
і зараз же зробити ось що доручаю :
за три дні хай почую, як ти скажеш,
що Кассіо нема в живих.

ЯГО

Мого убито друга. Хай же ваша буде воля,
але нехай живе вона.

ОТЕЛЛО

Прокляття їй, повії, горе!
Ходімо відси. Хочу я піти,
щоби знаряддя смерти відшукати
для демона прекрасного. Тепер заступник мій ти.

ЯГО

Я ваш назавжди. (Виходять).

Сцена IV

Перед замком. Увіходить Дездемона, Емілія і Блазень

ДЕЗДЕМОНА

Чи не знаєш, друже, де мешкає Кассіо, заступ-
ник генералів?

БЛАЗЕНЬ

Не смію сказати, щоб він вештавсь²²).

ДЕЗДЕМОНА

Чому, чоловіче?

БЛАЗЕНЬ

Він воїн, а сказати, що воїн вештається — за
це ж карають.

ДЕЗДЕМОНА

Ну, ну, скажи, де він стоїть.

БЛАЗЕНЬ

Сказати вам, де він стоїть, це все одно, що
сказати, де я вештаюсь.

ДЕЗДЕМОНА

Ну, що з тобою вдієш?

БЛАЗЕНЬ

Я не знаю, де він перебуває, а вигадати вам,
що він мешкає тут або там, це значить збре-
хати.

ДЕЗДЕМОНА

Чи не можеш ти дізнатись за нього й повідо-
мити?

БЛАЗЕНЬ

Я посповідаю весь світ про нього; тоб-то я
запитуватиму й потім будуть відповіді.

ДЕЗДЕМОНА

Розшукай його і попрохай, щоб сюди прийшов:
скажи, що я прохала мого чоловіка помилувати
його й сподіваюсь усе буде гаразд.

БЛАЗЕНЬ

Зробити все це в силах людських і я подбаю
зробити це. (Іде).

ДЕЗДЕМОНА

Де це я загубила мою хустку, Еміліє?

ЕМІЛІЯ

Не знаю, пані.

ДЕЗДЕМОНА

Вір, краще б загубила гаманець я,
ввесь повен грошей: хоч мій щирий Мавр.
і вірний, і на підлість отаку не сходить,
як ті ревнивці, все ж цього було б досить,
щоб він на зле подумав.

ЕМІЛІЯ

А він не ревливий?

ДЕЗДЕМОНА

Хто, він? Я думаю, що сонце, де він народився,
всі випалило нахили такі в ньому.

ЕМІЛІЯ

Дивись, ось він іде.

ДЕЗДЕМОНА

Не відступлюсь від нього я, аж поки він
не візьме Кассіо до себе.

(Увіходить Отелло)

Як маєш ся, мій пане?

ОТЕЛЛО

Гаразд, ласкава пані. (Убіч), Як важко удавати.
А ти як, Дездемоно?

ДЕЗДЕМОНА

Добре, любий.

ОТЕЛЛО

Твою дай руку — вогка щось твоя рука.

ДЕЗДЕМОНА

Вона не знає ще ні старости, ні горя.

ОТЕЛЛО

Це доказ плідности і серця широго :
така гаряча й вогка ; де така рука,
там волю слід обмежити і треба посту та молитви,
плоть умерщвляти та робити обітниці,
бо тут живе мале та спритне чортеня,
завжди повстати ладне. Гарна ця рука і щедра.

ДЕЗДЕМОНА

Справді можеш так сказати,
бо ця рука дала вам моє серце.

ОТЕЛЛО

Так, щедра. Серце віддавало колись руку²³),
нова ж геральдика дає лиш руку, а не серце.

ДЕЗДЕМОНА

За це не знаю. Ну, а обіцянка...

ОТЕЛЛО

Яка, голубко, обіцянка?

ДЕЗДЕМОНА

Я Кассію покликала із вами на розмову.

ОТЕЛЛО

Сьогодні мене нежить мучить люто;
дай мені хустку.

ДЕЗДЕМОНА

Ось вона.

ОТЕЛЛО

Ні, ту, що я подарував.

ДЕЗДЕМОНА

Її нема зо мною.

ОТЕЛЛО

Немає?

ДЕЗДЕМОНА

Так, мій пане.

ОТЕЛЛО

Негаразд це.

Єгиптянка цю хустку матері моїй дала²¹).
Ворожка то була й читати вміла
думки людські; даючи хустку їй, сказала,
що любима буде й батько мій
під владою її кохання буде, та, коли загубить
чи подарує хустку, очі батька
від неї відвернуться — і думкою полине він
до когось иншого. Вмираючи, дала її мені.
Прохала, як судилося мені женигись,
віддати жінці. Я й віддав. То бережи її,
зіницю, мов очей твоїх чудових,
бо загубити чи віддати — це таке нещастя,
що більшого нема на світі.

ДЕЗДЕМОНА

Невже? Це правда?

ОТЕЛЛО

Так, в тій тканині чари є.
Сибілла, що на світі бачила
що-року обіг сонця двісті раз,
у божевіллі віщому мережила її,
священні черви шовк дали для неї,
і пофарбовано його ропою з мумій,
що збереглася у серцях дівочих.

ДЕЗДЕМОНА

Справді це?

ОТЕЛЛО

Так. То бережи її.

ДЕЗДЕМОНА

Краще б не бачити її ніколи!

ОТЕЛЛО

А, чому?

ДЕЗДЕМОНА

Чому суворо і сердито так це кажеш?

ОТЕЛЛО

Згубила, втратила — кажи, її немає?

ДЕЗДЕМОНА

Небесна кара!

ОТЕЛЛО

Ти скажеш?

ДЕЗДЕМОНА

Ні, не згубила, а коли б згубила...

ОТЕЛЛО

Що?

ДЕЗДЕМОНА

Кажу, не згублено її.

ОТЕЛЛО

Шукай, і дай мені.

ДЕЗДЕМОНА

Я можу, та тепер не хочу.
Це хитрощі твої, щоб не просила я.
Будь ласка, Кассіо верни посаду.

ОТЕЛЛО

Сюди дай хустку: щось передчуваю.

ДЕЗДЕМОНА

Ну, годі, годі...
Не знайдеш поряднішої людини.

ОТЕЛЛО

Дай хустку!

ДЕЗДЕМОНА

Ти про Кассіо скажи.

ОТЕЛЛО

Дай хустку!

ДЕЗДЕМОНА

То людина, що завжди
її все щастя у відданості до вас було,
і небезпеки з вами поділяв він.

ОТЕЛЛО

Дай хустку!

ДЕЗДЕМОНА

Справді, ти догани вартий.

ОТЕЛЛО

Геть!

(Іде)

ЕМІЛІЯ

Чи не ревнує він?

ДЕЗДЕМОНА

Таким не бачила його ніколи.
Напевно чари є в тій хустці.
Яке нещастя, що її згубила!

ЕМІЛІЯ

І в рік, і в два не взнати чоловіка.
Вони — як шлунок, ми для них — як харч;
ненаситно їдять, щоб, черево набивши,
геть викинути. Глянь, ось Кассіо і Яго.

(Увіходять Кассіо і Яго)

ЯГО

Ніяк инакше. Мусить це вона зробити.
На щастя, ось вона; просіте ж невідступно.

ДЕЗДЕМОНА

Ну, що, мій благородний Кассіо? Які новини?

КАССІО

Прохаю, пані, як раніш. Благаю вас,
заступництва такого, щоб ізнову
я жити міг і ласки зазнавав

того, кому всім серцем я відданий.
Не слід відволікати справи. Коли ж мій гріх
такий великий,
що ні минулі заслуги, ні кара ця,
ні на майбутні доблесті надія
не можуть повернути мені ласки,
то хоч про це дізнатись — буде мені ласка.
Тоді я, хоч - не - хоч, скорюся долі,
на іншому шляху шукатиму щедрот фортуни.

ДЕЗДЕМОНА

О, вельми благородний Кассіо!
Мое тепер заступництво вже марне;
мій чоловік — не чоловік; його я не пізнала б,
коли б змінилося його поведження, як вдача.
Хай допоможуть всі святі мені,
а я допомагала вам що в силах, —
неласки від нього за це зазнавши,
за вільнії мої слова. Терпіти треба вам:
що зможу, я зроблю, і навіть більше
наважуся зробити, ніж для себе: цього досить.

яго

То гнівається генерал?

EMILIA

Він щойно відси вийшов
і вельми був стурбований.

ЯГО

Хіба він може гніватись? Гармату бачив я,
що диханням своїм розвіяла ряди його салдатів,
і, мов диявол, брата вирвала
йому із рук... І може гніватися він?
Хіба що на хвилину. Я піду до нього.
Можливо, є причина, що розсердився. (Іде).

ДЕЗДЕМОНА

Будь ласка, йдіть. Мабуть, державні справи,
щось із Венеції або ворожа змова,
відкрита тут йому на Кипрі.
вразили ясний розум; а в такій пригоді
людина до дрібниць чіпляється.
великими схвильована ділами. Так і є:
хай палець нас болить і всі здорові члени
також болять; крім того, знаю, чоловік —
не бог,
і запобігливість їх не завжди така,
як перші шлюбні дні. Картай, Еміліє, мене,
бо я, як непорядний воїн²⁵),
розсердилася на його неласку.
То бачу я тепер — я свідків підкупила
і не по правді винуватила його.

ЕМІЛІЯ

Коли б державні справи, як це вам здається,
а не сумніви й ревності безглузді
були причиною!..

КАССІО

Чому не вдома ти?

Як, люба, Біялко, маєш ся?

Сказати правду, серце, я до тебе йшов.

БІЯНКА

А я до тебе, Кассіо, додому.

Чи можна ж цілий тиждень, сімь ночей і днів,
сто шістдесят годин і вісім! Без коханця ж
нудніш вони за звичні в сто шістдесят разів.
Як сумно їх лічити!

КАССІО

Пробач мені, Біялко:

важливі справи тимчасом мене гнітили,

але в часи вільніші маю я

нагородити, що не був. Люба Біялко (дає їй
хустку Десядемони).

зроби мені таку мережку.

БІЯНКА

Де ти взяв її?

запевне у нової взяв коханки?

Тепер я знаю, чом ти не приходив.

Дійшло до цього! Добре, добре.

КАССІО

Годі, жінко.

Кинь підлий здогад в зуби чорту,

звідки взяла його. Ревнуєш,
що це коханки хустка, пам'ять?
Ні, слово правди, Біянка!

БІЯНКА

То чия вона?

КАССІО

Цього не знаю. Я знайшов її в своїй кімнаті.
Робота гарна. Поки кинуться по неї,
а це напевне буде, — хочу її відтворити:
візьми та виший. Поки - що мене облиш.

БІЯНКА

Облишити тебе? Навіщо?

КАССІО

Чекаю тут на генерала.
І не годилось би, та й я не хочу,
щоб він побачив з жінкою мене.

БІЯНКА

Чому ж це так?

КАССІО

Це не тому, що не люблю тебе.

БІЯНКА

Тому це, що не любиш.
Прошу, мене хоч трохи проведи.
Скажи, чи скоро я тебе вночі побачу.

КАССІО

Тебе провести я лиш трохи можу:
бо я чекаю тут; побачимось ми скоро.

БІЯНКА

Ну, то добре. Долі я скоряюсь. (Виходять).

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ

Сцена I

Кипр. Перед замком. Увійходять Отелло і Яго

ЯГО

То погляд ваш такий?

ОТЕЛЛО

Який, Яго?

ЯГО

Що поцілунок потай...

ОТЕЛЛО

Є незаконний поцілунок¹).

ЯГО

Або що з другом в ліжку голим
полежати годину й більш без замірів
порочних...

ОТЕЛЛО

Як, голим і без замірів порочних?
Це лицемірство перед чортом.

Хто непорочним це вважає й робить так,
диявол спокушає тих, а вони — бога²).

ЯГО

Не роблять як нічого, це простимий гріх;
коли ж моїй дружині я дарую хустку...

ОТЕЛЛО

То що?

ЯГО

То, пане мій, її вона вже власність, як свою,
віддати може, думаю, кому захоче.

ОТЕЛЛО

Але і честь вона теж має.
То може і її віддати?

ЯГО

По суті честь її — це щось незримо.
Бо часто мають честь і ті, в кого її немає.
А що до хустки...

ОТЕЛЛО

Клянуся богом, радо я забув би це.
Ти казав... це в пам'яті моїй шугає,
мов ворон над заджумленим будинком³).
віщуючи на все — у нього моя хустка.

ЯГО

Та з того що?

ОТЕЛЛО

Тоді не добре це.

ЯГО

А що,
коли б сказав, що бачив я, як він робив вам зло,
або від нього чув, бо є багато пустунів таких,
що після невідступних домагань
або і з волі доброї коханку мають,
умовивши та ублагавши, не пробалакатись
ніяк не можуть.

ОТЕЛЛО

То він тобі сказав що - будь ?

ЯГО

Так, пане мій, і будьте певні —
сказав лиш те, від чого
відректись може.

ОТЕЛЛО

Що ж він казав ?

ЯГО

Що - правда, він казав — не знаю, що казав
він...

ОТЕЛЛО

Як ? Як ?

ЯГО

Що лежав...

ОТЕЛЛО

З нею?

ЯГО

Чи з нею, чи на ній, як хочете.

ОТЕЛЛО

Лежав із нею! лежав на ній! Ми кажемо на ній лежав, то значить зрада ¹⁾). Лежав із нею! Це божевілля. Хустка! Визнав — хустка. Хай визнає, а потім повісити його за вчинок; ні, спочатку повісити, а потім признається хай. Тремчу з цієї думки. Природа не вдається в таку химерну пристрасть без причини ²⁾). Немає слів, що вразили б мене. Ніс і вуха ³⁾ й губи! Чи ж можна! Визнав — хустка.

О, диявол!

(Падає непритомний)

ЯГО

Роби,

моя отруто, своє діло. Довірливих так ловлять дурнів,

так благородних, непорочних пані плямують, зовсім неповинних. Що вам, пане? Мій пане, вам кажу, Отелло!

(Увіходить Кассіо)

А, Кассіо!

КАССІО

Що сталося?

ЯГО

Причина мого пана вдарила ;
це вже по - друге : так було і вчора.

КАССІО

Потри ти йому скроні.

ЯГО

Ні, не треба,
Цей наступ хай перейде сам спокійно.
Інакше піна піде з рота й крок за кроком
до божевілья дикого він дійде. Бачиш,
зворухнувся.

Ідіть звідси на декілька хвилин.
Він зараз дійде пам'яті. Коли він піде,
я маю вам важливе щось сказати.

(Кассіо йде)

Ну, генерале, що ? Ви не забили голови ?

ОТЕЛЛО

Глузуєш наді мною ?

ЯГО

Я глузую ? ! Боже правий !
Хотів би лише я, щоб мужньо переносили ви
горе.

ОТЕЛЛО

Рогатий чоловік — почвара то і звір.

ЯГО

Багато звірів є в залюдненому місті,
багато й звірів чемних.

ОТЕЛЛО

То він признався?

ЯГО

Добрий пане, будьте мужні:
бо кожен, до бороди доживши, гніту зазнає
того, що й ви: мільйони є людей,
що сплять вночі на ложах тих нечистих,
що їх вважають власними, а з вами краще.
Хіба ж не хитрощі пекельні та не глум диявола
розпусницю безпечно в ложі цілувати
і вірити у її вірність. Ні, краще хай я знаю.
А коли знаю, що мені, то знаю, що і з нею
буде.

ОТЕЛЛО

О, ти розумний! Певна річ.

ЯГО

Побудьте осторонь хвилину.
Візьміть себе в терпіння межі.
Поки лежали на землі ви з вашим горем —
страждання отаким, як ви, не личить —
був Кассіо: я віддалив його,
причину добрую навівши — наступ хоробливий,
просив прийти ізнов зі мною на розмову.

Він обіцяв. Отже, сховайтесь.

Стежте: усмішки, насмішки й зневага
у кожній рисі на обличчі його будуть.

Бо хочу я, щоб розказав усе він спочатку:

де, як, чи часто, чи давно й коли

він мав дружину вашу і коли ще буде.

За жестами його, кажу я, стежте. Але терпіть,

не то, гадатиму, недуга вас опанувала

й нічого в вас немає вже людського.

ОТЕЛЛО

Чуєш, Яго,

здивую хитрою тривалістю тебе,

але — ти чуєш? — потім буду більше прагнути
крови.

ЯГО

Це не горе,

але в свій час усе. Будь ласка, йдіть.

(Отелло відходить)

Тепер розмова буде з Кассіо про Біянку,

бабійку, що свої приваби продає,

купуючи харчі і одіж; ця істота

кохає божевільно Кассіо, — така розпусниць

доля —

дурити багатьох, від одного обдуреною бути, —

а він, коли за неї чує, стриматись не може

від сміху гучного. Ось він іде.

Одна його усмішка — збожеволіє Отелло.

Безмежні ревності¹⁾ здогадки зроблять
з усмішок Кассіо - бідахи, жестів, легковажності
на зле.

(Увіходить Кассіо)

Ну, справи як, заступнику?

КАССІО

Тим гірше, що мене титулом титулуєш,
якого вже позбавлено мене.

ЯГО

Просіть добренько Дездемону й будьте певні.
(Тихо).

Бо, коли б це залежало від Біянки,
Ви швидше мали б успіх!

КАССІО

О, нещасна!

ОТЕЛЛО

Ось він сміється справді.

ЯГО

Не знаю жінки, що кохала б більше.

КАССІО

Нещасна, справді, так мене кохає.

ОТЕЛЛО

Тепер, удаючи, він заперечує й сміється.

ЯГО

Слухай, Кассіо!

ОТЕЛЛО

Тепер наводить він його
про неї розказати. Так. Добре, добре.

ЯГО

Вона пустила чутку, мов одружуєтесь з нею.
То маєте ви намір цей?

КАССІО

Ха - ха - ха!

ОТЕЛЛО

Ти тріумфуєш, римлянине, тріумфуєш?

КАССІО

Я одружусь! Я, на повії? Прошу, пожалій ти
трохи розум мій; не думай, що такий він хорий.
Ха - ха - ха!

ОТЕЛЛО

Так, так. Сміється той, хто виграв,

ЯГО

Справді, є чутки, що ви одружуєтесь з нею.

КАССІО

Невже ти правду кажеш?

ЯГО

Інакше я великеє ледащо.

ОТЕЛЛО

Вже по мені. Ну, добре!

КАССІО

Це сама та мавпа ширить чутки. Вона переконана, що одружусь із нею через її кохання та пиху, а не тому, що обіцявся.

ОТЕЛЛО

Яго робить миги, мабуть, почне оповідання.

КАССІО

Нещодавно була вона тут: знайде всюди мене. Цими днями розмовляв я на набережжі з деякими венеціянцями, коли ось приходить ця божевільна й кидається мені на шию.

ОТЕЛЛО

Кажучи „Любий Кассіо“ — це видно з його рухів.

КАССІО

Так повісилась і цілує і плаче наді мною; і тягне й непокоїть. Ха - ха - ха!

ОТЕЛЛО

Тепер він оповідає, як тягла його в мою кімнату. О, я бачу твій ніс, але не бачу я пса, щоб йому кинути його.

КАССІО

Ні, треба розірвати з нею.

ЯГО

Про мене . . . Глянь, ось вона іде.

КАССІО

Немов яка тхорина, тільки що пахуща. (Увіходить Біянка)

Що значить, що мені ти набридаєш?

БІЯНКА

Хай диявол з мачухою тобі набридає! Що значить та хустка, що дав її мені? Безглуздя я зробила, взявши її. Вишити треба тобі таку саму! Так це пошиття, що ти найшов у себе в кімнаті й не знаєш, хто його облишив! Це подарунок полюбовниці, а я мушу вишивати! Ось, віддай її своїй шкапі⁶): хоч відки ти взяв її, я вишивати не буду.

КАССІО

Та що ти, люба Біянко, що ти, що?

ОТЕЛЛО

Пробі, моя, напевне, хустка то.

БІЯНКА

Як хочеш — прихось сьогодні на вечерю, не хочеш — в найближчому часі, коли спромога буде.
(Виходить).

ЯГО

За нею, за нею!

КАССІО

справді, треба. Буде сварка в нас на вулиці.

ЯГО

До неї, значить, на вечерю?

КАССІО

Так, гадаю.

ЯГО

Добре, я, може, теж прийду, бо мені дуже треба побалакати з вами.

КАССІО

Приходь, будь ласка. Добре.

ЯГО

Іди. Ні слова більше.

(Кассіо виходить)

ОТЕЛЛО

(Виходячи наперед)

Як мені вбити його, Яго?

ЯГО

Помітили, як він сміявся з підлости своєї?

ОТЕЛЛО

О, Яго!

ЯГО

А бачили ви хустку?

ОТЕЛЛО

Так, то моя.

ЯГО

Ваша, заприсягаюсь ось рукою. І ви бачите, як він цінує вашу шалену дружину. Вона подарувала йому хустку, а він дає її повії.

ОТЕЛЛО

Хотів би я вбивати його дев'ять років! Гарна жінка, люба жінка, ніжна жінка!

ЯГО

Та забудьте це!

ОТЕЛЛО

Хай загине вона, пропаде, хай засудиться її в пекло цієї ночі. Не жити їй на світі; ні, серце моє перетворилось на камінь; я вдарив об нього, і дуже боляче руці. О, не було на світі істоти ніжнішої, ніж вона. Вона могла б лежати побіч імператора, даючи йому накази.

ЯГО

А вам що з того?

ОТЕЛЛО

Повісити її! Я кажу лише, що вона таке: чудово вишиває, дивно грає. Співами своїми позбавила б лютоści ведмеда. Такий високий, досконалий розум і винахідність.

ЯГО

Тим гірше це для неї.

ОТЕЛЛО

В тисячу тисяч разів. І ще, яка ввічлива вона!

ЯГО

О, надто ввічлива!

ОТЕЛЛО

Так, то правда. Але все ж її, Яго, о, Яго, жаль її, Яго.

ЯГО

Коли вам до вподоби такі її пороки, дайте їй повну волю кривдити⁹⁾; бо як вони вас не обходять, то іншому немає до них діла.

ОТЕЛЛО

Я порубаю на шматки її, рогами бо прикрасила мене.

ЯГО

Це з її боку гідко!

ОТЕЛЛО

З моїм підлеглим!

ЯГО

Ще більша то гидота.

ОТЕЛЛО

Дай мені отрути, Яго; цієї ночі; я не вимагатиму пояснень від неї, щоб тіло та краса її не захитали моєї рішучості; цієї ночі, Яго.

ЯГО

Не отруюйте її, задушить її в ліжку, в ліжку, що його вона заплямувала.

ОТЕЛЛО

Добре, добре. Доладність кари цієї мені до вподоби, дуже добре.

ЯГО

А що до Кассіо, доручить його мені. Що буде далі, почувете ближчої півночі.

ОТЕЛЛО

Чудесно. (Сурми звук). Що це за сурми?

ЯГО

З Венеції, напевне, хтось. Це Людовіко від дожа. З ним дружина ваша йде.

(Увіходять Людовіко, Дездемона й почет)

ЛЮДОВІКО

Вітаю вас, достойний генерале !

ОТЕЛЛО

І вас від серця всього.

ЛЮДОВІКО

Дож і сенатори Венеції вітають вас (передає
листа).

ОТЕЛЛО

Цілую посередника їх волі (розпечатує й читає).

ДЕЗДЕМОНА .

Людовіко - свояче, що нового ?

ЯГО

Я дуже радий бачити, сеньйоре, вас.

У добрий час до Кипра.

ЛЮДОВІКО

Спасибі. А як заступник Кассіо ?

ЯГО

Живий - здоровий, пане.

ДЕЗДЕМОНА

Та він із мужем посварились дуже ;
свояче любий, ти усе полагодити можеш.

ОТЕЛЛО

Ти в цьому певна ?

ДЕЗДЕМОНА

Що, друже?

ОТЕЛЛО

(Читає)

„Зробіть негайно це, як ваша ласка“.

ЛЮДОВІКО

Це не до тебе: він вглибився в лист.
То є між Кассіо незгода й генералом?

ДЕЗДЕМОНА

І дуже прикра. Я дала б багато,
щоб помирити їх, бо дуже Кассіо люблю я.

ОТЕЛЛО

Огонь і пекло!

ДЕЗДЕМОНА

Що, друже?

ОТЕЛЛО

Чи розум є в тобі?

ДЕЗДЕМОНА

Він сердиться.

ЛЮДОВІКО

Можливо, лист його обузив.
Бо там, здається, є наказ йому вернутись,
лишивши Кассіо замісто себе.

ДЕЗДЕМОНА

То мені втіха, я дуже рада.

ОТЕЛЛО

Правда ?

ДЕЗДЕМОНА

Що, друже ?

ОТЕЛЛО

Я радий, що ти розум стратила ¹¹).

ДЕЗДЕМОНА

Що значить це, Отелло любий ?

ОТЕЛЛО

Диявол ! . . (Б'є її).

ДЕЗДЕМОНА

На це не заслужила я.

ЛЮДОВІКО

Цьому в Венеції ніхто не йняв би віри,
хоч я й заприсягався би, що бачив. Це

занадто :

просіте, хай пробачить. Вона плаче.

ОТЕЛЛО

О, диявол !

Коли б земля могла зачати від жіночих сліз,
краплина кожна породила б крокодила.

Геть із моїх очей !

ДЕЗДЕМОНА

Щоб не гнівити вас іду я. (Йде).

ЛЮДОВІКО

Справді, покірна жінка.

Молю вас, генерале, заверніть її.

ОТЕЛЛО

Пані!

ДЕЗДЕМОНА

Що, мій пане?

ОТЕЛЛО

Що хотіли ви від неї?

ЛЮДОВІКО

Хто? я? мій пане?

ОТЕЛЛО

Так, ви хотіли, щоб її я завернув.

Може вона вертатись і вертається, і знову йде
і знову повертається, і може плакати, так
плакати.

Покірлива вона, покірлива, як ви сказали,
аж надто. Вдайтеся у ваші сльози.

А що до того... О, як добре удає вона
страждання!

Наказано мені додому повернутись.

(Дездемоні). Йди відси;

по вас пішлю я потім. Корюсь наказові
і повернуся у Венецію. Геть, геть!

(Дездемона йде)

Заступником мені най буде Кассіо. Сьогодні

я прошу вас до мене на вечерю :
на Кипр ви завітали в добрий час. Цапи і мавпи !
(Іде).

ЛЮДОВІКО

Це той шляхетний мавр, що його весь сенат
за совершенство уважає ! Це істота,
що не турбують її страсті, тверда доблесть,
що її ні стріли долі, ні удар випадку
не ранять, не вразять !

ЯГО

Змінився дуже він.

ЛЮДОВІКО

Чи при собі ? Чи розум не затьмарився йому ?

ЯГО

Він те, що є. Засуджувати я не можу.
Щоб був він тим, яким не є, а міг би бути,
молитись я хотів би.

ЛЮДОВІКО

Як ? ! жінку бити !

ЯГО

Так, негаразд це. Та хотів би я,
щоб цей удар нічого гіршого не віщував.

ЛЮДОВІКО

Це його звичай ?

Або це лист хвилює кров його
і вперше викликав цей вчинок ?

ЯГО

Леле, леле,

не личило б мені оповідати,
що бачив я і знаю. Ви спостерігайте,
і власні його вчинки вам покажуть
і без моїх пояснень: стежте
і примічайте, як надалі в нього буде.

ЛЮДОВІКО

Шкода, що в ньому помилявся я. (Виходить).

Сцена II

Кімната в замку. Увіходить Отелло та Емілія

ОТЕЛЛО

То ви не запримітили нічого?

ЕМІЛІЯ

Не чула я нічого й не підозривала.

ОТЕЛЛО

Проте ви Кассіо разом із нею бачили?

ЕМІЛІЯ

Але не бачила нічого злого, хоч і чула
склад кожний їхньої розмови.

ОТЕЛЛО

Невже ніколи пошепки вони не розмовляли?

ЕМІЛІЯ

Ніколи, пане.

ОТЕЛЛО

Від себе вас не відсиляли?

ЕМІЛІЯ

Ніколи.

ОТЕЛЛО

По віяло, приміром, рукавички, маскеру, ніколи?

ЕМІЛІЯ

Ніколи, пане.

ОТЕЛЛО

Це дивно.

ЕМІЛІЯ

Я можу, пане, поручитися за честь її
душею власною. Коли инакша ваша думка,
одкиньте геть її — вона даремно серце вам
турбує.

Коли якийсь негідник вам навів ці думки,
спаде на нього кара неба, як на змія,
бо, як вона не чесна і не чиста й вам не вірна,
тоді немає в світі мужів щасливих; і найчистіша
жінка

гидка, як наклеп.

ОТЕЛЛО

Поклич її — іди.

(Емілія йде)

Досить сказала: та вона звичайна звідня
і вміє добре розмовляти. Хитра це паскуда.

замок і ключ найогидніших таємниць.

А теж навколішки стає та молиться: я бачив сам.

(Увіходять Дездемона й Емілія)

ДЕЗДЕМОНА

Що хочете, мій пане?

ОТЕЛЛО

Іди сюди, голубко.

ДЕЗДЕМОНА

Що таке?

ОТЕЛЛО

Дай подивитись тобі в очі.

Дивись в обличчя просто.

ДЕЗДЕМОНА

Що за бажання дивне?

ОТЕЛЛО

(До Емілії)

Робіть ви вашу справу.

Закоханих облиште і замкніте двері;

гукніть чи кашляніть, коли хто йтиме:

це ваша вміість, ваша вміість. Ну -бо швидше!

(Емілія виходить)

ДЕЗДЕМОНА

Навколішки благаю, що це за слова?

Я чую гнів в твоїх словах,

але не розумію самих слів.

ОТЕЛЛО

Скажи, хто ти?

ДЕЗДЕМОНА

Дружина ваша, пане; вірна ваша
і чесная дружина.

ОТЕЛЛО

Заприсягнись і засуди сама себе,
бо ти лицем до ангелів подібна, і чорти сами
тебе бояться взяти; вдвоє засуди сама себе,
заприсягнувшись, що ти чесна.

ДЕЗДЕМОНА

Бог відає, що правда це.

ОТЕЛЛО

Бог відає, що ти зрадлива, як нечиста сила.

ДЕЗДЕМОНА

Проти кого, мій пане, з ким і як?

ОТЕЛЛО

О, Дездемоно, геть, геть, геть!

ДЕЗДЕМОНА

О, день жахний! Чому ти плачеш?
Невже причина цих я сліз, мій пане?
Коли підозріваєш ти, що через батька
назад тебе оце закликано,
то не гріши на мене: як його ти втратив,
то втратила його я теж.

ОТЕЛЛО

Коли б то воля божа
мене в стражданні випробувати, мов дощем,
коли б лились на мене горе й сором,
якби я в злидні впав до самих уст.
якби мене закуто й всі мої надії разом, —
я де-будь в серці закуток знайшов —
терпіння хоч краплину. Але мене зробити
недвижним символом у час зневаги¹²⁾,
щоб вічно він на мене вказував би пальцем —
і це я перетерпів би також, гаразд, гаразд.
А коли те, у що я душу вклав,
те, що мені життя й без чого не живу я,
джерело, що з нього тече моє життя
й без нього висихає; коли це одразу зникає
або стає багном, і там огидні гади
звиваються і плодяться — тут вигляд свій зміни,
терпіння, юний і рожевоустий херувиме,
і лютий вигляд май, мов пекло.

ДЕЗДЕМОНА

Я сподіваюся, мене вважа за вірну пан мій.

ОТЕЛЛО

Так, так, як влітку мухи по різницях,
що в мить одну плодяться... О, ти, отрутне зілля,
таке прекрасне з виду, запашне,
що розум тьмариться. Ніколи б не народжува-
лося краще!

ДЕЗДЕМОНА

А що за вчинок, невідомий мені, я зробила?

ОТЕЛЛО

Невже прекрасний цей папір, чудова книга
на те, щоб написати в ній „повія“? Що зро-
била? ¹⁸⁾

Зробила! Спільна власність ти!
Мое обличчя ¹¹⁾ горном до ливарства стало б,
де спопелявіла би соромливість,
коли б тобі твої розказував діла я. Що зробила?
Затулює собі бог носа й місяць одвернувся;
бурхливий вітер, що назустріч все цілує,
заховується у печери під землею
і слухати того не хоче. Що зробила?
Повіє безсоромна!

ДЕЗДЕМОНА

Пробі, даремно ображаєш.

ОТЕЛЛО

Так не повія ти?

ДЕЗДЕМОНА

Ні, я християнка.

Коли посуд ¹⁵⁾ цей берегти для чоловіка
від дотиків брудних і незаконних,
повією не значить бути — не повія я.

ОТЕЛЛО

Що, ти не повія?

ДЕЗДЕМОНА

Ні, душі спасінням...

ОТЕЛЛО

Чи це можливо?

ДЕЗДЕМОНА

О боже, вибав!

ОТЕЛЛО

Пробач тоді.

З Венеції, гадав я, хитра ти повія,
що вийшла за Отелло. — А ти, пані,
що маєш службу иншу, ніж Петра святого,
і стережеш ворота пекла...

(Увіходить Емілія)

Ти, ти, це ти!

Скінчили ми своє. Ось на за працю.

Будь ласка, двері одімкніть, ні слова про
розмову.

ЕМІЛІЯ

Що чоловік задумав цей?

Що з вами, пані? Що з вами, пані добрая моя?

ДЕЗДЕМОНА

Справді, мов я у півсні.

ЕМІЛІЯ

Що, пані, сталося з чоловіком?

ДЕЗДЕМОНА

З ким?

ЕМІЛІЯ

Та з моїм паном ?

ДЕЗДЕМОНА

Хто ж твій пан ?

ЕМІЛІЯ

Той, люба пані, хто і ваш.

ДЕЗДЕМОНА

Немає в мене пана. Не мов, Еміліє, до мене :
я плакати не можу ; а відповісти можу,
лише слізьми зійшовши ¹⁶). Прошу, на ніч
покрови шлюбні поклади на ліжко. Не забудь
Поклич до мене твого чоловіка.

ЕМІЛІЯ

Що за зміни справді ? (Виходить).

ДЕЗДЕМОНА

Поводитись зі мною так, зі мною !
Яку нагоду дати я могла, щоб він
Подумати про мене міг щось зле таке ?
(Повертається Емілія з Яго)

ЯГО

Що, пані, кажете ? Що з вами ?

ДЕЗДЕМОНА

Сказати я не можу. Хто дітей малих навчає,
це робить ніжно й на легкій роботі.
Так досить і йому лиш трохи докорити б ; справді
я дитина, що їй можна докоряти.

ЯГО

Що за справа, пані?

ЕМІЛІЯ

Ах, Яго, пан наш так образив пані,
такими ненависними словами її лаяв,
що серце чисте їх не стерпить.

ДЕЗДЕМОНА

Чи те я, що він каже, Яго?

ЯГО

Що каже, ясна пані?

ДЕЗДЕМОНА

То каже, що й сказати я не можу.

ЕМІЛІЯ

Повією назвав її; і п'яний старець
цього не буде полюбовниці своїй казати.

ЯГО

За віщо ж так?

ДЕЗДЕМОНА

Не знаю я. І, певно, не така я.

ЯГО

Не плачте, годі. Що за день!

ЕМІЛІЯ

Невже на те відмовила вона шляхетним
домаганням,
лишила батька, край свій і своїх друзів,
щоби повією називано її? Хіба тут не
заплачеш!

ДЕЗДЕМОНА

Така моя гіркая доля!

ЯГО

Проклін йому за це!
Як божевілля це найшло на нього?!

ДЕЗДЕМОНА

То знає бог.

ЕМІЛІЯ

Хай мене повісять, коли якийсь пекельний злодій
ледащя всероба та підлиза,
раб гидкий та улесливий, дістати щоб собі
посаду,
на неї наклепу цього не звів, повісять мене хай.

ЯГО

Фі,
таких нема людей, це неможливо.

ДЕЗДЕМОНА

А коли є такий, хай бог йому простить.

ЕМІЛІЯ

Ні, шибениця хай простить, і кості обгризуть
чорти !

Чому її повією взивати ? Хто до неї залицявся ?
Де, і коли, і як ? Яка нагода ?

Якийсь шахрай негідний мавра обдурив,
якийсь паскудник знаний, підлий чоловік.

О небо, викрий ти таких людей
і бич вложи у кожную чесну руку,
щоб голими негідників цих гнати світом
від заходу до сходу.

ЯГО

Будь ласка, не так голосно ¹⁷⁾.

ЕМІЛІЯ

Проклін йому ! Й тебе колись такий паскудник
збив з глузду таким саме робом
і ти почав підозрівати мене з мавром.

ЯГО

Та ти дурна. Іди ти !

ДЕЗДЕМОНА

Леле, Яго !

Що я зроблю, щоб чоловіка знову привернути ?
Як добрий друг, іди до нього ; кленуся світлом
неба,

не знаю, чому втратила його. Ось на колінах я,
коли його кохання я образила хоч раз

чи то в думках, чи то на ділі;
коли ці очі, вуха й почуття
замилувались в іншому комусь;
коли його я не люблю, як я любила.
Й любити буду, хоч би він і віддалив мене
через розвід сумний, кохати буду ніжно,
хай втіха облишить мене. Зробити може гнів
багато,

а гнів його мені життя забрати може,
та не любов мою. Не можу вимовити я „повія“,
і жах бере тепер казати цеє слово.
А щоб зробити те, за що так звуть,
я всіх би світу благ безмежних не взяла.

ЯГО

Я прошу, пані, заспокойтесь : це не його влада :
державні справи його непокоять,
і він обурився на вас.

ДЕЗДЕМОНА

Коли б то так !

ЯГО

Це так, ручусь я. (Сурми).

Скликають, чуєте, то сурми на вечерю :
чекають вас посли венеціянські.

Ідіть туди й не плачте. Буде все гаразд.

(Дедемона й Емілія виходять. Увіходить Родріго)

ЯГО

Ну, що, Родріго ?

РОДРІГО

Мені здається, що ти поводишся зі мною не-
справедливо.

ЯГО

Чому це так?

РОДРІГО

Що-дня ти вигадуєш нову причину, Яго, і
більше, як мені тепер здається, віддаляєш від
мене надію, ніж наближаєш до мети. Далі цього
й справді я не можу терпіти. І ще я не знаю,
чи пробачити тобі те, чого я зазнав по - дурному.

ЯГО

Хочеш послухати мене, Родріго?

РОДРІГО

До правди кажучи, я слухав багато. Між тво-
їми словами й ділом немає нічого спільного.

ЯГО

Обвинувачуєш дуже не по правді мене.

РОДРІГО

Дуже по правді! Я перевів усі мої гроші. А
діамантів, що їх я передав тобі для Дездемони,
половини досить було б, щоб спокусити ве-
стальку. Ти казав мені, що вона прийняла їх
і скоро здійснить мої надії й поквитається.
Але я нічого не бачу.

ЯГО

Добре, добре. Ну, що далі?

РОДРІГО

Добре! Далі! Далі так не може бути, чоловіче; і це не дуже добре. На мою думку, це погано, і бачу, що мене обдурено.

ЯГО

Ну, добре.

РОДРІГО

А я кажу тобі, що це зовсім не добре. Я сам з'ясую справу з Дездемоною; коли вона поверне мені мої діаманти, я відмовляюсь від моїх домагань і покаюсь у моїй незаконній настирливості; а коли ні, будь певен, я шукатиму нагоди розправитись з тобою.

ЯГО

Ти тепер усе сказав?

РОДРІГО

Так, і не сказав нічого такого, чого не був би в силі зробити.

ЯГО

Ну, тепер я бачу, ти маєш завзяту вдачу, і з цієї хвилини кращу матиму гадку про тебе, ніж коли раніш. Дай мені, Родріго, руку. Підставу мають твої сумніви що до мене, але все ж, запевняю, я сумлінно робив твою справу.

РОДРІГО

Цього не видно.

ЯГО

Так, справді не видно. І твої сумніви розсудливі й розумні. Але, Родріго, коли ти маєш те, чого я тепер, сподіваюсь, у тебе більше, ніж коли, — я маю на думці мужність і доблесть, — цієї ночі покажи це, і, коли наступної ночі ти не матимеш насолоди з Дездемоною, жени мене з цього світу, як зрадника і вигадуй муки для мого тіла.

РОДРІГО

Але в чому справа? Розумна вона й легка?

ЯГО

Є тут наказ особливий з Венеції, щоб Кассіо був заступником Отелло.

РОДРІГО

Чи це правда? Тоді Отелло й Дездемона повернуться в Венецію.

ЯГО

О, ні; він їде в Мавританію і візьме з собою прекрасну Дездемону, якщо тільки не затримає його тут якийсь випадок, а цього можна спритно досягти, усунувши Кассіо.

РОДРІГО

Що значить — усунувши Кассіо ?

ЯГО

Зробити його нездатним заступити Отелло,
розбивши йому голову.

РОДРІГО

І ти хочеш, щоб це зробив я ?

ЯГО

- Так, коли ти маєш сміливість подбати про свою користь і право. Сьогодні він на вечері в коханки, і я теж піду туди: він ще не знає про своє почесне призначення. Коли ти хочеш підстерегти, як він відти йтиме — а я зроблю так, що це припаде між північчю та першою годиною — можеш робити з ним усе, що завгодно. Я буду недалеко, щоб допомогти твоєму замахові, і він між нами впаде забитий. Не стовпій і не дивуйся, а ходім зі мною. Я доведу, що його смерть потрібна, так що й сам ти визнаєш за добро це зробити. Надходить час вечері, і ніч швидко наближається: вже скоро.

РОДРІГО

Я хотів би почути ще причини для цього.

ЯГО

І я вволю твоєю волю.

Сцена III

Кімнати в замку. Увійходять Отелло, Людовіко, Дездемона
Емілія й почет

ЛЮДОВІКО

Благаю, пане, не турбуйтеся далі.

ОТЕЛЛО

Пробачте, мені добре прогулятись.

ЛЮДОВІКО

Добраніч, пані, дякую покірно.

ДЕЗДЕМОНА

Ми раді вам завжди.

ОТЕЛЛО

Ну що ж, ходімо, пане.

О, Дездемоно!

ДЕЗДЕМОНА

Що, мій друже?

ОТЕЛЛО

Лягай зараз же спати. Швидко повернись я;
покоївку одпусти. Дивись, зроби це.

ДЕЗДЕМОНА

Гаразд, мій пане.

(Отелло, Людовіко й почет уходять)

ЕМІЛІЯ

Ну, що тепер? На вигляд м'якший, ніж раніш.

ДЕЗДЕМОНА

Казав — повернеться негайно й наказав мені
лягати спати й відпустити вас просив.

ЕМІЛІЯ

Відпустить мене?

ДЕЗДЕМОНА

Так він бажав. Тепер, Емільйо люба,
дай одяг на ніч мені — й на добраніч.
Не треба нам його тепер гнівити.

ЕМІЛІЯ

Вам краще би його не бачити ніколи.

ДЕЗДЕМОНА

Цього я не бажала б: палко так кохаю,
що навіть гнів його і лютість і докори —
будь ласка, розстібни — привабне в ньому
й любе.

ЕМІЛІЯ

На ліжку я поклала ті покрови, що казали.

ДЕЗДЕМОНА

Гаразд. Боже, які буваємо дурні ми.
Коли раніш тебе умру, то одягни
мене в це саме убрання.

ЕМІЛІЯ

Ну, годі, годі.

ДЕЗДЕМОНА

У матери покоївка була Барбара:
вона коханця мала; він її кохав і з дуру
кинув. І співала вона про „иву“ пісню.
То пісня старовинна і про неї мов співалось.
І так умерла з нею; спів оцеї сьогодні
не сходить мені з думки; й хочеться,
схиливши голову, її співати,
як бідолашна та Барбара. Прошу, швидше.

ЕМІЛІЯ

Чи принести нічне вбрання вам?

ДЕЗДЕМОНА

Ні, розстібни тут.
А Людовіко чоловік приємний...

ЕМІЛІЯ

Красень він.

ДЕЗДЕМОНА

І розмовляє добре.

ЕМІЛІЯ

В Венеції я знаю жінку,
що босоніж пішла б у Палестину,
аби до уст його торкнутись.

ДЕЗДЕМОНА (співає)

- Під ивовим дровом, сердечна, сиділа.
 - Співайте зеленую иву.
 - На серці рука, голова на колінах.
 - Співайте про иву, про иву, про иву.
 - Дзюрчали струмки, її зойк відтворяли.
 - Співайте про иву, про иву, про иву.
 - І падали сльози гіркі, м'якшали скелі.
- Поклади це тут.
- Співайте про иву. про иву, про иву.
- Будь ласка, йди, прийде він скоро.
- Співайте про иву зелену, що буде вінок мій,
 - його не винить: його кривду прощаю.
- Не винен він.
- Ні, це щось не так. Чуєш, стукає хтось.

ЕМІЛІЯ

То вітер.

ДЕЗДЕМОНА

- Коханцеві „зрадник“ сказала; а що відпо-
вів він?
 - Співайте про иву, про иву, про иву.
 - До багатьох жінок я залицяюсь: і ти із
багатьма теж знайся.
- Так, іди тепер; добраніч. Очі щось сверблять:
мабуть, на сльози це.

ЕМІЛІЯ

Та що ви, ні!

ДЕЗДЕМОНА

Я чула, кажуть так. Чоловіки, чоловіки!
Гадаєш ти, скажи мені, Еміліє,
Чи є такі жінки, що зраджують мужів
так грубо?

ЕМІЛІЯ

Безперечно, є такі.

ДЕЗДЕМОНА

А ти зробила б це за все на світі?

ЕМІЛІЯ

А ви мов не зробили б?

ДЕЗДЕМОНА

Ні, кленусь я перед небом ясним.

ЕМІЛІЯ

Та й я ніколи б перед ясним небом; я
могла б зробити легко це вночі.

ДЕЗДЕМОНА

І ти зробила б це за все на світі?

ЕМІЛІЯ

О, світ — велика річ.
Світ — то велика нагорода
за гріх такого роду.

ДЕЗДЕМОНА

А я. гадаю, справді не зробила б.

ЕМІЛІЯ

По правді, думаю, зробила б, а потім полагала б справу. Звичайно, не зробила б я цього за перстень ¹⁹⁾, ні за кілька аршинів матерії, ні за вбрання, спіднички, очіпки та інші ozdobi. Але за все на світі — скажіть, хто не зробив би? Та я не побоялась би й чистилища.

ДЕЗДЕМОНА

Хай прокленуть мене коли б я вчинок такий зробила за усе на світі.

ЕМІЛІЯ

Чому? Блуд ²⁰⁾ вважається за блуд лише в світі; а коли ви цей світ матимете за вчинок свій, то блуд цей є у вашому власному світі. і ви його можете перетворить на цноту.

ДЕЗДЕМОНА

Не хочу думати, що є такі жінки.

ЕМІЛІЯ

Так, тьма їх є; багато стільки їх, що землю сповнити всю ними можна. Але я думаю, що винні чоловіки, як зраджують жінки; не роблять слушного
вони
та іншим скарби ті дають, що нам належать; або, в безглузді ревності удавшись, обмежують нас; іноді ще б'ють нас

і зменшують видатки наші.

Ми жовч теж маємо і, хоч покірні,
до помсти здатні все ж. Хай вони знають,
що жінки їхні почувають теж: і бачать, нюшать,
сприймають і гірке й солодке,
як їхні чоловіки. І що то вони роблять,
коли міняють нас на інших? Це є втіха?
Гадаю, так. Хвилюють страсті їх?
Гадаю, так: Хибують через малосилість?
Гадаю так. А ми, хіба у нас страстей немає,
Бажання втіхи, малосилости, що в них?
Поводяться хай добре з нами й знають,
Що, коли робим зло ми, їхній приклад беремо

ДЕЗДЕМОНА

Добраніч! Боже, дай же сили
зі зла не зло збирать, а засіб до поправи.

АКТ П'ЯТИЙ

Сцена I

Кипр. Вулиця. Увіходить Яго й Родріго

ЯГО

Стань за колоною отут; він скоро сюди прийде.
Свій добрий меч вийми з піхов і ним орудуй;
швидко, швидко, не бійсь нічого, бо я близько.
Або ми виграли, або й по нас. Про це розваж
і виріши як - найтвердіш.

РОДРІГО

Будь близько тут. Зазнати можу я невдачі.

ЯГО

Я близько буду: мужнім будь і стань, де
слід. (Трохи відходить).

РОДРІГО

Не дуже маю нахил убивати;
але достатні доводи навів він:
поменшає одним. Вперед, мій меч! Смерть,
смерть! (Іде на своє місце)

ЯГО

Роз'ятрив я уразку свіжу майже до крові,
і він озлобився. Чи Кассіо вб'є він.
чи Кассіо його, чи вдвох загинуть —
все це мені на користь: житеме Родріго —
він вимагатиме, щоб повернув я
ті гроші й діаманти, що я виманув у нього,
мов подарунки Дездемоні.
Цього не буде хай. А Кассіо живий ли-
шиться,
життя його краса що - дня
мене робитиме гидким; крім того, й мавр
мене йому, можливо, видасть. То велика небез-
пека.

Ні, вмерти мусить він. Так. чую його кроки.

(Увіходить Кассіо)

РОДРІГО

Ходу його я знаю, він це. Вмири ти, гаде!

(Виходить і кидається на Кассіо)

КАССІО

І сподівався ворог мій, що смерть мені,
але міцніший одяг¹⁾ мій, ніж ти гадав:
тепер, поспробую я твій (ранить Родріго).

РОДРІГО

О, смерть мені!

(Яго вибігає із своєї засади, ранить Кассіо в ногу й
зникає)

КАССІО

Мене поранено. Рятуйте, вбивці, вбивці!

ОТЕЛЛО

Голос Кассіо: додержав Яго свого слова.

РОДРІГО

О, я негідний!

ОТЕЛЛО

Справді, так.

КАССІО

Пробі, давайте світла, лікаря!

ОТЕЛЛО

Це він! О, смілий Яго, чесний, вірний.

Так добре ти помстивсь за кривду друга.

Ти вчитель мій: твого, красуне, вбито ²⁾ вже
коханця

І твій надійде час: повіє, йду до тебе.

Геть з серця чари твої. твої очі...

На ложі в плямах зради будуть плями крові.

(Увіходить Людовіко й Граціяно)

КАССІО

Немає варті, ні прохожих. Вбивці! вбивці!

ГРАЦІЯНО

Тут щось лихе. Крик був такий жахний.

КАССІО

О, допоможіть!

ЛЮДОВІКО

Чуєш?

РОДРІГО

О, злодію проклятий!

ЛЮДОВІКО

Стогнали двоє або троє. Глупа ніч.
Засада, може, це: здається, нерозумно
на крик іти цей, поки нас не буде більше.

РОДРІГО

Ніхто не йде. Зійду я кров'ю...

ЛЮДОВІКО

Чуєш?

ГРАЦІАНО

Сюди йде хтось в сорочці, з світлом, збройний.

(Увіходить Яго з ліхтарем)

ЯГО

Хто тут? Хто тут кричав, що вбито?

ЛЮДОВІКО

Не знаєм ми.

ЯГО

Хіба не чули крику ви?

КАССІО

Тут, тут, пробі, рятуйте!

ЯГО

В чому річ?

ГРАЦІЯНО

Це заступник Отелло, на мій погляд.

ЛЮДОВІКО

Це справді він; видатний мужністю своєю.

ЯГО

Хто ви, що тяжко кричите там?

КАССІО

Ти, Яго? Ранили мене, скалічили злодії.
Допоможи хоч як.

ЯГО

Це ви, заступнику? Що ж за злодії це були?

КАССІО

Здається, тут один з них недалеко,
підвестися не може.

ЯГО

Злодії лукаві.

Ви хто такі? Ідіть сюди й допоможіть.

РОДРІГО

О, допоможіть!

КАССІО

Це з них один.

ЯГО

А, душогуб! Падлюко! (Вбиває Родріго).

РОДРІГО

Проклятий Яго! Пес паскудний!

ЯГО

Людей в пітьмі вбивати! Де ж убивці інші?
А в місті тиша. Вбивство, вбивство!
Хто ви? Чи добрі люди, чи лихі?

ЛЮДОВІКО

Як нас впізнаєш, так і зви.

ЯГО

Сеньйор Людовіко?

ЛЮДОВІКО

Так, пане.

ЯГО

Пробачте. Кассіо поранили злочинці.

ГРАЦІЯНО

Кассіо?

ЯГО

Що з тобою, друже?

КАССІО

Розрубано надвоє ногу.

ЯГО

Боже правий, заступи!
Світла, панове. Ногу перев'яжу сорочкою моею.
(Увіходить Біянка)

БІЯНКА

Що сталося, що? Кричав тут хто?

ЯГО

Хто тут кричав?

БІЯНКА

Мій любий, милий Кассіо.
О, Кассіо, Кассіо, Кассіо!

ЯГО

Повіє світова! Не думаєте, Кассіо, на когось,
хто міг би так понівечити вас?

КАССІО

Ні.

ГРАЦІЯНО

Шкода, що бачу вас в такому стані. Я шукав
вас.

ЯГО

Дайте підв'язку мені, так. Коли б ще ноші,
щоб перенести відси його тихо.

БІЯНКА

Ой, лихо, мліє він. О, Кассіо, Кассіо!

ЯГО

Панове, на мій погляд, ця безпутня
в цій справі брала участь.

Спокійно, добрий Кассіо. Сюди, сюди!

І дайте світло. Чи впізнаєте обличчя це, чи ні?

О, боже, друг це мій і мій земляк

Родріго. Ти? Так, ти. О, боже, це Родріго.

ГРАЦІЯНО

Як, венеціянець?

ЯГО

Так, пане. Знаєте його ви?

ГРАЦІЯНО

Чи знаю я? Звичайно.

ЯГО

Сеньйор Граціяно, пробачте мені, прошу.

Криваві випадки виправдують мою нечемність,
що не помітив вас.

ГРАЦІЯНО

Я радий бачити вас.

ЯГО

Як вам, Кассіо? Давайте ноші, ноші.

ГРАЦІЯНО

Родріго!

ЯГО

Він, це він. (Приносять ноші). О, як це добре — ноші.
Кілька людей хай обережно понесуть його відси.
Піду по генералового лікаря. (До Біянки). А що
до вас,
то не турбуйтеся. Той, хто лежить тут, Кассіо,
був кращий друг мені: що за злоба між вами?

КАССІО

Ніякої. І я не знаю цього чоловіка.

ЯГО

(до Біянки). Чому ти зблідла так? Несіте з ву-
лиці його мерщій.
Побудьте тут, панове. Що ви зблідли, пані?
Чи бачите, як очі їй блукають?
Коли ви стежить будете, довідаємось ми ще
більше.
Пильнуйте добре. Прошу вас, за нею стежте.
Чи бачите, панове? Злочин промовляє
без язика навіть.

(Увіходить Емілія)

ЕМІЛІЯ

О, боже, сталося що? Що сталося, чоловіче?

ЯГО

На Кассіо в пітьмі напали
Родріго й ті, що з ним, та повтікали.
Його поранено на смерть. Родріго вбито.

ЕМІЛІЯ

О, добрі люди! Бідний Кассіо!

ЯГО

Оце плоди розпусти. Прошу, Еміліє, піди до Кассіо, дізнайся, де вечеряв він учора. (До Біянки). Чого при цьому ти затремтіла?

БІЯНКА

Вечеряв він у мене, та не того тремчу я.

ЯГО

А, в тебе? Наказую, йди за мною.

ЕМІЛІЯ

Ганьба, ганьба тобі, повіє.

БІЯНКА

Я не повія. Я така ж порядна, як ти, що мене ображаєш.

ЕМІЛІЯ

Як я! Ганьба тобі.

ЯГО

Панове, ходім поглянути, як Кассіо - бідаку
перев'язано.
(До Біянки). Іди за нами, там розкажеш иншу
казку.

ЕМІЛІЯ

Біжи до замку швидше
і генералові й дружині розкажи, що сталося.
Ходімо, нубо. Це та ніч,
яка дасть перемогу або згубу.

Сцена II

Опочивальня в замку. Дездемона спить у ліжку. Горить
світло

ОТЕЛЛО

Причина це, причина — моє серце.
Не назову її я вам, о, чисті зорі³⁾.
Оце причина. Та не хочу її кров пролити;
не хочу я вразити тіло, що за сніг біліше,
гладеньке, мов постаті з алябастра.
Хай вмере, бо багатьох инакше зрадить.
Згашу вогонь, а там — вогонь твого життя.
Коли тебе згашу, вогнений помічник мій,
я знову можу світло запалити,
коли одумаюсь. А як згашу
твій світоч, цей найкращий твір природи,
чи я знайду вогонь той Прометеїв.
щоб запалити знов? Зірвавши розі пелюстки,
не поверну природної їх сили.
Вона зів'яне. Порозкошую ж, поки не зів'яла.
О, подих запашний, що переконуєш
і правосуддя
переламати меч свій. Ще, о, ще!

Будь така і після смерти. А я тебе уб'ю
й любитиму і потім — ще, останній раз:
такий ніжний смертельний поцілунок. Плакати
я хочу.

Але це сльози люті — це печаль небес⁴⁾:
Вона карає все, що любить. Ось прокинулась.

ДЕЗДЕМОНА

Хто тут? Отелло?

ОТЕЛЛО

Дездемоно, я.

ДЕЗДЕМОНА

Чи хочеш спати ти, мій пане?

ОТЕЛЛО

Чи ти на ніч молилась, Дездемоно?

ДЕЗДЕМОНА

Так, мій пане.

ОТЕЛЛО

Коли ти знаєш за собою гріх який,
непрощений ще небом, безпокутний,
молись за нього швидше.

ДЕЗДЕМОНА

Але що значить це, мій пане?

ОТЕЛЛО

Молись, та швидше. Я тут походжу.
Не хочу тебе розполохом захопити —
забороняє бог, душі твоєї я не вб'ю.

ДЕЗДЕМОНА

Про смерть ти кажеш?

ОТЕЛЛО

Так, кажу.

ДЕЗДЕМОНА

О, боже!

Змилуйсь наді мною.

ОТЕЛЛО

Аміль від всього серця.

ДЕЗДЕМОНА

Коли ти кажеш так, мене не вб'єш ти.

ОТЕЛЛО

Гм...

ДЕЗДЕМОНА

І все ж боюсь тебе: ти жах наводиш.
коли очима так блукаєш; боюсь, чому — не знаю.
Вини не відаю, але боюсь і почуваю.

ОТЕЛЛО

Подумай про гріхи твої.

ДЕЗДЕМОНА

Мої гріхи - любов до тебе.

ОТЕЛЛО

За неї саме ти й вмираєш.

ДЕЗДЕМОНА

Смерть за любов з природою незгодна.

Навіщо так кусаєш губи ти?

Якась кривава страсть хвилює образ ^у) твоїй.

Такі ознаки. Та надію, маю я надію,

що не на мене це...

ОТЕЛЛО

Ні слова, тихо.

ДЕЗДЕМОНА

Мовчатиму я. В чому річ?

ОТЕЛЛО

Хустку, що любив я так, мій подарунок,
дала ти Кассієві?

ДЕЗДЕМОНА

Клянусь життям, душею — ні.

Поклич же Кассію, його спитай.

ОТЕЛЛО

О, ніжна, бережись і бійся

клястись неправдою, бо ти на ложі смерти.

ДЕЗДЕМОНА

О, горе! Наклеп зведено на нього, я пропала.

ОТЕЛЛО

Повіє, плачеш ти за нього перед мною?

ДЕЗДЕМОНА

Гегь прожени, мій пане, але не вбивай.

ОТЕЛЛО

Смерть тобі, повіє.

ДЕЗДЕМОНА

Убий хоч завтра, цю ніч хай живу.

ОТЕЛЛО

Ну, пручатись будеш...

ДЕЗДЕМОНА

Хоч півгодини.

ОТЕЛЛО

Коли готово все. навіщо відкладати?

ДЕЗДЕМОНА

Молитву дай мені хоч прочитати.

ОТЕЛЛО

Запізно вже (душить її).

ЕМІЛІЯ

Пане! пане! Що то, пане, пане?

ОТЕЛЛО

Що за шум? Не вмерла, ще не вмерла.
О, я жорстокі й, але знаю ласку —
твоїх страждань не хочу далі.
Так, так⁶).

ЕМІЛІЯ

Чи чуєте, мій пане, пане?

ОТЕЛЛО

Хто там?

ЕМІЛІЯ

О, добрий пане, слово хочу вам сказати.

ОТЕЛЛО

А, Емілія. Я зараз. Вона вмерла.
Прийшла, мабуть, сказати, що Кассіо убито,
бо галасу було багато. А! не рухнеться.
Спокійна, як могила. Чи впустить її, чи добре це?
Здається, зворухнулась. Ні. Що слід робити?
Коли ввійде вона, до жінки звернеться.
До жінки! Жінки! Жінки я не маю!
Втрачаю сили я. Страшна година!
Тепер, здається, зовсім затемняться
і сонце й місяць, і в жаху земля
під нами сколихнеться.

ЕМІЛІЯ

Вас благаю,

я хочу вам сказати слово, пане,

ОТЕЛЛО

Я й забув за неї. Йди, Емілію.
Тихо, зараз. Полог опущу я.
Де ти? (Одмикає двері).

(Увіходить Емілія)

Навіщо ти прийшла сюди?

ЕМІЛІЯ

Жахне убивство сталось, мій ласкавий пане.

ОТЕЛЛО

Що, тепер оце?

ЕМІЛІЯ

Щойно пане.

ОТЕЛЛО

Цьому виною справді місяць^{6а}):
наблизився він більше до землі, ніж слід,
і божевілля на людей наводить.

ЕМІЛІЯ

Там, пане, Кассіо вбив молодого венеційця,
Родріго на ім'я.

ОТЕЛЛО

Родріго вбито!

І вбито Кассіо?

ЕМІЛІЯ

Ні, Кассіо не вбито.

ОТЕЛЛО

Не вбито Кассіо! не сталося!
І солодка помста згіркла.

ДЕЗДЕМОНА

О, безневинна, безневинна смерть!

ЕМІЛІЯ

Що то за стогін?

ОТЕЛЛО

Стогін? Де?

ЕМІЛІЯ

О, горе, стогін то моєї пані!
Пробі, рятуйте! Пані, мовте ще,
ще, Дездемоно, люба пані, мовте.

ДЕЗДЕМОНА

Я неповинная вмираю.

ЕМІЛІЯ

Але хто смерть заподіяв?

ДЕЗДЕМОНА

Ніхто. Сама. Прощай!
Вітай дружину. О, прощай!

ОТЕЛЛО

Хто, як її убив?

ЕМІЛІЯ

Хто знає.

ОТЕЛЛО

Однак ти чула, як сказала, що не я.

ЕМІЛІЯ

Сказала так: я мушу правду передати.

ОТЕЛЛО

Вона з брехнею на устах пішла в палаще пекло.
Я, я її убив.

ЕМІЛІЯ

Тоді ще більший вона ангел.
А ти диявол ще чорніший.

ОТЕЛЛО

Вона зійшла із глузду і була повія.

ЕМІЛІЯ

На неї наклеп зводиш, ти — диявол.

ОТЕЛЛО

Вона була невірна, як вода ⁷).

ЕМІЛІЯ

Ти мов огонь, ти лютий. Коли звеш
її невірною. Була вона, як небо, чиста.

ОТЕЛЛО

Кассіо любився з нею. Спитай у чоловіка.
Засуджено мене нехай на всі глибини пекла,
коли наважився я без причин достатніх
на крайність цю. Твій чоловік усе це знає.

ЕМІЛІЯ

Мій чоловік?

ОТЕЛЛО

Твій чоловік!

ЕМІЛІЯ

Він зна, що зраджувала пані?

ОТЕЛЛО

Так, з Кассіо. А якби була вірна,
то хоч би бог світ инший утворив
з суцільних справжніх хризолітів),
її за нього не віддав би я.

ЕМІЛІЯ

Мій чоловік!

ОТЕЛЛО

Він перший це сказав мені:
людина чесна він — ненавидить той бруд,
що вкрито ним діла нечисті.

ЕМІЛІЯ

Чоловік мій!

ОТЕЛЛО

Навіщо повторяєш? Я кажу — твій чоловік.

ЕМІЛІЯ

О, пані, глум який над вашою любов'ю.
То чоловік мій каже, що вона невірна!

ОТЕЛЛО

Він!

Кажу — твій чоловік. Це слово розумієш?
Мій друг і чоловік твій, чесний - чесний Яго.

ЕМІЛІЯ

Коли сказав він так, нехай його душа пропада
що - дня гние помалу; він брехав у серці своєму,
вона кохала надто свій невлучний вибір.

ОТЕЛЛО

А!

ЕМІЛІЯ

Роби що хоч, найгірше.
Цей вчинок твій не більш достойний неба,
ніж ти її.

ОТЕЛЛО

Мовчи, для тебе краще, краще буде.

ЕМІЛІЯ

Зробить тобі несила й пів того,
що знести можу. Дурню ти й злочинцю, несвідомий,
як шкіра твоя чорна. Діло ти своє зробив.
Я не боюсь меча. Я викажу тебе,
хоча б і двадцять раз я втратила життя. Пробі,
рятуйте, пробі!
Свою дружину мавр убив. Убивство!

(Уніходять Монтано, Граціяно та Яго)

МОНТАНО

Що сталося? Що, генерале, трапилось?

ЕМІЛІЯ

А, Яго, ти прийшов. Зробив ти добре:
Тут винуватять тебе в власних вбивствах.

ГРАЦІЯНО

Що сталося?

ЕМІЛІЯ

Коли ти справді мужній, викрий цю підлоту.
Він каже, що це ти на пані наклепав.
Я знаю — не зробив цього ти, не такий ти
підлий.

Кажи, душа моя вщерть повна.

ЯГО

Сказав йому я те, що думав, і не більше,
ніж визнав сам він за правдиве й слушне.

ЕМІЛІЯ

Але казав йому, що зраджує вона?

ЯГО

Казав.

ЕМІЛІЯ

Сказав неправду ти, гидку, жахну неправду.
Клянусь душею — це неправда і ганебна.
І з Кассіо? Ти кажеш — з Кассіо?

ЯГО

Так, пані, з Кассіо. Проте придержуй язика.

ЕМІЛІЯ

Придержувати я не буду; мушу я казати.
Убита господиня тут лежить на ліжку.

МОНТАНО, ГРАЦІЯНО

О, боже, захисти!

ЕМІЛІЯ

І наклеп твій — причина вбивства.

ОТЕЛЛО

Так, що стовпите? Це — правда.

ГРАЦІЯНО

Це — дивовижна правда.

МОНТАНО

Жахний то злочин.

ЕМІЛІЯ

Підлий, підлий, підлий!

Я думаю про це — гадаю, згадую. Підлота!
Тоді так думала я. З горя я себе убила б.
О, підлість, підлість!

ЯГО

Що, ти розум стратила? Кажу — іди додому.

ЕМІЛІЯ

Дозвольте мені, люди добрі, слово :
звичайно, я корюсь йому, та не тепер.
Можливо. Яго, я ніколи не піду додому.

ОТЕЛЛО

О, о ! (Падає на ліжко).

ЕМІЛІЯ

Так, так, лежи собі й реви,
бо вбив ти найніжнішу невинність,
яка коли на світ дивилась.

ОТЕЛЛО (підводячись)

Ні, вона була порочна.
Я мало знаю, дядьо, вас. Оце небога ваша ;
її дихання, справді, руки ці щойно спинили.
На погляд ваш, жакний це вчинок і жорстокий.

ГРАЦІЯНО

Нещасна Дездемоно! Добре, що твій тато вмер :
йому твій шлюб прискорив смерть, і горе
нитку літ старих пірвало. А коли б він жив,
він, бачивши це, вдався би в відчай
і янгола найкращого від себе відвернув би,
себе засуджуючи на погибель.

ОТЕЛЛО

Так, шкода. Але Яго знає,
що з Кассіо вона на сором той

тисячу раз пускалась. Визнав Кассіо це сам.
За перелюбство це йому вона подарувала,
те, що на знак пошани та кохання
я спершу дав їй, бачив я у Кассіо в руках:
це хустка — пам'ятка старинна,
що батько мій дав матері моїй.

ЕМІЛІЯ

О, боже, о, небесні сили!

ЯГО

Ну, мовчи!

ЕМІЛІЯ

Розкрилось — і мовчати я не можу.
Я промовлятиму нестримно, як північний вітер.
Хай небо й люди і чорти — усі,
всі, всі кричатимуть: ганьба мені, я все ж
скажу.

ЯГО

Та схаменись! Іди додому.

ЕМІЛІЯ

Не піду.

(Яго наміряється вдарити Емілію)

ГРАЦІЯНО

Фі,

мечем на жінку!

ЕМІЛІЯ

О, нерозумний мавр! Бо хустку ту, що кажеш,
найшла якось я й чоловікові дала.

Бо часто й невідхильно він просив,
і більше, ніж така дурниця варта —
благав мене її украсти.

ЯГО

Повіє підла!

ЕМІЛІЯ

Що вона Кассіо дала ту хустку? Я найшла її
й моему чоловікові дала.

ЯГО

Ти брешеш, погань.

ЕМІЛІЯ

Не брешу, клянусь я богом, ні, панове.
Убивця! Та і що такий дурний
з такою жінкою прекрасною зробити б міг!

ОТЕЛЛО

Хіба ж громи на небі,
щоби лише гриміти? О, рідкий негідник!
(Отелло кидається на Яго, але Монтано обеззброює його.)

Яго вбиває Емілію й тікає)

ГРАЦІАНО

Жінка впала; певно, вбив свою дружину.

ЕМІЛІЯ

Так, так. До пані мене ближче покладіть.

ГРАЦІЯНО

Утік, але дружину вбито.

МОНТАНО

Шахрай видатний! Візьміть цього меча,
Що я у мавра відібрав.
Ідіть та двері стережіть, його не пропустіть,
а радше вбийте. Я ж кинуся за тим злодієм.
за проклятушим.

(Монтано й Грацінно виходять)

ОТЕЛЛО

Сил не маю.

Меча мені забрало з рук хлопчисько.
Але навіщо б честь переживала чесність?
Хай гине все!

ЕМІЛІЯ

Що спів пророкував твій, пані?
А, може, мене чуєш? Я — мов лебідь,
І вму, співаючи про иву, иву, иву (співає).
Мавр, вірною вона була, тебе кохала, лютий,
клянусь душі спасінням, правду я кажу
і говорю, що думаю: вмираю я, вмираю.

ОТЕЛЛО

Тут є ще другий меч у тій кімнаті,
еспанський, загартований у льодах").
А ось він, дядьо, мушу вийти.

ГРАЦІЯНО

Наважишся, то дорого заплатиш.
Беззбройний ти, отже, терпи покірно.

ОТЕЛЛО

Дивись сюди й зі мною розмовляй,
інакше, хоч беззбройний, нападу на тебе.

(Увіходить Граціяно)

ГРАЦІЯНО

Ну, що таке?

ОТЕЛЛО

Ось маю меч я.

Ніколи кращого не мав на боці
своєму воїн. Так, я бачив дні,
коли рука ця невелика й гарний меч
мені шлях прокладали через перешкоди,
в двадцять більші раз, ніж оце ви.
Хто свою долю переможе? Не тепер, навіщо
похвальба.

Не бійся, бачивши озброєним мене:
скінчилась моя подорож, тут край,
тут моря берег, де спускаю паруса.
Назад ступаєш, ізлякавсь. Даремний острах.
Тростиною ¹⁰⁾ діткни Отелло в груди —
і він впаде. Куди Отелло йти?
Який тепер твій вигляд? Жертва долі злої!
Бліда, як убрання твоє. Побачимось ми на суді, —
твій погляд мою душу з неба скине,

й дияволи її підхоплять. Холодна, моя піжна.
Холодна, як і чистота твоя.

О, рабе проклятий! Дияволи, женіть мене
геть від небесної істоти.

У вирі бур несіть, паліть у сірці,
омийте в глибинах безодні вогняної.

Умерла Дездемона, вмерла.

(Увіходять Людовіко, Монтано; Кассіо несуть на пошах
офіцери, між ними звязаний Яго)

ЛЮДОВІКО

Де божевільний цей, нещасний чоловік?

ОТЕЛЛО

Той, хто колись Отелло був — ось він.

ЛЮДОВІКО

Де гад цей? Хай іде сюди, негідник.

ОТЕЛЛО

Йому на ноги я дивлюсь ¹¹⁾. Але байки то.

Хоч, може, й справді чорт, тебе уб'ю я. (Ранить
Яго).

ЛЮДОВІКО

Вирвіть меч в нього.

ЯГО

Поранив, та не вбив.

ОТЕЛЛО

Я дуже радий. Хочу, щоб ти жив,
бо вмерти, на мій погляд, щастя.

ЛЮДОВІКО

О ти, Отелло, що колись героєм був,
тепер у хитрощі попавсь проклятого раба.
Назвати як тебе?

ОТЕЛЛО

Як хоч.

Убивцем чесним, коли ваша ласка,
бо не робив я з ненависти зла, а з чести.

ЛЮДОВІКО

Злодіюга цей вже майже визнав злочин свій.
Це з ним ви Кассіо умовились убити?

ОТЕЛЛО

Так.

КАССІО

Ніколи, генерале, не давав нагоди вам я.

ОТЕЛЛО

Я вірю й прошу вас пробачити мене.
Будь ласка, запитайте цього сатану,
нащо оплутав тіло так моє та душу.

ЯГО

Нічого не питаєте; що знаєте, то знайте.
З хвилини цієї слова не скажу я.

ЛЮДОВІКО

Навіть в молитві?

ГРАЦІЯНО

Розімкнуть уста тобі тортури.

ОТЕЛЛО

Так, ти зробиш як - найкраще.

ЛЮДОВІКО

Тепер вам поясню, що сталося,
чого не знаєте ще ви, здається. Тут є лист --
його нашли в кешені у забитого Родріго.
А ось і другий: в одному із них
написано, що Кассіо умерти мусить
від Родріго.

ОТЕЛЛО

О, підлий!

КАССІО

Гірший від поганців і лютіший.

ЛЮДОВІКО

Ще є тут другий гніву повний лист,
в кешені його знайдений також; його, здається,
Родріго надіслать хотів цьому злодюзі,
але, мабуть, тимчасом Яго надійшов
і заспокоїв його.

ОТЕЛЛО

О. зрадливий рабе!

А як вам, Кассіо, дісталась хустка дружини?

КАССІО

Я найшов її в моїй кімнаті.

І Яго сам щойно признався,
що він її там кинув, певний намір мавши,
щоб досягти мети своєї

ОТЕЛЛО

О, я безглуздий!

КАССІО

В листі Родріговім, крім того,
докори Яго є, що той підбив його
на варті посваритися зі мною; через це
посаду втратив я; нарешті й він сказав нам,
хоч ми за мертвого його вважали — Яго підбив,
Яго й убив його.

ЛЮДОВІКО

Облиште цю кімнату, йдіть за нами.

Ваш сан і владу знято геть.

Над Кипром Кассієва влада. Що до цього раба,
то скільки є тортур жорстоких,
щоб катувати його дуже й довго —
вони йому. Ви в'язнем будете,
поки дізнається про злочин ваш
Сенат Венеції. Ведіть його за мною.

ОТЕЛЛО

Тихше; слово - два, поки підете.
Чимало послуг я зробив державі — знаєте ви це.
Та не про те я прошу. В дописах своїх,
повідомляючи про це нещастя й смерть,
пишіть про мене, як я є, нічого не зм'якшайте,
не перебільшуйте навмисно: мусите сказати,
що нерозумно я кохав, але надмірно.
До ревності в мене легко я вдавався, але, дійшовши,
неімовірно учинив; моя рука,
як отого індійця грубого¹²⁾, одкинула перлину,
багатшу за його все плем'я; що з очей моїх,
незвиклих до плачу, розм'яклих,
сльози течуть, як з арабійських дерев
смола цілюща. Все оце скажіть.
Додайте ще до цього, що в Алеппо^{12а)} раз,
коли турчин злий, в тюрбан оповитий
бив венеційця, лихословлячи сенат,
схопив за горло я обрізанця - псяюгу
і заколов його — от так. (Заколює себе).

ЛЮДОВІКО

Кривавая година!

ГРАЦІЯНО

Більш нема чого казати¹³⁾.

ОТЕЛЛО

Я цілував тебе, вбиваючи, і тільки так (Падає на
Дездемону),
вбиваючи себе, умру, цілуючи тебе. (Вмирає).

КАССІО

Цього боявся я, але гадав, що він беззбройний.
Бо він великий серцем.

ЛЮДОВІКО (до Яго)

Пес спартанський¹⁴),

лютіший за чуму, за голод або море.

Дивись сюди, на цей жахний тягар, що впав
на ложе.

Твоя робота це. Це ложе — для очей отрута
Його закрийте. Граціяно, будьте в замку
і порядкуйте мавровим майном,
бо ви його наслідник. Вам, правителю,
скарати слід пекельного злодюгу,
обрати місце, час, тортуру. О, підсильте кару!
а я на батьківщину повертаю: там сенатові
із сумом в серці передам події ці сумні.

UNIVERSITY

АКТ ПЕРШИЙ

Сцена I

¹⁾ *Ет, не кажи мені...* (Tush, never tell me). „Tush“, як от часто в Шекспіра „pish, pshaw, tut“ — вигук нетерплячий.

²⁾ *Пречисти мати...* — „S'blood“. тоб-то „God's blood“ — власне „кров божя“, як тут саме в „Стелло“ часто Zounds (God's wounds).

³⁾ ... особисто його прохала ... „Off capp'd to him“ — темне місце. З погляду сучасної англійської мови ми чekali б „capp'd him“ — вітали його, здіймаючи шапки. Дехто читає „oft capp'd“ — часто вклонялись, але подальший текст указує на те, що вони прохали в Отелло один раз.

⁴⁾ ... заступником своїм узяти ... Lieutenant — фр. слово, значить буквально „заступник“. „Поручник“ — нижче (ancient). Власне, „ancient“ значить прапорщик, хорунжий. Ми не наважилися поставити терміни козацької старшини (у Куліша: наказний, хорунжий), але не могли й перекладати: лейтенант чи поручник і прапорщик. Ці терміни абсолютно не дають уявлення про *rank* поста Кассіо. Його призначив Отелло своїм заступником — це точний зміст слова lieutenant за часів тих. Термін „генерал-лейтенант“ був би вже підходив ближче, ніж „лейтенант“.

⁵⁾ ... промову довжелезну ... — „bombast circumstance“. „Bombast“ — власне „бавовна“, порівн. укр. „сім кіп гречаної вляни“. Від цього слова походить укр. „бомага“.

6) ...великий *рахівник*... (Флорентійці були відомі рахівники.

7) ...красунею *злишався*... Темне місце. В ориг. „Almost damned in a fair wife“. Дозволяємо собі висловити суб'єктивне почуття, що тут маємо попсований текст, що мав *рівняти* Кассіо до жінчини, а не закидати йому стосунки з нею. Порівн. нижче „spinster“, також те, що Кассіо не може пити, то - що.

8) ...як *та прядуха*... Spinster — прядуха, стара дівчина.

9) ...урядовці *штатські*... togged consuls. В латині senatores togati — радники, невійськові люди. Отже, „consuls“ зам. „counsellors“. Дехто читає з фоліями „tongued consuls“ — балакучі радники.

10) ...за *отим писарчуком*... В оригіналі: „by debitor and creditor“ — за отим дебетово - кредитовим бухгалтером.

11) ...у *добрий час*... „In good time“ звучить не менш незвично тут, ніж по - українському. По - французькому частіше „A la bonne heure!“

12) ...ніроку їм... „God bless the mark“. „Mark“ — знак, поміта, родима цятка. Ця формула охороняла від пристріту, від „evil eye“, отож переклад тут точний.

13) ...*причини кривні*... I... am affined. Можливо, що не в прямім значінні (чи я родич Маврові, чи що?), а в такім, як от рос. „кровно заінтересован“.

14) ...*бувають слуги*... many a... knave. Knave в суч. англ. мові значить уже „шельма, пройда“, так і в „Отелло“, див. характеристику, яку Яго дає Кассіо в другому акті в розмові з Родріго. Але слово первісно значить „слуга“, порівн. нім. Knabe, Кнаппе — „джура“, „слуга“. Див. також Skeat Etym. Dict. під „Knave“, теперішнє англ. „servant“.

15) ...*шию нуть*... „Trimmed in forms and visages of duty“. Collier заміняв на „trained in forms and usages

of duty". Наш далекий переклад уникає якогось певного глумачення.

¹⁶⁾ ...у пір'я об'ються... „When they have lined their coats"— „коли зроблять собі підкладку на пальто". Сучасна англ. приказка „to feather warm one's nest" дає образ, ближчий до українського своєю словесною фактурою.

¹⁷⁾ ...я не те, чим я здаюсь... „I am not what I am"— буквально „я — не я".

¹⁸⁾ ...його ж самого непокій... Ми приєднуємось до думки Furness'a, що слова „rouse him" відносяться до Отсело, а не до Брананціо.

¹⁹⁾ ...мушвою... Мухи — одна з „єгипетських кар".

²⁰⁾ ...зірка трохи... „As it may lose some colour", власне „зблідла". Спір про те, чи читати „changes" чи „chances", наш переклад не обходить.

²¹⁾ ...уночі зчинивсь... by night and negligence. Тут слово „negligence" (недбалість, неухважність) завдало багато поту коментаторам. На наш погляд, це риторичне поширення слова „night", піддержане алітерацією. Ми його, отже, окремо не передаємо.

²²⁾ ...Пречиста кров... Тут Zounds! Див. примітку 2.

²³⁾ ...покриває... „is tapping". Інші значіння слова „tap" (бодати, бити) тут, очевидно, не підходять. Порівн. взагалі маніру Яго уживати найдужчих виразів. Вейнберг дуже комічно уникнув ніяковости, переклавши „баран... овечку в об'ятях душит".

²⁴⁾ ...не появлятись... „haunt"— спеціальне слово про появлення духів.

²⁵⁾ ...мій дім не хутір... „My house is not a grange". „Grange" є, точно казати, фарма монастиря за тих часів. У північній Англії „grange" називається всяка самотня садиба (Warton).

²⁶⁾ ...покриє... Тут просто сказано „covered", див. 23.

²⁷⁾ ...Варварійський оцир... Варварія — північно-західня частина Африки. Далі Яго висловлюється ще конкретніше

²⁸⁾ ...хамлюга... сенатор... Villain... Senator... Прекрасний приклад орудування антитезою. Слово „сенатор“ звучить у вустах Яго незгірше від „хамлюги“. „Villain“ — власне „селянин“ етимологічно.

²⁹⁾ ...ти відповідь даси... „Ти“ (thou) тут з наголосом. Брабанціо не знає Яго і збирається, отже, за все виправити з Родріго.

³⁰⁾ ...глибокий час півночі... „At this odd even and dull watch of night“. „Odd even“ є межа поміж дванадцятою ночі й першою „ранку“. „Dull watch“ нагадує римський поділ часу на vigiliї. В устах воєнного чоловіка Яго ці слова звучать, як професійна мова (зміна вартівних). У перекладі довелося цього не передавати.

³¹⁾ ...лихо не аби-яке... „bold and saucy wrongs“. Saucy — власне „гострий“, походить від того самого пня, що й „salt“, яке в „Отелло“ вживається, як „розпушта“ (первісно „сіль“).

³²⁾ ...зчинила бунт... „hath made a gross revolt“. Revolt у переносім значінні — „підкопування основ“.

³³⁾ ...блудячим... „extravagant“ у первіснім значінні.

³⁴⁾ ...приснилось... Сон потрібний, як доказ імовірності таких непевних свідчень, як гуляки Родріго й „соромита“ Яго.

³⁵⁾ ...бо отакого иншого вождя... „another of his fathom“ — „другого такої глибини“.

³⁶⁾ ...Sagittari... Лат. „sagittarius“ — стрілець. Багато коментаторів і перекладачів передають „Sagittary“, як „арсенал“. Можливо, що це була корчма (готель) із такою назвою. Девідсон у словнику Chambers'a подає на „Sagittary“ — „a public building in Venice“.

³⁷⁾ ...зрада крові... „O treason of the blood“ тлумачать, як „природжене, в натурі суще зрадництво“. Ми одначе цілком пристаємо на думку Booth'a, що рівняє з цим рядки з „Венеціанського купця“ — „My flesh and blood to rebel!“ „Зчинила бунт моя плоть і кров“, тоб-то дочка.

32) ...покличете... з нічної варти міста... „Special officers of night“. З словом „officer“ в Отелло ще більші труднощі, ніж із словами „licutenant“ і „ancient“. У Шекспіра „officer“ може значити й просто „слуга“, а взагалі вжито в нього, як „служачий“, нарівні з attendant. Доводилось частенько передавати й те й друге словом „челядь“. Furness читає з фоліями „special officers of night“ — спеціальних уповноважених офіцерів, з чим ми не погоджуємося. Це, очевидно, „нічна поліція“, не більше. У початку III сцени I акту знаходимо ремарку: дож і сенатори сидять за столом, — officers attending. Тут officers — це є почесна варта, а то й просто лакеї.

С ц е н а II

33) ...штрикнути... „yerked“. „Yerk“ — ударити бистрим легким ударом.

34) ...на вашу честь... „Against your honour“. Можливо, що, як думають деякі коментатори, „честь“ тут не ранг, а репутація Отелло; так ми й передаємо в тексті.

35) ...так, як голос дожа... „hath in this effect a voice potential and double as the duke's“. „Має що до результатів голос могутній і подвійний, як голос дожа“. Слово „double“ пояснювалось багатьма способами. Наводимо два головні варіанти. Перший: існувала думка, що дож Венеції мав у раді два голоси — думка неправдива, що однаке відбилася в Томасовій історії Італії й що її ми сприйняли Шекспір. Другий варіант — це те, що „double“ є, мабуть, синонім слів, як „mighty, powerful“ — „дужий, могутній“. При цьому наводять ще, що слово „single“ (повдинний), навпаки, значить у Шекспіра „слабий, неспроможний“. Коли посліда на Томаса (книга 1560 року) правильна, чого ми не могли перевірити, то ми схилиємося до першого тлумачення. В перекладі ми слова „double“ зовсім не передали.

¹²⁾ ... *а може він багато*... В Шекспіра тут в образ „what... the law... will give him cable” — „наскільки... закон... дасть йому мотузки”, тоб-то свободи чинити. Сучасна англ. мова знає прислів'я „to give him rope”, тоб-то по суті те саме. Ми не зуміли підшукати відповідного українського прислів'я.

¹³⁾ ... *із роду королівської*... „from men of royal siege” — „від людей з королівського місця”. „Siege, rank” — місце за столом у ранговій послідовності.

¹⁴⁾ ... *за всі багатства моря*... Уявлення про море, як джерело скарбів і багатств, дуже старе. Добування перлів, очевидно, до цього спричинилося, підтримуване збагаченням через торгівлю й піратство.

¹⁵⁾ ... *свобідней й безпритульней*... „unhoused free condition”. Слово „unhoused” пояснювалося на всякі способи: нежонаті і вільні від хатніх турбот то-що. На наш погляд, воно як-найкраще гармоніює з образом моря в суднім рядку.

¹⁶⁾ ... *не гаючи й хвилини*... „requires your haste-post-haste appearance”. „Haste-post-haste” — напис на конвертах із спішною поштою за часів Шекспіра (Pitson).

¹⁷⁾ ... *галеру сухопутню*... a land carack — велике вантажове судно, також придатне для військового транспорту. Коментатори подають, як синонім, „galleon”, отже, власне не „галера” (galley).

¹⁸⁾ ... *з ким?* Акт III, сцена 3 показує, що Кассіо знав про роман Отелло й Дездемони. Сінчер вважає це місце за поетів недогляд.

¹⁹⁾ ... *більше важать ваші роки*... „You shall more command with years, than with your weapons” — власне: „Ви більше можете досягти роками, ніж зброєю”.

²⁰⁾ ... *багатих, кучерявих*... „curled”. Джонсон пояснює „curled”, як елегантно вбраний, але ніщо не заважає розуміти його, як „той, що має завите, кучеряве волосся”.

⁵¹⁾ ... *Сажотруса*... В тексті епітет „закінчений“ приложено до грудей (sooty bosom).

⁵²⁾ ... *розбудив у ній похоть*... Переклад неточний. У тексті „waken motion“. Читають також „waken motion“ — ближче до нашого розуміння тексту.

⁵³⁾ ... *я це хочу з'ясувати прилюдно*... „I'll have't disputed on“ — „я хочу, щоб судді й адвокати сказали про це свою думку“.

⁵⁴⁾ ... *коли б хотів я битись*... „Were it my cue to fight“. „Cue“ — роля, термін театральний. Походить або від фр. *cue* — хвіст, кінець ролі попереднього актера, після якого треба починати свою роль (так Skeat, Etym. Dict.), або вимова літери Q — початок слова *quando* (коли) чи *qualis* (який), що теж було знаком починати свою роль. Один із рукописів має не слово *cue* а „Qu“, що, можливо, зміцнює останній погляд.

⁵⁵⁾ ... *братів моїх державних*... браття вельможі, „маньфіко“.

⁵⁶⁾ ... *наймити й поганці*... „bond - slaves and rags“. „Bond - slaves“ — власне невільники — натяк на походження Огелло з негрів. „Поганець“ — язичник.

С ц е н а III

⁵⁷⁾ *Дож і сенатори... челядь*. Див. примітку 38.

⁵⁸⁾ ... *риштовання бракує*... „abilities“ — прилади. можливості.

⁵⁹⁾ ... *небезпечне діло*... — *wage* (wager), первісно — заклад, парі, далі взагалі „риск“. Цей самий пень в укр. слові „від - важитись“, „з - важитись“.

⁶⁰⁾ ... *і вірний офіцер*... „servitor“ — слуга, див. примітку 38.

⁶¹⁾ ... *як моя швидше*... „hast - post - haste“, див. примітку 46.

⁶²⁾ ... *я криваву книгу*... „bloody book of law“. Книги законів Дракона, за легендою, писано кров'ю.

⁶³⁾ ...з кожного зворушення... „that her motion blushed at herself“. Слово motion викликає сумніви в коментаторів що до свого значіння. Наш переклад іде за словником Schmidt'a.

⁶⁴⁾ ...старомодні... „Modern“ — власне саме „модний“. Але в Шекспіра „modern“ значить саме „банальний, ходячий“.

⁶⁵⁾ ...Сатимтарій... див. примітку 36. З цього місця видно, що Сатимтарій — не арсенал.

⁶⁶⁾ ...чию недобре... „if... find me foul in her report“ — власне „коли вона скаже, що я уживав отих підміських засобів“. Психологічно не легко виправдати таку аргументацію з нашого погляду. Аджеж коли він Дездемону зумів причарувати, то ледве чи вона цього може бути свідомою. Але не забуваймо, що за середньовіччя, скажімо, досить було одного свідчення, щоб довести, що така от жінщина — відьма, отож так само легко-важно ставилися й до виправдань.

⁶⁷⁾ ...ростуть попід плечима... Згадки про людей, що голови в них під плечима, а рот усередині грудей, є в книзі Гаклейта 1598 року і в книзі Ралєя „Опис Гвіяни“ року 1596. Антропофаги (вище) — все одно, що каннібали.

⁶⁸⁾ ...Щоб бої її отим героєм був зробив... that heaven had made her such a man... „Her“ можна тлумачити також як датив, і тоді вся фраза буде значити: „щоб небо подарувало їй такого чоловіка“. До речі, може, буде сказати дещо про слово „heaven“. Шекспір (з цензурно-релігійних, очевидно, міркувань) уживав heaven замість god. Хоча наші перекладачі й встигли трохи при-натурити „небеса“ в розумінні „бог“, та все-таки на цім слові цим покладається якийсь карб „високого штилю“. Отож ми часто залишаємо „бог“.

⁶⁹⁾ ...одрубаної віти не притупили... В оригіналі коротше: „this mangled affair“. „To mangle“ значить „прикго

розриваючи, одрубати" — образ, що вміщує в собі більше, ніж одно слово, по українському.

70) ...таку мудрість ... „sentence" — власне „прислів'я, мисль".

71) ...крізь пуху лікувалось ... „was pierced through the ear". „Pierce" значить „пробивати" — тут про зцілющий ланцет лікаря. Є багато й інших пояснень цього місця. Можливо, що тут воно вжите „equivocal", що й „поранити і лікувати", взагалі досягти серця „крізь вухо", тоб-то словами.

72) ...товариства ... „besort", власне „attendance" — ота сама „челядь". Але ми знаємо, що коло Дездемони буде жінка поручника Яго, Емілія, що її, очевидно, не можна назвати „прислугою". Це — „компаньйонка".

73) ...Лице Отелло бачу я в його душі ... „I saw Othello's visage in his mind". Вейнберг не зрозумів цього місця. („В его лице мне дух его открылся").

74) ...немов та міль ... „a moth of peace" — власне „міль миру". Міль заводиться в незрушених, зацвілих кутках. Пробують це наблизити ще до другого образу — „безтурботного метелика".

75) ...в мене однімуть саме те, за що його я полюбила ... В оригіналі „the rites (обряди). for which I love him, are bereft me". Ми цілком приведуємось до читання Warburton'a „rights" і, пропускаючи саме слово, в перекладі даємо цей зміст — військова професія, авантурне життя Отелло в те, за що вона його покохала. За це свідчить і весь контекст, а також заява Брабанціо, що Дездемона була завжди „opposite to marriage" — „проти шлюбу".

76) ...горщик зроблять ... — так в оригіналі.

77) ...своя краса ... „If virtue no delighted beauty lack". „Delighted", як буває в Шекспіра, дорівнює delightful (чарівний).

78) ...здуриць і тебе ... Рустами Брабанціо Шекспір закладає перший камінь тої будови, що колись застать Отелло весь світ.

⁷⁹⁾ ... *деревію* ... В Шекспіра інші рослини: „locust“ (ceratonia siliqua) — ріжок солодкий і колоцинт (coloquintida).

АКТ ДРУГИЙ

Сцена I

¹⁾ ... *маяк полярної зорі* ... „quench the guards of the ever fixed pole“ Marsh, потім Furness гадають, що тут мова йде про „Arctophylax“ — як синонім назви сузір'я „Bootes“, а Віз отже не малий (у кінці якого є полярна зоря), а великий Віз. Для нас це не має принципового значіння. Важніше буде нагадати, що зоряне небо було головним навігаційним інструментом за тих часів і що, отже, образ, ужитий від Шекспіра, не дає, так би мовити, вражіння спеціальної астрономічної освіти в того gentleman'a, що його висловив.

²⁾ ... *Kassio, веронець* ... „The ship is here put in; a Veronesa, Michael Cassio“. Ми зоставляємо читання фолій. Більшість коментаторів вважають, що „a Veronesa“ (The Veronessa) є назва корабля і ставлять знак (;) між цим словом і прізвищем „Michael Cassio“.

³⁾ ... *мої надії не завмирають, може, ще й видужають зовсім* ... „here fore my hopes, not surfeited to death, stand in bold cure“. Буквально: „мої надії, що не доходять до такого екстезису, щоб умерти, тепер, певне, видікуються“. Одностайного тлумачення цього місця немає, хоча його загальний „тон“ не викликає сумнівів.

⁴⁾ ... *творця* ... „Doestire the ingener“. Ingener (винаходець, той, хто провктує) тут ужите точно, як грецьке ποιητής (той, хто зробив), наше слово „поет“.

⁵⁾ ... *Вождь нашого вождя* ... „our great captains cantain“, тоб-то, власне, „начальника нашого начальник“. Див. Річард III. „And she shall be sole victress, Caesars Caesar“ (IV акт, 4 сцена). „I вона буде єдиною побіденницею, цезарем цезаря“. Див. також слова Яго в кінці цієї дії: „наша генеральша тепер є генерал“ (розмова з Родріго).

⁶⁾ ... *русява і розумна* ... if she be fair and wise, fairness and wit". Ці й подальші слова Яго базуються на словесній грі слова „fair“, що значить по-англійськи і „русявий (а)“ і „вродливий (а)“. Ця гра ще підсилюється тим, що в антитезу до „fair“ кладеться „black“, що значить „чорний“ (натяк на Отелло) і „чорнявий“.

⁷⁾ ... *рахувати видатки* ... „to chronicle small beer“, буквально: „рахувати виграту рідкого пива“, як символ для господарського пеклування домом.

⁸⁾ ... *це добре сказано* ... „у, well said“. Дуже цікавий і цілком властивий нашому часові ужиток слова „сказано“ (s.a.d), подібно до того, якби хтось, побачивши, як ударили чоловіка, був сказав: „А, це здорово... сказано!“.

⁹⁾ ... *прекрасна воїтельнице* ... „my fair warrior“. В акті IV, прим. 25 Дездемона називає себе „unhandsome warrior“ (непорядний воїн); вона могла б з тим самим відтінком змісту сказати там „unfair warrior“. Так чи інакше, обидва місця перебувають у тісній між собою звязку суто драматичнім, показуючи зміну відношень між Отелло й Дездемоною, і те, що вона за це вину складає на себе. Див. також акт I. Слова Дездемони „немов та міль“ — образ протилежний.

¹⁰⁾ ... *вас, голубко* ... „Honey“ — власне, „мед“. Так звертається Отелло до Дездемони туг.

¹¹⁾ ... *це шельма дуже непевна* ... „a knave very voluble“; що до слова „knave“, яке в цій тираді Яго грає велику роль, див. акт I, примітка 14. Тут у значінні, мабуть, найближче до укр. „пройда“.

¹²⁾ ... *коли тільки оцеї плохута* ... на *мотузку* — „Poor trash of Venice, whom I trash“. „Trash“ Яго називає також Біянку у початку V акту перед замахом на Кассіо. „Trash“, і досі вживане ловцями, значить прив'язувати вагу на шию собаці для гандикапу, коли він бігає швидше, ніж увесь смик. Як речівник, це слово означає

„собака, погана жінщина“ то - що. Furness залишає варіант фой „trace“ і пояснює: „за яким я стежу, щоб прискорити його біг“.

С ц е н и І І т а І І І

13) ... *добре розбавив*... „craftily qualified“, власне вміло, хитро розбавив.

14) ... *проти тих англійців*... Така характеристика англійців походить не тільки від Шекспірового патріотизму, але має й інші підстави в літературі. Взагалі ж здається, що стара література всіх європейських народів вихваляла саме своїх земляків що до вміння дуже пити.

15) ... *одну кінву*... „a rouse“ — від шведськ. rus (піяцтво); була велика кінва, з якої, виголосивши „хай живе“, пилося по черзі.

16) ... *оті данці*... „your Dane, your German...“; отже, слова „оті, отой“ є не укріпіння, а передача ужитого л точнісінько цей самий спосіб англ. „your“.

17) ... *на тамуз*... „twiggen bottle“ — „пляшка оплетена, як кошик“.

18) ... *по тикові*... „mazzard“ — знаважлива назва для голови від слова „mazer“ — велика дерев'яна чаша (з кленового дерева) (Skeat, під сл. „mazer“).

19) ... *планета людей сказала*... Віра в те, що людьми, їхньою долею й учинками, керують зорі й планети, становила частину тодішньої науки. У Шекспіра це часто позначається.

20) ... *по вінця повне страху*... Так у Шекспіра („brimful of fear“).

21) ... *настановлений для охорони*... „on the court and guard“. Счевидно (! alone), треба читати „on the court of guard“ — вартова кімната. Від французького варіанту „Court de garde“ походить слово „кордегардія“ (ганптвахта). Такий розподіл слів, як є в англ. тексті, без запропонованої зміни, ледве чи можна зрозуміти.

22) ... *ідри* ... Гідра, дочка Тифона і Ехідни, персонаж з грецької міфології мала дев'ять голів.

23) ... *цей пірваний зв'язок* ... „this broken joint“ — власне „цей поламаний сугустав“. Порівн. далі „перелом“ (crack).

24) ... *в смик на затичку* ... „but one, that fills up the cry“. „Сгу“ — крик, звідси через „гавкання“ ловецький смик гончаків.

25) ... *розкасував* ... Один із тих дуже небагатьох калямбурів Шекспіра, що випадково можна було точно передати по-українськи (hast cashier'd Cassio).

26) ... *але перший спів плід* ... Яго рівняв себе й Кассіо до рослин.

27) ... *калянусь причастям* ... „by the mass“ (mess — месса, обідня).

АКТ ТРЕТІЙ

Сцени I, II та III

1) ... *грайте тут* ... Був звичай привігати молодих по шлюбній ночі вранці музикою.

2) ... *в Неаполі* ... Натяк на дуже поширений у Неаполі сифіліс, або так звану неаполітанську хворобу. Інші коментатори просто вказують на гугнявість неаполітанського діалекту.

3) ... *під хвостом* ... навіть у Данте в образ про музику чортів які „del cul fecero trombetta“.

4) ... *з Флорентійців* ... Кассіо хоче сказати, що навіть земляки до нього ставилися не краще од Яго. Так Steevens.

5) ... *розростеться* ... „breed itself so out of circumstance“ — і звичаєм розуміють, як „out of circumstances“, і пояснюють: „знайде поживу в незвичних випадках, розростеться“. Коли брати circumstance в однині, зміст буде: „розростеться за всякі межі розумности“. Унікаємо, отже, цього сумнівного слова.

6) ... *Ах, миле ж ти моє...* „excellent wretch“. Wretch — лайка, ужита тут у ніжному, екзальтованому тоні. Дещо близьке в в укр. „ну, і сучі ж діти!“, уживаному, як найвища похвала. В перекладі не довелося це передати.

7) ... *нехай усе зачне в світі...* „Chaos is come again“. Мітичне уявлення хаосу для нас настільки далеке (хаос модернізовано, як „безладдя“ — поняття куди меншого обсягу), що треба інших способів висловити Отеллову думку.

8) ... *прихований це натяк...* „They are close dilations“ — „delations“ тлумачать, як „секретні, приховані обвинувачення (Джонсон, Найт, Вайт, Ролф). У Шекспірівських текстах „dilations“ — одтягнення, затягання з прямою відповіддю, синонім „stops“, вище в тій самій репліці.

9) ... *яким не може керувати страсть...* Коли читати „delations“ (натяки), то „страсть“ треба розуміти, як „passion of generous indignation“, „страсть благородного обурення“. Коли читати „dilations“ (одтягання відповіді), то „страсть“ треба брати в значінні „пристрасть“.

10) ... *на судищі разом би не сиділи...* „keep leets and law — days... with“. Leets і law — days — синоніми зборів „сотень“ (підрозділ county — графство, провінція), що подавали королеві звіт і всякі прохання некардинального характеру. Такий самий образ у сонеті 30 — там тільки саме слово „sessions“.

11) ... *хоч, може, помиляюсь я...* „Though I perchance am vicious in my guess“. Ми чекали б не „хоч“, а „бо“ (for, since). Малон називав це „a studiously clouded sentence“ — „старанно заплутана фраза“.

12) ... *зеленоока це потвора, що створює сама те, з чого живиться...* В оригіналі: „... monster, that doth mock, the meat it feeds on“ — що глузує з того, чим живиться. Ми заміняємо, отже, за багатьма коментаторами

„stock“ на „make“. Таке тлумачення піддержується словами Емілії (III акт, сцена 4) про ревності (див. там).

¹³⁾ ... *зраджені* ... „suckold“ — роґоносець, спеціальне образливе слово від старо-франц. пня „сисси“ (зоуля, роґоносець, з германським зневажливим суфіксом (Skeat Etym. Dict).

¹⁴⁾ ... *болить отут чоло* ... Отелло пробує натякнути, що Дездемона хоче наставити йому роги. Див. далі другий натяк: „ця хусгка замала“.

¹⁵⁾ ... *мандрагора* ... чарівне, снотворне зілля, що про нього багато було забобонів.

¹⁶⁾ ... *що про це не знає* ... порівн. слова дожа в I акті, де він, розважаючи Брабанціо, порівнює людину із злодієм, що сам себе обкрадає.

¹⁷⁾ ... *пернате військо* ... шоломи з пір'ям на салдатах.

¹⁸⁾ ... *лежав із Кассіо я нещодавно* ... Цей звичай військовий, що здається нам таким чудним, тривав аж до середини сімнадцятого століття. Кажуть, що Кромвель мав багато інформації і науки від простих салдатів, з якими він спав, приміром, від одного на прізвище Сексбі (Кларендон — „Іст. повстання“, XV, 313, англ. видання).

¹⁹⁾ ... *цей раб* ... (slave). Рясне ужите так, як „knaves“. Див. примітки до knave в I акті. Слово „slave“ тут відноситься, ясна річ, до Кассіо.

²⁰⁾ ... *Понтійське море* ... невеличкий географічний екскурс. З Понту (Чорне море) води течуть у Пропонтиді, переходячи в Геллеспонт (Пліній, 1601). Те, що Шекспір укладає в огненний діалог Отелло такі вченомудрі слова, річ звичайна для тогочасної поезії. Порівн. диспут між Гамлетом і Лаертом над могилою Офелії.

²¹⁾ ... *ясним клянуся небом* ... „by yond marble heaven“, „ви далекі мармурові небеса“. Слово „marble“ як слід не пояснено. Його передають, як „блискуче“ (resplendent), або рівняють його твердість до небесної вічності. Нам це місце здається непевним.

Сцена IV

²²⁾ Вся розмова Дездемони з Блазнем побудована на каламбурі слів *to lie* — лежати й мешкати й *to lie* — брехати. що звучать однаково. Дездемона питається, де Кассіо живе, а Блазень відповідає, що не сміє сказати, де він бреше.

²³⁾ ... *серце віддавало колись руку* ... Отелло хоче сказати, що колись серця спонукували з'єднувати руки, а тепер шлюб з'єднав тільки руки, не серця.

²⁴⁾ ... *єгиптянка цю хустку матері моїй дала* ... У тексті *"That handkerchief did an Egyptian to my mother give"*. По-англійськи циган — *"gypsy"*, тоб-то слово *"egyptian"*; отож дехто перекладає *"egyptian"* словом циганка. Але згадка про мумії поруч змушує нас виставити *"єгиптянка"*.

²⁵⁾ ... бо я, як непорядний воїн ... *"Unhandsome warrior"*. *"Handsome"* значить не тільки *"гарний"*, а й порядний, особливо у виразах, як *"unhandsome (unfair) behaviour"* — *"негарне поведіння"*. Дездемона хоче сказати, що вона неправо воювала. Це місце нагадує привітання до неї Отелло в II акті: *"my fair warrior"* — *"моя прекрасна воїтельнице"*.

²⁶⁾ ... *через ревність* ... Ця репліка Емілії підтримує *"жаміну"* *"moss"* на *"take"* в сцені 1 цього ж акту. Див. примітку 12.

²⁷⁾ Цю сцену з Біанкою пробували ужити для пояснення слів Яго в початку I дії про те, що Кассіо ... з кра-сунку злигався ... (*almost damned in a fair wife*), див. прим. 7 в першому акті.

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ

¹⁾ Деякі коментатори гадають, що Яго перед початком IV акту подавав Отелло фальшиву вітиху, кажучи, що, мовляв, коли й лежали Дездемона й Кассіо в одному ліжку.

то це могло бути й не гріх, коли це „без замірів по рочних“. Тоді слова про поцілунок (Яго) видаються незрозумілими, бо вони ніби заперечують щось сказане Отелло. Пробують укласти всі слова, починаючи з першої репліки Отелло, в його вуста (Deighton). Наш погляд не вимагав таких припущень. Перед сценою Яго розповідає Отелло, що „хоча, мовляв, вони й цілувалися б...“ Отелло його перебиває в афекті, що це жахливо — і з цього починається сцена, так що слова Яго про лежання в ліжку сказано вперше у сцені, а не перед нею

2) ... бога... знов у тексті „heaven“ (небо).

3) ... над заджумленим будинком... Подібне місце в Марлова „Мальвійський Жид“ (Malone).

4) ... то значить зрада... „we say lie on her, when they belie her“. Знову гра слів „to lie“ — брехати й то „lie“ — лежати, дуже улюблена взагалі від англійців. У перекладі її передати не можна. Тут вона, крім іншого, символізує плутанину в думках Отелло, що падає після того непритомний.

5) ... без причини... „without some instruction“. Коментатори пояснюють: „without some reality for guidance“ — „без якоїсь реальності, яка б цим керувала“, тоб-то досить зрозуміло, але дуже далеко від тексту.

6) ... ніс... губи... Отелло уявляв собі наближення лиця і ласки Кассіо і Дездемони.

7) ... безмежні ревності... „unbookish jealousy“. Темне слово („не книжні ревності“). Пояснюють його і як „ignorant“ (неуцільний) і інакше. Ми пристаємо на думку Furness'a, що бере його в конкретнім розумінні — такий, якого нема і в книгах.

8) ... своїй шкapi... „hobby - horse“. Hobby - horse — персонаж із старого морріс-танку. Це була зроблена коняка, прилаштована коло пояса чоловіка — він просував крізь неї свої ноги, і їх затулялося довгою попоною, а зверху над попоною чіплялося дві здоровенних чоловічих

ноги, ніби він сидів на ній верхи (Nares, Glossary). Звідси призириле слово для розпусної жінчини чи просто дурня в Шекспіра.

⁹⁾ ... дайте їй повну волю кривдити... „give her patent to offend“. „Patent“ (патент) — документ, що дає певній привілей. Подібно до цього в „Королі Едварді“: „Why then give sin, a passport to offend“ (паспорт на образу, кривду).

¹⁰⁾ ... кузен Людовіко... „good cousin Ludovico“. У списку дієвих людей Людовіко названий „родичем“ (kinsman) Брабанціо. Шекспір уживав „cousin“ в значінні всякої споріднености, крім першого ступеня, щось на штиб нашого „сват“.

¹¹⁾ ... я рад, що ти розум стратила... „I am glad to see you mad“. Дехто читає: „I am mad to see you glad“ (я божеволію, бачучи, що ти радієш). Коли звязати одначе слова в тексті з запитанням Отелло: „Чи розум є в тобі?“ (Are you wise?) вище, то потреба в такій заміні підпадає. Немає для нас сумніву і в тім, що гостра рима (mad — glad) спричинила всю цю репліку.

¹²⁾ ... недвижимим символом у час зневаги... Темне місце. A fixed figure for the time of scorn — to point his slow unmoving finger at. У фоліях: „his slow and moving finger at“. Важко й перелічити всі зміни, що пропонувалося в цім місці. Ясно одно, що тут рівняється зневага громадську до стрілки годинника й що цей образ опирається на слово „time“. „Figure“ може значити, отже, просто цифра на циферблаті. Ми одначе передаємо „figure“ загальнішим словом „символ“. Так чи інакше, але Шекспірівське пишання занадто розкішними порівняннями в повній мірі позначається й тут, як і скрізь у нього.

¹³⁾ ... повія? Що зробила? Ставимо знак запитання замість (!) за багатьма коментаторами, як і скрізь у цій тираді, після „що зробила?“ (committ d).

¹⁴⁾ ... Моє обличчя... (my cheeks). Грант Райт хотів поставити тут „thy cheeks“ (твої щоки, лиця) на тій під-

ставі, що, по - перше, греба червонітись не Отелло, а Дездемоні, а по - друге — що на чорнім обличчі не видно полум'я. Але для нас ясно, що в тексті ми маємо драматично дужчий варіант.

¹⁵⁾ ... *сосуд цей берегти...* (this vessel). Vessel від латинського „vascellum“ — посуд, ваза маленька, пізніше також судно. Так, як тут, це слово вживається в біблій.

¹⁶⁾ ... *Слізьми зійшовши...* „but what should go by water“ (водою). Так слово „water“ замість „сльози“ (tears) ужито в „Гамлеті“ в IV акті. Але там це явно іронічний вираз, тут же він звучав би трохи незвично в перекладі.

¹⁷⁾ ... *Будь ласка, не так голосно...* „Speak within door“, тоб - то в суто конкретнім значінні — „щоб хто не почув“.

¹⁸⁾ Спів Дездемони. В „Rel'ques“ Персі в пісня, дуже схожа з піснею Дездемони. „Під ивовим деревом“, в оригіналі „Sycamore“ (греч. *συκόμορος* — фігове дерево). Ранні англійські письменники не були знайомі з цим деревом і, беручи слово „сикомора“ з біблій, прикладали його до всякого тінистого дерева.

¹⁹⁾ ... *перстень...* (joint - ring) — кільце, що його замикають дві з'єднані руки.

²⁰⁾ ... *Блуд вважається за блуд...* Англ. wrong — поганий, недобрый вчинок, особливо також про шлюбну заряду. Отож ми не знайшли кращого від старовинного слова „блуд“.

АКТ П'ЯТИЙ

Сцена I

¹⁾ ... *мігніший одяг...* (coat). Найт каже, що офіцерську уніформу робилося з доброї буйволової шкіри.

²⁾ ... *красуне...* В тексті „minion“, фр. *minion* — улюблениця. ужите тут у зневажливім чи саркастичнім тоні.

Сцена II

8) ... о, чисті зорі... „o, chaste stars“. „Chaste“ — невинний епітет Діяни-місяця й дівчат-зір навколо неї. Цей епітет, частий у класичній поезії, цілком перенесено в наші часи, де „чистота“ звичайно вже мав конкретний зміст „ясности“.

4) ... *Це печаль небес*... Так в оригіналі: „This sorrow's heavenly“. Steevens рівняє це місце до місця з „Послання до євреїв“: „For whom the Lord loveth, he chasteneth“ (бог карає того, кого любить), але для нас це місце не зовсім ясне.

5) ... *образ твій*... Так в оригіналі: „... shakes your very frame“. „Frame“ — власне рямці, форма, образ.

6) ... *так, так*... (so, so). Існує ціла велика дискусія на тему, чи Отелло при цих словах проколює Дездемону шпагою, чи душить її. За цієї дискусії консультовано навіть багатько медичних авторитетів.

6a) ... *Винен місяць*... Відгук астрономічного погляду. що місяць впливає на людей взагалі, а наближаючись — особливо.

7) ... *як вода* ... *як воюнь*... Шекспір не може утриматись від риторичного диспуту в мітологічному стилі й для цього вибирав, як відомо, найдраматичніші місця.

8) ... *хризолітів*... Топаз або хризоліт — камінь доброго зеленого кольору.

9) ... *загартований в льодах*... Мова йде про річку „Salo“ (тепер „Ксалон“) у Кельтиберії. В ній еспанці умочали свої мечі зразу ж із кузні, і добрий гарт приписувалось льодовій воді цієї річки (Steevens).

10) ... *тростиною діткни*... „Man but a rush“. „To man“ — збирати гармашів коло гармати, звідси „to man a weapon“ — націляти зброю. „Kush“ — очерет. Очерет уживалося в комедіях замість списів у війська (Staunton).

11) ... *На ноги я дивлюсь*... Отелло натякає на те, що в чорта козячі ноги.

¹²⁾ ... як ... „like the base Indian“. Багато коментаторів читало Iudacan і наводило історію Ирода, що вбив Маріямну, беручи слово „pearl“ (перлина) в значінні символічним.

^{12a)} Алеппо — місто в Малій Азії. Отелло не боявся варізати турка навіть у турецькому місті.

¹³⁾ ... *Більше нема чого казати* ... „All that's spoke is marr'd“. „Рсе, що він сказав, ні до чого“, тоб - то нема нам про віщо сперечатись з ним, бо він умер.

¹⁴⁾ *Пес спартанський*. Спартанські пси — найлютіші, з ними полювали на ведмедів.